

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

SCHOOL OF ARTS AND SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF LANGUAGES

COURSE CODE: IGB. 351

COURSE TITLE: IGBO DIALECTS

(OLUNDỊ IGBO)

IGB. 351

OLUNDỊ IGBO

Odee :

Dkt. Chinweude N. Ugochukwu
Ngalaba Amụmamụ Igbo, Afrịka na Eshia
Mahadum Nnamdi, Azikiwe, Oka

Onye Òdezi Ihe Ọmụmụ:

Prọfeso Greg O. Obiamalu
Department of Linguistics
Nnamdi Azikiwe University, Awka

Onye Nchikwa Ihe Ọmụmụ:

Prọfeso Herbert Igboanusi
Ngalaba Amụmamụ Asụsụ na Asụsụ Afrịka,
Mahadum Ibadan, Najjiria

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

National Open University of Nigeria

Headquarters

14/16 Ahmadu Bello Way

Victoria Island

Lagos

Abuja Office

No. 5 Dar es Salaam Street

Off Aminu Kano Crescent

Wuse II, Abuja

Nigeria

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng

URL: www.nou.edu.ng

Published by

National Open University of Nigeria

ISBN:

All Rights Reserved

NDINA

IHU

Ndubanye

Ebumnobi izugbe

Ebumnobi ihe ọmụmụ

Nkọwa ihe ọmụmụ

Ngwa ihe ọmụmụ

Nkeji ihe ọmụmụ

Akwụkwọ ọgụgụ na edensibia

Nnwale

Ihe omume

Ule mmechi na enyem-maakị

Uso ro enyem-maakị

Ndina ihe ọmụmụ

Ka ị ga-esi rite uru ihe ọmụmụ a

Ndị nkuzi na ihe nkuzi

Nchịkọta

Ndubanye

IGB 351 bụ ihe omumụ nwere kredit abuo, nke a na-eme n'afọ nke atọ n'otu agba agumakwukwo simesta. E dere ya maka umu akwukwo na-eme Igbo kpom kwem. O nwere yunit ihe omumụ iri na asato, Yunit ndi a meturu aka n'ihe gbasara asusu na olundi n'izugbe ya na kwa olundi Igbo na asusu Igbo kpom kwem. Nkwa na omumaatu niile e webatara n'akwukwo a sitere n'olundi Igbo di iche iche na kwa Igbo Izugbe nke bu asusu jikoro ndi Igbo niile onu.

Onye nduzi ihe omumụ a ga-akowara gi ihe koso a na-ekwu maka ya, akwukwo di iche iche a ga-agu, na ka I ga-esi jiri ha ruo oru. O ga-ekwu oge ole yunit ihe omumụ o bu nwere ike iwe na ka a ga-esi mee ihe omume so ya. O di mkpa na a ga na-aga klasị ka nwata akwukwo na ndi nkuzi ya nwee ike kparita gbasara ihe nhamahu nwere ike idaputa n'ihe omumụ a.

Ebumnobi Izugbe

E mebere koso a iji kowaa ihe gbasara asusu, olundi na udi ya di iche iche. Ihe ndi gbara okpurukpu a na-atu anya ha bu:

a. ime ka nwata akwukwo ghotu ihe bu asusu, njirimara ya, udi asusu di iche iche, na kwa uru o na-abara mmadu.

b. ikowa olundi, njirimara ya, udi olundi di iche iche, uru olundi bara na kwa mmetuta di n'eteiti olundi na Igbo Izugbe.

ch. ikowa olundi Igbo, ndi e ji olundi Igbo mara, nkewasi olundi Igbo na mmewere ha.

d. ikowa maka njem asusu Igbo site n'olundi Igbo rue n'Igbo Izugbe.

e. Ime ka nwata akwukwo huta mkpa isu na imu olundi di maka ikwalite asusu Igbo.

Ebumnobi Ihe Omumu Kpomkwem

Yunit ihe omumu niile di na kossu a nwegbadoro ebumnobi nke ha. O di mkpa na nwata akwukwo ga-agu ebumnobi nke o bu la tupu o malite ileba anya na nkuzi di n'okpuru ha. A turu anya na a gbasoo usoro a bido n'isi ruo na njedebe ihe omumu a, na nwata akwukwo ga-enwe ike:

a. ikowa asusu, njirimara ya na uru o bara, na kwa udi asusu di iche iche

b. kowaa olundi, njirimara ya, udi olundi na uru olundi bara tinyere ikowa mmetuta di n'etiti olundi na asusu izugbe

ch. ikowa olundi Igbo, ndi e ji olundi Igbo mara, tinyere nkewasi olundi Igbo.

d. ikowa maka njem asusu Igbo site n'olundi Igbo rue n'Igbo Izugbe.

e. ihuta mkpa isu na imu olundi di maka ikwalite asusu Igbo.

Usoro kossu

Iji mee kossu a nke oma ma meruo ya n'isi, o di mkpa na nwata akwukwo guru yunit o bu la, guo akwukwo ogugu atuputara, na kwa akwukwo ndi ozo NOUN weputara. Nkeji o bu la nwere ihe omume nke onwe so ya. N'agbata di iche iche na kossu a, a turu anya na a ga-ezite ihe omume ndi ahụ e mere maka ntule. O ga-ewe ihe di ka izu uka iri abuo na otu iji mecha kossu a. Na ngwucha kossu a, e nwere ule mmechi.

E depụtara ihe niile gbasara kọọsụ a n'ebe a. A ga-ewepụta oge guo nkeji o bula ofuma ka e nwee ike mee kọọsụ a ofuma ma mecha ya n'oge.

Ngwa kọọsụ a

Ihe ndi ya na kọọsụ a so gunyere:

1. Yunit ihe omumu
2. Akwukwo ogugu
3. Fail ihe omume
4. Oge Nziputa ihe amutarala

Yunit Ihe Omumu

E nwere yunit ihe omumu iri na asato na kọọsụ a di ka e si deputa ha ebe a:

Modul 1: Nkwa Asusu

Yunit 1: Gini bu Asusu?

Yunit 2: Mmalite Asusu

Yunit 3: Njirimara Asusu

Yunit 4: Uru Asusu Bara

Yunit 5: Udi Asusu di iche iche

Yunit 6: Otù Asusu (Ezinulo Asusu)

Modul 2: Olundị na Asụsụ Izugbe

Yunit 1: Gini bụ Olundị?

Yunit 2: Njirimara Olundị

Yunit 3: Ụdị Olundị dị Iche Iche

Yunit 4: Uru Olundị Bara

Yunit 5: Mmetụta dị n'etiti Olundị na Asụsụ Izugbe

Modul 3: Olundị Igbo na Nkewasị ha

Yunit 1: Nkọwa Ndị E ji Olundị Igbo Mara

Yunit 2: Nkewasị Olundị Igbo

Yunit 3: Otu Olundị Igbo Dị Iche Iche na Mmewere Ha

Yunit 4: Njem Asụsụ Igbo site n'Olundị rue n'Igbo Izugbe

Modul 4: Olundị na Ọdịnihu Asụsụ Igbo

Yunit 1: Ọdịnihu Olundị Igbo

Yunit 2: Ndị Igbo na Olundị Igbo

Yunit 3: Olundị na Nkwelite Asụsụ Igbo

Modul 1 ga-edubanye gi n'amumamu nkowa asusu, mmalite na njirimara ya tinyere uru asusu na udi asusu di iche iche. Modul 2 lebara anya n'olundi na njirimara ya; udi olundi na kwa uru olundi tinyere mmetuta di n'etiti olundi na asusu izugbe. Modul 3 na-akowa olundi Igbo, ndi e ji olundi Igbo mara; nkewa olundi Igbo, otu olundi Igbo di iche iche na mmewere ha, na nkowa njem asusu Igbo site n'olundi Igbo rue n'Igbo izugbe. Modul 4 na-akowa onodu olundi na odinihu asusu Igbo na Najiria. E nwere yunit iri na asaa n'ihe omumu a. Yunit o bula nwere ihe omumu a ga-amu n'otu izu. O gunyere ebumnobi nkuzi, ntuzi aka ihe omumu, akwukwo ogugu, ihe omume nke onwe na ihe omume onye nkuzi ga-amaaki. Ihe ndi a niile na-enye aka n'imejuputa ebumnobi yunit o bula na kwa nke kossu a.

Akwukwo Ogugu

Ngwa nkuzi a bu akwukwo kachasi mkpa n'ihe omumu a, mana i nwere ike igu akwukwo ndi di n'edensibia, iji gumi kossu a nke oma.

Ihe omume

E kewara ihe omume a ga-eme n'ihe omumu a uzọ abuo: ihe omume onye nkuzi ga-amaaki na ule odide. Oge a na-eme ihe omume ndi a, a turu anya na a ga-etinye ihe niile a mutara n'ihe omumu a n'oru. Nwata akwukwo ga-ezigara onye nkuzi kossu a ihe omume niile o mere maka nleba anya di ka etu oge ihe omumu a na kwa fail ihe omume si kwu. Ihe omume maka nnwale ngawanye ga-ebu pasent iri ato (30%) n'ime pasent 100%.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-Amaaki

E nwere ihe omume onye nkuzi ga-amaaki na ngwucha yunit o bula. A turu anya na nwata akwukwo ga-eme nke o bula n'ime ha. Onye nkuzi ga-amaaki ha niile ma

horo maaki ato o buka kachasi mma iji nweta maaki nnwale ngawanye. Ihe omume nke o buka n'ime ha bu pasent iri (10%).

Nwata akwukwo mecha ihe omume o buka, o ga-ewere ya na fom ihe omume zigara ha onye nkuzi. O ga-agba mbu hu na ha ruru onye nkuzi aka tupu oge e nyere maka nke a agafee. Ka o sila di, o buru na o nwere ihe ga-eme na i gaghị enwe ike imecha ihe omume a tupu oge e nyere eru, i ga-akpoturu onye nkuzi gi riu ya ka o nyetukwuo obere oge.

A gaghị enye nwata akwukwo oge o buka ma o buru na oge e nyere maka iziga ihe omume agafechaala, beluso n'onodu ajo odachi.

Ule Ikpeazu na Enyem-maaki

Ule ikpeazu maka IGB 351 ga-ewe awa abuo nke ga-ebu pasent iri asaa (70%) n'ime maaki ihe omumu niile. Ule ikpeazu ga-adikwa ka ajuju e zutere n'ihe omume di iche iche e merela. A ga-anwale nwata akwukwo n'ihe niile a kuziiri ya n'ihe omumu a. O ga-agba mbu hu na o ji oge e nwere n'agbata mmecha nkuzi ikpeazu na ule gugharia ihe niile e mere n'ihe omumu a. O ga-abakwara ya uru ma o gugharia ihe omume nke onwe na ihe omume onye nkuzi nyere tupu ule eru.

Usoro Enyem-maaki

Tebul na-esote na-egosi etu a ga-esi nye maaki n'ihe omumu a.

Nnwale	Maaki
Ihe omume 1-4: maaki n'ime ato kachasi mma =(10% x 3)	30%

Ule ikpeazu	70%
Mgbako	100%

Ndina kọọsụ a

Yunit	Isi okwu	Emereme kwa izu	Ihe omume
	Nduzi kọọsụ	1	
Modul 1: NKỌWA ASỤSỤ			
1	Gini bụ Asụsụ?	2	
2	Mmalite Asụsụ	3	
3	Njirimara Asụsụ	4	
4	Urụ Asụsụ Bara	5	Ihe omume 1
5	Ụdị asụsụ dị Iche Iche	6	
6	Otu Asụsụ (Ezinụlọ Asụsụ)	7	
Modul 2: OLUNDỊ NA ASỤSỤ IZUGBE			
1	Gini bụ Olundị?	8	
2	Njirimara Olundị	9	
3	Ụdị Olundị dị Iche Iche	10	Ihe omume 2
4	Uru Olundị Bara	11	
5	Mmetụta dị n'Etiti Olundị na Igbo Izugbe	12	

Modul 3: OLUNDỊ IGBO NA NKEWASỊ HA			
1	Nkọwa Ndị e Ji Olundị Igbo Mara	13	
2	Nkewasị Olundị Igbo	14	Ihe omume 3
3	Otu Olundị Igbo Dị Iche Iche na Mmewere Ha	15	
4	Njem Asụsụ Igbo Site n’Olundị rue n’Igbo Izugbe	16	
Modul 4: OLUNDỊ IGBO NA ỌDỊNIHU ASỤSỤ IGBO			
1	Ndị Igbo na Olundị Igbo n’Oge Ugbu a	17	
2	Olundị na Nkwalite Asụsụ Igbo	18	Ihe omume 4
3	Ụzọ Nkwalite Olundị Igbo	19	
	Nkuzigharị	20	
	Ule	21	
	Mgbakọ	21	

Ka a ga-esi rite elele ihe omumụ a

N’ụdị agumakwukwọ oteaka a, yunit nkuzi na-anọchi anya onye nkuzi mahadum. Uru nke a bara bụ na ọ na-eme ka e nwee ike guṅ ma mee ihe omume dị na ngwa nkuzi etu o si masị onye, n’ebe na oge o ji chọ. Ya ka o ji dị mkpa na nwata

akwukwo hutara nke a di ka igu ihe onye nkuzi dere karia ige onye nkuzi na klasị. Etu onye nkuzi ga-esi nye nwata akwukwo ihe omume na klasị ka nkeji ihe omumu a si nye gi ihe omume i ga-eme n'ebe o kwesiri.

A haziri yunit niile n'otu usoro. Isi nke mbu na yunit o bula bu ndubanye n'isiokwu a ga-akuzi na yunit ahụ, na etu yunit ahụ si metuta nkeji nkuzi ndi ozo. Nke na-eso ya bu ebumnobi nkuzi. Nke a na-akowa ihe e kwesiri ima ma e mecha ihe omumu. O di mkpa ka nwata akwukwo na-atule ntuzi aka na ebumnobi ndi a mgbe o na-agu akwukwo a. I guchaa yunit o bula, I kwesiri itule ma I mejuputara ebunmobi ndi ahụ ma o bu na I mejuputaghị ha. O buru na I na-eme etu a kwa mgbe, I ga-eme ofuma n'ihe omumu a.

E nwere ihe omume nke onwe na ngwucha yunit o bula; usa ha dikwa n'ime ihe omumu o bula. Ime ihe omume ndi a ga-enyere nwata akwukwo aka imejuputa ebumnobi yunit o bula ma kwado gi maka ihe omume n'ule ga-eso ya. Nwata akwukwo ga-agba mbọ mee ihe omume o bula n'oge kwesiri na yunit o bula. E nwechara atụ e nyere na yunit o bula; I kwesiri itule ha ma irute na ha.

Ndi nkuzi na ihe nkuzi

E weputara awa asato maka ikuzi ihe omumu a. A ga-agwa nwata akwukwo ubochi, oge na ebe a ga-eme nke a tinyere aha na akara ekwe-nti onye nkuzi. A ga-eme nke a ozigbo e tinyere gi n'otu nkuzi.

Onye nkuzi ga-amaaki ma dee gbasara ihe omume niile umu akwukwo mere; o ga-etinye uchu n'ima ma ha na-aga n'ihu ma ha na-ada ada, ka ha na-enwe nhamahu iji hu na o nyeere ha aka n'ebe kwesiri mgbe oge nkuzi ihe omumu na-aga n'ihu.

Nwata akwukwo ga-agba mbo hu na o zijeere onye nkuzi ihe omume nke o mere tupu oge e nyere agafee. O ga-amaaki ya ma zighachitere gi ya n'oge n'adighi anya.

Nwata akwukwo kwesiri ikpoturu onye nkuzi ya n'ekwe-nti ma o bu na 'e-mail' ma o buru na o choo enyemaka. I kwesikwara ikpoturu onye nkuzi gi ma o buru na:

- i ghotaghi akuku ihe omumu, yunit ma o bu ihe ndi e nyere gi guo.
- ihe omume nnwale onwe na-enye gi nsogbu.
- i nwere ajuju ma o bu na ihe omume na-enye gi nsogbu
 - I nwere ajuju n'ihe onye nkuzi gi kwuru banyere ihe omume ma o bu banyere maaki e nyere gi n'ihe omume gi.

Nwata akwukwo ga-agba mbo gaa ogbako nkuzi ga. O bu naani ohere ahụ ka i nwere ihu ndi nkuzi gi ihu na ihu ma juo ajuju ndi a ga-aza gi ozigbo. Unu nwere ike ikwu maka nsogbu o bula i na-enwe gbasara ihe omumu gi. Iji rite elele na nkuzi a, i kwesiri idetu ajuju niile i nwere tupu i jebe klasi. I ga-erite nnukwu uru ma i sonye na nkuzi n'uju.

E mere IGB 351 ka o nyere nwata akwukwo aka inwe mmasi n'olundi Igbo ma malite iji olundi nke ya na-enwe mkparita uka. Mgbe i ga-emecha koso a, i ga-enwe ike kowaa asusu, olundi Igbo, njirimara ya, onodu ya na kwa oke na oru gi ime ka olundi Igbo na-agawanye n'ihu. I ga-amata maka nkewasi olundi Igbo di iche iche na okpurukpu ihe ndi putara ihe n'otu olundi nke o bula. Nwata akwukwo ga-amatakwa etu e siri site n'olundi Igbo di iche iche weputa Igbo Izugbe tinyere mkpa olundi Igbo di maka nkwalite asusu na omenala Igbo.

Ekwenyere m na ihe ọmụmụ a ga-enye gị obi ụtọ na afọ ojuju. Atụkwara m anya na ị ga-eme nke ọma n'ihe ọmụmụ a. Ndeewo!

Ndina

MODUL 1: NKỌWA ASỤSỤ

Yunit 1: Gini bụ Asụsụ?

Yunit 2: Mmalite Asụsụ

Yunit 3: Njirimara Asụsụ

Yunit 4: Uru Asụsụ Bara

Yunit 5: Ụdị Asụsụ dị iche iche

Yunit 6: Òtù Asụsụ (Ezinụlọ Asụsụ)

MODUL 2: OLUNDỊ NA ASỤSỤ IZUGBE

Yunit 1: Gini bụ Olundị?

Yunit 2: Njirimara Olundị

Yunit 3: Ụdị Olundị dị Iche Iche

Yunit 4: Uru Olundị Bara

Yunit 5: Mmetụta dị n'Etiti Olundị na Asụsụ Izugbe

MODUL 3: OLUNDỊ IGBO NA NKEWASỊ HA

Yunit 1: Nkọwa Ndi E Ji Olundi Igbo Mara

Yunit 2: Nkewasi Olundi Igbo

Yunit 3: Otu Olundi Igbo Di Iche Iche na Mmewere Ha

Yunit 4: Njem Asusu Igbo site n'Olundi rue n'Igbo Izugbe

MODUL 4: OLUNDI IGBO NA ODINIHU ASUSU IGBO

Yunit 1: Ndi Igbo na Olundi Igbo n'Oge Ugbu a

Yunit 2: Olundi na Nkwalite Asusu Igbo

Yunit 3: Uzọ Nkwalite Olundi Igbo

MODUL 1: NKQWA ASUSU

Yunit 1: Gini bu Asusu?

Yunit 2: Mmalite Asusu

Yunit 3: Njirimara Asusu

Yunit 4: Uru Asusu Bara

Yunit 5: Udi Asusu di iche iche

Yunit 6: Otù Asusu (Ezinulo Asusu)

Yunit 1: GINI BU ASUSU?

Ndina

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndina

3.1 Gini bu Asusu?

3.2 Okpurukpu Ihe gbasara Nkwa Asusu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Ajuru Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

N'ihe omumu a, a ga-ebu uzọ kwaa ihe bu asusu tupu e lebaa anya n'olundi nke bukwa asusu n'ogo nke ya. O nweghi ka a ga-esi kwaa olundi n'ebughi uzọ kwaa asusu nke oma.

Asusu bu otu n'ime onyinye di iche iche Chineke nyere mmadu. Otutu n'ime onyinye ndi a bu ndi a na-ahu anya ma na-ebitukwa aka ebe ufodu bu ndi anaghi ahụ anya ma ya fodu ibitu aka. Asusu bu otu n'ime onyinye anaghi ahụ anya mana a na-etinye ya n'oru n'uzo di iche iche. O bu udo na-ejikota mmadu na ibe ya. Asusu bu utu ndu mmadu n'uwa n'ihina e wezuga asusu, o ga-esi ike mmadu na ibe ya inwe mmekorita.

1.0 Ebumnobi

Na ngwucha nkeji a, i ga-enwe ike:

1. ikowa ihe asusu bu
2. ikowa ka asusu si buru onyinye puru iche Chineke nyere mmadu
3. ikwu ihe di iche n'etiti asusu na uda umu anumanu na-emeputa

3.0 Isi Ndina

3.1 Nkowa Asusu

Kedu ndi e ji asusu mara?

Asusu bu uda sitere n'olu mmadu nwere nghota mgbe ogan okwu di iche iche meghariri ahụ n'uzo di iche iche (Anozie 1999). O bu uda mmadu na-eme nke nwere nghota site na nkewekorita nke oha na eze nwe ya bu asusu. Asusu bu udaolu mmadu a haziri ahazi (Crystal 1971:175) n'udi odimara nke na-abughị ebumputa uwa mmadu n'onwe ya mebere e ji akowaputa echiche site n'okwu onu ma o bu n'edemede. Asusu bu ihe malitere idi ire n'ihia na Chukwu nyere mmadu oguguisi kari anumanu ndi ozo o kere n'owa. O bu ogan okwu ma o bu njiakpo di n'ahu mmadu ka mmadu ji asu asusu. Umu anumanu ndi ozo nwechara ogan okwu mana o bughị asusu ka ha ji ya asu. O bu naani uda ndaputa ka ha ji ogan okwu nke ha eme. Asusu nwere ike idi n'udi asuruasu (ekwuruekwu), ederede na mmeghari ahụ. Udi asusu a ga-agbadokari ukwu na ya n'ihe omumu a bu nke asuruasu.

3.2 Okpurukpu ihe gbasara nkowa asusu

N'ime nkowa asusu e nyere n'elu, e nwere ihe ole na ole gbara okpurukpu gbasara asusu. A ga-emetu ha aka n'ebe a:

3.2.1 Asusu bu nke mmadu

Nke a pụtara na ọ bụ naanị mmadụ nwere asụsụ. Ọ na-egosi na n'ime anụmanụ niile e kere eke na ọ bụ naanị mmadụ ka e ji asụsụ mara. Ụfọdụ ndị ọkammụta na-ekwu na ụmụ anụmanụ nwere asụsụ n'ihì na ha nwere ụda dị iche iche ha ji enwe mmekọrịta n'etiti onwe ha. Nke a abụghị eziokwu n'ihì na ụda ụmụ anụmanụ ndị ọzọ na-eme bụ ụda ha buru pụta ụwa. O bụ eziokwu na o nwerekwara ụda mmadụ bu pụta ụwa ma na ha abụghị asụsụ. Ụda ụfọdụ mmadụ na-eme abụghị asụsụ gụnyere ndị a: ibe akwa, ichi ọchi, ikwa ụkwara, uzere, etuketu dg. Ụda ndị a niile bụcha ụda mmadụ buru pụta ụwa nke enweghi nghọta ha na-ezipụta mgbe e meputara ha na ndapụta/ntụmadi. Ụda ndị a na-enwe nghọta naanị mgbe a kpachara anya meputa ha. Nghọta ha nwere na-adaberekwa na nkwekọrịta ndị nwe asụsụ nyere ha.

3.2.2 Ụda Asụsụ mmadụ bụ nke ọhannaeze

Ụda asụsụ ọ bụla mmadụ na-eme ga-aburiri nke a nabatara di ka asụsụ ọha na eze nwe ya burukwa nke e nwere nkwekọrịta na ya iji ya na-enwe mmekọrịta n'etiti ndị nwe ya. Ụdị nkwekọrịta a abụghị ụdị a na-enwe n'ogbakọ. Ọ pụtara na otu onye nwere ike inye ụda ma nyekwa nghọta ya; nke a ga-esi otu a gbasawa, ọha na eze anabatazie ya were ya na-arụ ọrụ; o wee buru asụsụ. Nke a pụtara na asụsụ bụ ihe na-esi n'aka fere n'aka.

3.2.3 Asụsụ ga-enweriri Nghọta

Ụda ọ bụla mmadụ na-eme enweghi nghọta abụghị asụsụ. Ya bụ na asụsụ ga-enweriri nghọta tupu e were ya di ka asụsụ. Ụda asụsụ mmadụ na-emeputa na-enwe nghọta site na nkwekọrịta ọhannaeze nwe ya bụ ụda. Nghọta bụ otu njirimara asụsụ nke mere asụsụ mmadụ ka ọ di iche n'ụda ụmụ anụmanụ ndị ọzọ. Ọ buru na asụsụ enweghi nghọta nke ọha na eze kwekọritara na ya, mara na ọ bughị

asusu. O bu nghota zuru oha onu nke asusu nwere mere o ji buru asusu. O bughizi uda nkiti.

4.0 Mmechi

Na nkeji a, e mere ka i mata na asusu bu onyinye puru iche Chukwu nyere mmadu. A kowara ihe asusu bu na ihe o ji buru naani mmadu nwere asusu. E lebara anya na nkowa ufodu ndi okaasusu nyere banyere asusu, tulekwaa ihe ndi gbara okpurukpu gbasara nkowa asusu ndi e nyere. A ruturu aka na uda ufodu mmadu na-eme ndi abughi asusu kama ha bu ebumputa uwa.

5.0 Nchikota

A kowara asusu di ka uda mmadu na-eme nke mmadu na ibe ya ji enwe mmekota n'udi di iche iche. E mere ka a ghota na uda umu anumanu ndi ozo na-emeputa enweghi nghota n'ihina ha bu uda ha bu puta uwa. E wepu asusu, obibi ndu mmadu n'uwa agaghi enwe isi.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1(a) N'uche gi, gini bu asusu?

(b) Asusu bu onyinye puru iche Chukwu nyere mmadu. Kowaa.

2 (a) Nye nkowa ato ndi okaasusu ato nyere gbasara asusu nke na-abughi ndi e webatara n'akwukwo a.

(b) Ziputa ihe ndi putara ihe na nkowa asusu ndi i deputara na 2(a).

3. Kowaa ihe di iche n'etiti asusu mmadu na uda umu anumanu na-emeputa.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Anozie, A.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*, Enugu: Fulladu Publishers.

Crystal, D. (1971) *Linguistics*. London: Hazell Watson and Viney.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Ugochukwu, C.N. (2020). Course Material on IGB 312 (The Use of Igbo Language)

Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

YUNIT 2: MMALITE ASUSU

Ndina

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndina

3.1 Kedu ka Asusu siri Malite?

3.2 Atutu Mmalite Asusu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Ọ bụ eziokwu na ọ bụ naanị mmadụ na-asụ asụsụ mana asụsụ ka bụ otu ihe mgbagwoju anya nye mmadụ. Ụfọdụ ndị ọkammụta agbaala mbọ ikọwa ihe asụsụ bụ mana otu ihe e nwebeghi nkwekọrịta banyere ya bụ ihe gbasara ka asụsụ siri malite. N’ebe a, a ga-enye nkenke nkọwa banyere mmalite asụsụ ma kọwakwuo atụtụ ole na ole banyere mmalite asụsụ.

2.0 Ebumnobi

Na ngwụcha nkeji a, ị ga-enwe ike:

- ikọwa ka asụsụ siri malite
- deputa ma kọwaa atụtụ mmalite asụsụ ụfọdụ

3.0 Isi Ndịna

3.1 Mmalite Asụsụ

Ka asụsụ siri malite ka bụ otu ihe ndị ọkammụta dị iche iche enwebeghi nkwekọrịta banyere ya. E nwere echiche na nghọta dị iche iche banyere mmalite asụsụ. N’ebe a, a ga-eleba anya n’ụfọdụ atụtụ ndị ọkammụta weputara iji kọwaputa ka asụsụ si malite.

(i) Atụtụ Okike Ụwa:

Atụtụ nke mbụ na-ekwu na asụsụ malitere tupu e kee ụwa. Ndị na-akwado atụtụ a kwuru na ọ bụ okwu ọnụ nke bụ asụsụ ka Chineke jiri kee ụwa. Na Jenesis, isi nke mbụ, malite na amaokwu nke atọ (Genesis 1:3); Chineke kwuru sị “ka ihè dị”. Ọzọkwa, atọ n’ime otu dị ngozị ka Chukwu gwara sị “ka anyị kee mmadụ n’oyiyi anyị“. Mkpariita ụka dị n’etiti Adam na Chineke n’akwụkwọ Jenesis na-egosikwa na asụsụ dị tupu e kee mmadụ (Jenesis 3:9-

11). Chineke juru Adam, “Ebee ka i no”? Adam wee zaghach ajuju Chineke juru ya iji gosi na asusu bu ihe di tupu mmadu aputa uwa. Atutu Okike uwa gbadoro ukwu na nkwenye ndi kwenyere n’ihe di na Baibulu. O bughu atutu nwere mgbado ukwu na sayensi.

(ii) Atutu Boo-Woo

Atutu nke a na-akowa na asusu malitere site n’akwa umu anumanu. Ndi na-akwado nke a na-ekwu na o bu site n’akwa umu anumanu na mkpotu di iche iche ka asusu siri malite. Nke a abuchaghi eziokwu n’ihi na o bughu mkpuruokwu niile nwere uda e jiri mara ha.

(iii) Atutu Puu-Puu

Nke a bu atutu nke na-akowa na asusu malitere site na uda na-aputa mgbe mmadu na-egosi ka obi si di ya. Nke a adabaghi n’ihi na umu anumanu na-emeputa uda na-egosi ka o si di ha, mana ha enweghi ike iwube asusu di ka mmadu.

(iv) Atutu Ding Dong

Atutu a na-akowa na mmadu nwere onotarachi na-enyere ya aka ikpo ihe o bula aha. Ndi na-akwado atutu a na-ekwu na ihe o bula batara mmadu n’uche nke o kwuputara, o sizie etu ahụ kwube okwu, kparitawa uka.

(v) Atutu Yo-He –Ho

Ndi na-akwado atutu a, na-ekwu na asusu malitere site n’uda mmadu na-emeputa mgbe o na-emeputa ihe siri ike. Atutu nke a nyere aka n’ikowa ihe mere na uda mmadu na-ebu uzọ akpwaputa ma mmadu malite ikwu okwu na-abukari udaike ndaputa (plosives). Atutu dabakwara n’echiche nke kwuru na okwu mbu mmadu

kwuru bụ mkpu nke mmadụ tiri n'ike mgbe ya na ndị ọzọ na-emekọrịta. Ka o sila dị, atụtụ a akọwaghị ka mkpu mmadụ tiri n'ike siri wee ghorọ asụsụ.

(vi) Atụtụ Egwu

Atụtụ nke a na-akọwa na asụsụ siri n'egwu na okwu ndị dị n'uzọ egwu wee malite. O nweghi ihe e ji akwado atụtụ nke a.

(vii) Atụtụ Mmeghari Ahụ

Ndị nkwado atụtụ a na-akọwa na asụsụ malitere site na mmeghari ahụ. Ima atụ: onye agụ na-agụ na-egosiputa ọndụ ya site n'imetụ aka n'ọnụ ya na ifia aka n'afọ dg.

4.0 Mmehi

E lebara anya n'atụtụ ndị ọkammụta weputara ha ji akọwa ka asụsụ siri malite. Atụtụ ndị a rụturu aka bụ ndị a: atụtụ okike ụwa, atụtụ Boo-woo, atụtụ Puu-puu, atụtụ Ding-Dong, atụtụ Yo-He-Ho, atụtụ egwu na atụtụ mmeghari ahụ

5.0 Nchikota

E lebara anya n'atụtụ dị iche iche e ji akọwa maka mmalite asụsụ. Ufodu n'ime atụtụ ndị aruturu aka enweghi ezigbo ihe ha na-ekwu maka mmalite asụsụ ebe ufodu atụtụ yitere ihe dị ka eziokwu. N'uche anyi atụtụ nke a ga-asị na o bụ eziokwu bụ atụtụ okike ụwa nke na-ekwu na asụsụ dị adi tupu mmadụ aputa ụwa. Mana nke a bụ maka na otutu n'ime anyi kwenyere na ihe kwuru na Baibulu banyere okike ụwa.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Kọwaa etu asụsụ siri malite.

2. Deputa ma kowaa atutu mmalite asusu ise dorog anya
3. Choputa atutu mmalite asusu ndi a kpoghi aha n'akwukwo a.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes on the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Denham, K. & Lobeck, A. (2013). *Linguistics for Everyone: An Introduction* (2nd ed). USA: Wadsworth Cengage Learning.

Fingan, E. (2004). *Language, Its Structure and Use*. New York: Thomson Wadson

Ofili, N.G, Chukwu, A., Anozie, C.C. (2012) *Lingwistiiki Sayensi Asusu 2* . Enugu: Computer Edge

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Ume, I.O.A, Ugoji, J.U, Dike,G.A.(2015). *Umị Nkowa Utoasusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas.

Anagbogu, P.N, Mbah, B.M. and Eme, C.A. (2001). *Introduction to linguistics*. Awka: J.F.C.

YUNIT 3: NJIRIMARA ASUSU

Ndina

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndina

3.1 Njirimara Asusu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Ọ bughị ụda niile mmadu na-emeputa bu asusu. Ụda ebumputa ụwa nke mmadu na anumanu ndi ozo na-emeputa abughị asusu di ka a kowara na nkeji 1. Ụda nke bu asusu bu naani ụda nke mmadu na-emeputa nke nghota ya dabeere na nkwekorita oha na eze nwe ya bu asusu. E nwere ihe ole na ole e ji amata asusu n'agbanyeghi udi asusu o bu nakwa ndi na-asu ya.

2.0 Ebumnobi

Na njedebe nkeji a, i ga-:

- amata ihe ndi e ji amata asusu mmadu
- akowa ihe ndi e ji amata asusu n'otu n'otu

3.0 Isi Ndina

3.1 Njirimara Asusu

Njirimara asusu bu ihe ndi putara ihe a na-ahu n'ime asusu. Ọ bu ihe di iche iche a na-eji amata asusu o bula bu nke mmadu. Njirimara ndi a ga-ebu uzo leba anya bu ihe ndi e jiri mara asusu niile di n'ụwa (language universals). E mesia, a ga-elebakwa anya n'ihe ndi e ji mara asusu Igbo. Ha gunyere ndi a:

3.1.1 Asusu di ndu na-etokwa eto

N’ihi na asụsụ dị ndụ, ọ na-agbanwe site na mgbe rue na mgbe. Ọ bụ mgbanwe dị iche iche na-abata n’asụsụ na-eme ka ọ na-eto eto. Dị ka mmadụ si eri nri ma na-emekwa ihe dị iche iche iji nwee ahụ ike; etu a ka asụsụ sị chọkwaa nleru anya na enyemaka dị iche iche iji na-eto nke ọma. Ọ bụrụ na mmadụ anaghị eri ụdị nri zuru oke nwezuru ihe ahụ mmadụ chọrọ, onye ahụ agaghị enwe ezigbo ahuike. N’otu aka ahụ asụsụ chọrọ ezigbo ‘nri’ na nchukwa iji na-eto nke ọma. E lebaa anya n’asụsụ ụfọdụ e nwere n’ụwa taa, a ga-achọputa na ụfọdụ asụsụ na-eto nke ọma karịa ibe ha. Nke a pụtara na ọ nwere asụsụ ndị nwere ezigbo ahuike karịa ndị ọzọ. Omumaatu: Asụsụ Bekeee, Chaina, Swahili dg. Ndị ọkaasụsụ mere ka a ghọta na ụfọdụ asụsụ dị ndụ ma na-etokwa eto karịa asụsụ ndị ọzọ, nke bụ na akpachaghị anya na asụsụ ndị a nwere ike idula asụsụ ndị ụkwụ e sighi ike n’ala mmụọ. Mgbanwe na uto asụsụ gosiri na asụsụ dị ndụ ma na-etokwa eto. Uto asụsụ dabeere n’aka ndị nwe asụsụ ahụ. Ọ bụrụ na ọ bụ asụsụ ndị nwe ya na-asụ nke ọma ma were ya na-eme ihe niile e ji asụsụ eme, asụsụ ahụ ga na-eto na-abawanye; mana ọ bụrụ nke ndị nwe ya e jighi kpọrọ ihe, asụsụ ahụ agaghị na-eto otu o kwesiri. Mgbe asụsụ na-eto, ọtụtụ ihe na-eme n’ime ya. Ụfọdụ mkpụrụ okwu na-apụ dị ka a na-ewebata ndị ọhụrụ; nghọta ụfọdụ mkpụrụ okwu na-abawanye ma ọ bụ na-agbanwe.

Ajujụ Nnwale Onwe 1

1. Kọwaa ihe ahuike asụsụ pụtara.
2. Chọputa ụzọ dị iche iche asụsụ si abawanye.

3.1.2 Asụsụ na-anwụ anwụ

Ọ bụrụ na asụsụ kwusị ito eto ma ọ bụ igbanwe, ihe ọzọ ga-esochi bụ ọnwụ asụsụ. Ụfọdụ asụsụ ka a chọputara na ha anwụọla dị ka Latin, Greek, Hebbrew dg. (mana amalitela itute ụfọdụ asụsụ ndị nwurụ anwụ). Ọnwụ asụsụ apụtaghị na ndị na-asụ ya anwụchaala kama ọ pụtara na ndị nwe asụsụ ahụ hapụrụ asụsụ ha were asụsụ ọzọ

dochie anya nke ha. Otu o sila di, e nwere ike ime ka asusu si n'onwu bilie. O nwere asusu ndi nwuru anwu ma mecha, a tutee ha. Asusu ndi e jiri maa atu di ka asusu nwuru anwu oge tere aka buzi ndi a na-atutekwa di ka nchoputa na-abawanye.

3.1.3 A na-enwete ma na-amutakwa asusu amuta

Asusu abughi ebumputa uwa di ka e kwuru na mbu. Nwata o bula a muru n'agburu o bula ga-amutariri asusu ahu. Ozo bu na o bu asusu e jiri zulite nwata ka o na-amuta n'agbanyeghi udi asusu o bu. O bu nke a mere na umu anumanu enweghi asusu n'ih na uda ha na-eme bu nke ha buru puta uwa. Nwa ohuru o bula nwere uda o na-eme nke o buru puta uwa di ka: ikwa ukwara, ize uzere, ibe akwa dg. Uda ndi a niile abughi asusu n'ih na ha enweghi nghota mgbe emeputara ha na nduputa. O bu eziokwu na o nweghi mgbe nne na nna ma o bu ndi gbara nwata na-etolite etolite gburugburu iji eweputa ohere iji kuziri nwata asusu kama site n'ige nti na ile ndi na-asu asusu ahu anya n'onu, nwata ahu ga-amalite isu asusu nke ndi o no n'etiti ha. Nke a na-eme n'ih na nwata o bula nwere ikikere ma o bu ihe ndi di n'uburu ya na-enyere ya aka isu asusu. Udi ikikere imuta asusu n'udi a ka a na-akpo ngwa nnwete asusu. Ngwa ma o bu uzọ nnwete asusu a bu ya na-enyere nwa ohuru o bula aka isu asusu amunyere ya na ya n'enweghi mgbe e ji kuziri ya ka e si asu asusu ahu. Ihe nke a putara bu na a na-enwete asusu nne (asusu mbu) enwete ma na-amuta asusu nke abuo amuta. A nagh akuzi asusu mbu akuzi kama a na-enwete ya site n'ino n'etiti ndi na-asu ya. Nkwa e nyere n'ebe a na-egosi na asusu anaghi eme ndaputa. O na-ewe oge tupu nwata amalite isu asusu. N'otu aka ahu kwa, o nweghi asusu a na-amalite isu n'ebughi uzọ weputa oge muo ya otu o kwesiri.

Ajuju Nnwale Onwe 2

- Kedu ka nwata si ebido isu asusu?

- Kọwaa ụzọ dị iche iche e si amụta asụsụ.

3.1.4 Asụsụ bụ otu ndị si eme ihe ha

Otu njirimara asụsụ bụ na ọ na-egosi ka ndị si eme, nke pụtara na a na-elegara ya anya dị ka omenala. A na-esite n'asụsụ amata agbụrụ mmadụ si na ya pụta. Nke a na-egosi na asụsụ bụ otu n'ime ụzọ e si ezipụta omenala. Ụfọdụ ndị ọka asụsụ kwekọrịta na asụsụ bụ otu ụzọ e si ezipụta omenala.

3.1.5 A na-asụkarị asụsụ mgbe mmadụ tozuru oke

Dị ka e kwuru n'elu, nwa a mụrụ ọhụrụ anaghị ebido ịsụ asụsụ asụsụ ozigbo a mụpụtara ya. Ọ na-ewe ihe dị ka agbata ọnwá iri na asatọ na ọnwá iri abụọ na otu tupu nwatakiri amalite ikwu okwu. Mgbe nwata malitere ịsụ asụsụ, ọ naghị asụ ya nke ọma dị ka onye maara asụsụ ahụ kama ọ na-ebido ịkpọ aha ihe ụfọdụ n'otu n'otu rue mgbe ọ ga-amụta imebe nkenke ahiriokwu. Nke a pụtara na dị ka nwata na-eto ka asụsụ ya na-etokwa. Ka mmadụ na-eto na-amawanye ihe ka asụsụ ya na-akawanye mma ma na-adabakwa ka o si kwesi.

3.1.6 Asụsụ nwere usoro e si amụ ya

Asụsụ abụghị ihe a na-amakabanye ịmụ otu o si sọ onye. Tupu mmadụ amụta asụsụ ọ bụla nke ọma, onye ahụ ga-agbasoriri usoro asụsụ. Asụsụ nwere usoro e si amụ ya. Ọ bụrụ na-agbasoghi usoro ahụ, ọ ga-esi ike ịmụta asụsụ ahụ nke ọma. Usoro ọmụmụ asụsụ nwere nka anọ n'ime ya. E kewara nka ndị a ụzọ abụọ; nka ndị dị mfe na nka ndị siri ike. Ọ bụrụ na amụghị asụsụ n'usoro, a gaghị amụta asụsụ ahụ nke

oma. Onye o bula agbasoghi usoro asusu wee muo asusu na-enwe mkpobiukwu n'uzo n'iji asusu ahụ ru oru.

3.1.7 Asusu bu nke mmadu

Naani mmadu nwere asusu. Ufodu ndi oka asusu kwara asusu di ka uda mmadu na-emeputa nke nwere nghota. E kwuola na e nwere uda ndi ozo mmadu na-eme nke enweghi nghota n'ihi na a na-emeputa ha na ndaputa (hu Anozie 1999). Uda mmadu na-emeputa nke a kporo asusu anaghi eme ndaputa kama o bu ihe a na-eche eche tupu emeputa ya. A ga-akowa nke a nke oma mgbe a ga-eleba anya n'usoro asusu si aru oru. O bu naani mmadu nwere ike iji njiakpo ma o bu ogan okwu di n'ahu mmadu wee meputa uda nwere nghota. O bu eziokwu na umu anumanu ndi ozo nwekwara ogan okwu di ka mmadu, mana ha anaghi eji ha emeputa uda nwere nghota; naani uda ndaputa nke akwadoghi akwado ka ha ji ogan okwu emeputa. Chetakwa na mmadu nwekwara ike imeputa uda nke akwadoghi akwado, ya bu uda ndaputa mana uda ndi ahụ abughị asusu.

3.1.8 Asusu na-akpa agwa etu o siri so ya

N'ihi na asusu na-akpa agwa etu o siri masi ya, e nwere oluonye na olundi n'asusu di iche iche. N'otu asusu, e nwere ike inwe ndiiche na mkporu okwu ma o bu n'ogo ndoko okwu ndi ozo mana mputara ha na-abukari otu.

Omumaatu n'asusu Igbo:

Ahu (body) nwere mkpoputa ndi a n'olundi ufodu: achu, ehu dg.

Ugbu a (now) nwere mkpoputa ndi a: kita, udunu, vaa, fhaa dg.

Mputara mkpuru okwu ndi a bu otu ihe n'agbanyeghi na nsupe na mkpopta ha abuchaghi otu ihe. E wezuga nke a, nchopta na-egosi na o nweghi asusu abuo bu otu kpomkwem. Asusu abuo ma o bu karia nwere ike iyite onwe ha mana a na-enwe ndiche di iche iche n'akparamaagwa asusu (Emenanjo 2005).

Omumaatu:

Na ndoko okwu iji mebe ahiri okwu, e nwere usoro ndoko okwu di iche iche n'asusu di iche iche- :

SVO > Subject –Verb – Object = **Isiahiri - Ngwaa - Mmeju** > **INM**

VSO > Verb – Subject – Object = **Ngwaa – Isiahiri - Mmeju** > **NIM**

OVS > Object – Verb – Subject = **Mmeju – Ngwaa – Isiahiri** > **MNI**

VOS > Verb – Object – Subject = **Ngwaa – Mmeju – Isiahiri** > **NMI**

OSV > Object – Subject – Verb = **Mmeju – Isiahiri -Ngwaa** > **MNI**

SOV > Subject – Object - Verb = **Isiahiri - Mmeju – Ngwaa** > **IMN**

Ndi a bu usoro ndoko okwu di iche iche nke asusu di iche iche na-agbaso. Asusu Igbo na-agbasokari usoro SVO. Nke a putara na abia na ndoko ahiri okwu Igbo na isiahiri na-ebu uzọ, ngwaa a na-esote tupu mmeju abata. O putaghi na anaghi enwe ahiri okwu ndi na-agbasoghi usoro a, kama a na-akowa na usoro ndoko ahiri okwu kacha puta ihe n'asusu Igbo bu usoro SVO (subject verb object) .

Ihe ozọ mere e ji ahuta asusu di ka ihe na-akpa agwa etu o siri so ya bu na otu ihe na-enwe aha di iche iche n'asusu di iche iche. Nke a putara na o nweghi ihe jikoro ihe o bula na aha a na-akpo ya. Ya bu na aha ihe o bula nwere sitere na nkwekorita ndi nwe asusu ahụ.

3.1.9 Asụsụ na-amụba amụba ma na-anabata okwu sitere n'asụsụ ndị ọzọ

Asụsụ abụghị ihe kwụ otu ebe kama n'ihị na ọ dị ndụ, ọ na-amụba amụba. Njirimara nke a na-apụta ihe n'ụdị dị iche iche. Omụmaatụ: E nwere ike isite n'otu mkpuru okwu ma ọ bụ isingwaa meputa ụdị mkpuru okwu dị iche iche. A na-eme nke a site n'iwebata ụdị mgbakwunye dị iche iche n'ime mkpuru okwu.- Je:- ije, eje, uje, jeghi, jebe, jekwu, jeru, jela, jeko, jecha, jemi, jepu, jetopu, jekata, jekota.

Ga - iga, aga, uga, oga, gaba, garu, gapu, gapu, gami, gaghị, gatụ, gakwa, gakwu, gacha, ganwu, gapu dg.

E wepu mmụba mkpuru okwu n'ụdị dị iche iche, e nwere ike ikwu otu ihe n'uzo dị iche ma ọ bụ hazigharị ahiri okwu dị ka okwu ma ọ bụ ode siri choo. Asụsụ dị iche iche na-anabatakwa okwu sitere n'asụsụ ndị ọzọ. Otu asụsụ nwere ike site n'asụsụ ọzọ biri mkpuru okwu. Asụsụ Bekee sitere n'asụsụ ụfodu dị ka Latin, French biri mkpuru okwu. Asụsụ Igbo n'aka nke ya sịkwa n'asụsụ ogbo ya ndị ọzọ dị ka Hausa na Yoruba wee bite mkpuru okwu dị iche iche.

3.1.10 Asụsụ nwere ike ibụ asurūasū, ederede na mmegharị ahụ

Asụsụ na-apụta ihe site n'osusụ ma ọ bụ n'okwukwu. E nwere ike idetu asụsụ n'akwukwo, nwekwaa ike site na mmegharị ahụ zipute asụsụ. E nwekwara ike ichekwaba ụzọ nziputa asụsụ ndị a n'igwe nchekwa asụsụ ma were ha ruo mgbe ọ bụla. Ọ dikwa mkpa ka a mata na ụzọ nziputa asụsụ ndị a amaliteghi n'otu oge. Isu asụsụ malitere mgbe asụsụ malitere ebe ide asụsụ ede malitere mgbe mmepe na amamihe mmadu na-abawanye tinyere agumakwukwo. Iji mmegharị ahụ eziputa asụsụ malitekwarra n'ihị mkpa asụsụ dị n'etiti ndị anaghị ekwu okwu ma ọ bụ anu ihe.

4.0 Mmechi

Asụsụ bara nnukwu uru na ndụ mmadụ nke bụ na e wepu asụsụ, ihe gbasara ndụ ga-enwe ezigbo nsogbu. Asụsụ nwere ọtụtụ njirimara dị ka e gosipụtara n'elu. Ihe niile e jiri mara asụsụ na-eme ka o doo anya na asụsụ abụghị ihe nkịtị. O bụ ihe e kwesiri ka a na-akpachapụrụ anya ma na-echukwa oge niile.

5.0 Nchịkọta

Na nkeji a, e lebara anya na njirimara asụsụ dị iche iche. Ihe ndị e ji mara asụsụ na-enye aka ime ka a ghọta ka asụsụ si arụ ọrụ. Njirimara nke ọ bụla nwere ihe ọ na-egosi gbasara asụsụ.

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kowaa njirimara asụsụ ise doro gi anya.
2. Chọputa mkpuru okwu di iche iche ndi asusụ Igbo bitere n'asusụ ndi ozo.
3. Kowaa ka asusụ si anwu na ihe ndi nwere ike ibute onwu asusụ.

7.0 Edebsibia/Akwukwo Ogugu ga

Ume, I.A.O., Ugoji, J.U., Dike, G.A. (1989). *Umị Nkowa Utoasusụ Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

Umeodinka, A. U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C. (2019). *Kpokopi Utoasusụ Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Press.

Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

YUNIT 4: URU ASỤSỤ BARA

Ndina

- 1.0 Ndubanye
- 2.0 Ebumnobi
- 3.0 Isi Ndina
 - 3.1 Uru Asụsụ na-abara obodo nwe
 - 3.2 Uru asụsụ na-abara onye ma asụ ya
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchịkọta
- 6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaaki
- 7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Asụsụ dị nnukwu mkpa na ndụ mmadụ. E wezuga asụsụ, ndụ mmadụ agaghị na-ato uto maka na uto ndụ na-esitekarị n'ezị mmekọrịta mmadụ na ibe ya. O bụ asụsụ ka mmadụ ji eme ihe niile a na-eme eme n'ụwa. Asụsụ bụ isi sekpu nti n'ihe o bụla mmadụ na ibe ya na-emekọ. Nke a mere na mgbe o bụla mmadụ abụọ anaghị aghọta onwe ha, o na-ewete ogbaaghara na esemokwu n'ụdị dị iche iche.

2.0 Ebumnobi

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- ikọwa uru asụsụ nye obodo nwe ya
- ikọwa uru asụsụ nye onye na-asụ ya

3.0 Isi Ndina

3.1 Uru Asusu na-abara obodo nwe ya

Asusu bara uru di iche iche nke ndi okammuta choputarala na ndi achoputabeghi. Asusu bu ihe di omimi nke bu na ka chi na-efo ka a na-achoputa otutu ihe banyere ya. Ndi ocha akala ndi isi ojii mara ihe gbasara asusu nke a mere na ha na-etinye oge, ego nakwa mkpachapu anya n'ime asusu. O bukwa nke a mere na o nwere asusu ndi a na-elegara anya di ka asusu ka ibe ha n'ihu na uru asusu na-aba dabeere n'ihe ndi nwe asusu maara banyere asusu ha. Nke a putara na ihe mmadu nwere ike jji asusu mee dabeere na amamihe onye ahụ banyere adimike asusu. Ugochukwu (2018) kwara na asusu nwere adimike zoro ezo nke e kwesiri itinye n'oru jji rite uru di n'asusu. Ndi ocha ufodu tumadi ndi chiru ala Igbo n'oge mbu maara nke a nke oma, o bu ya mere na ebe o bua ha batara na ha na-eme ka o buru iwu na ndi ahụ ga-amuta isu asusu Bekee. O bu uru di iche iche a na-esi n'asusu enwete mere ha ji agba mbo ihu na asusu ha na-aga n'ihu n'ihu. Uru asusu nye ndi nwe ya gunyere:

3.1.1 E ji asusu enwe mmekorita

O bu asusu ka e ji enwe mmekorita n'obodo. O buru na e nwere ezi mmekorita n'obodo, o na-eweta udo na oganiru. N'aka nke ozo, o buru na asusu adighi, agaghi na-enwe ezi mmekorita, ogbaaghara na esemokwu ga na-adi n'etiti mmadu na ibe ya, nke a ga-eme ka aghara inwe udo na oganiru.

Omumaatu: N'akwukwo nsọ – Genesis 11: n'ihu ezi mmekorita di n'etiti mmadu, ha malitere iruputa ihe a na-ahu anya. Mana mgbe Chukwu ghatokoro asusu ha, o nwekwaghi onye na-aghota ihe ibe ya na-ekwu nke mere ka oru mmepe ha na-arukwusi. Nke a na-egosi na o bu asusu bu udo ji mmekorita mmadu na ibe ya. O buru

na asụsụ adighi, ezi mmekọrịta agaghị adị n’etiti mmadụ na ibe ya. Asụsụ na-ewete ezi mmekọrịta n’etiti mmadụ na ibe ya nakwa n’etiti obodo na obodo. Ọ bụ obodo na ibe ya nwere otu asụsụ ga na-enwe nghọta n’etiti onwe ha. Ezi mmekọrịta a na-apụta ihe n’azumahia na ụdị mmekọrịta ndị ọzọ.

3.1.2 Asụsụ na-ejiko ndi niile na-asu ya

Asụsụ so n’otu ihe na-ejiko mmadụ na ibe ya, obodo na obodo ọnu. Otu ihe e ji ama ndi si otu ebe bụ asụsụ ha. E jikwa asụsụ amata obodo ndi biko ọnu. Nke a na-abakarị uru mgbe mmadụ siri obodo ya gaa ihe di ka obodo tere aka ma ọ bụ mba ofesi. Ọ na-enye nnukwu anuri ihu onye gi na ya na-asu otu asụsụ. Ọ nwere ike ọ buru na unu esighi n’otu umunna ma ọ bụ ogbe putu mana ọ buru haa na unu bu ndi Igbo na-asu Igbo, asụsụ unu ga-ejiko unu mee ka unu na-eme ka ezigbo nwanne.

3.1.3 E ji asụsụ eme agumakwukwo

Ọ bụ asụsụ ka e ji akuzi ma na-amuta ihe a na-akuzi. Ọ buru na asụsụ adighi, a gaghị enwe ihe omumu gbasara asụsụ, a gaghikwa enwe etu a ga-esi amu ihe omumu ndi ozo niile ma e wezuga asụsụ. Agumakwukwo na-aga n’iru taa n’ihi na e nwere asụsụ e ji akuzi ihe nke ndi a na-akuziri na-aghota nke oma.

3.1.4 Ikwelite na ichekwa omenala na odibendi obodo di iche iche.

Ọ buru na asụsụ adighi, o nweghi otu a ga-esi na-ahafe omenala na odibendi site n’otu ogbo rue n’ogbo ozo. Asụsụ na-enye aka ime ka ndi nne na nna na-akuziri umu ha ihe gbasara ejirimara ha di iche iche. Obodo ọ bula anaghi ahafe odibendi ha n’aka ndi na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe na-adighi anya n’ihi na ọ buru na ndi okenye obodo ahụ nwuchaa, odibendi na omenala ha ga-esi etu ahụ fue. Asụsụ di oke mkpa maka ihafe omenala na odibendi n’aka ndi na-etolite etolite.

3.1.5 Mgbasa ozi

Ọ bụ asụsụ ka e ji agbasa ozi n'uzo di iche iche. E ji ya agbasa ozi n'akwukwo ederede, n'ikuku (n'igwe okwu na Onyoonyoo, ekwenti). E ji asụsụ agbasa ozi n'uzo di iche iche taa. Ọ buru na asụsụ adighi, a gaghi enwe ozi a ga-agbasa ma ya fodu uzo a ga-esi gbasa ya. N'ala Naijiria, a na-ejikari asụsụ Bekee agbasa ozi n'udi di iche iche di ka udi a na-eji ekwe nti eme. Nke a aputaghi na o bu naani asụsụ bekee ka e nwere ike iji gbasa ozi n'udi ogbara ohuru, kama o bu n'ihhi na ndi nwe asụsụ Bekee ewetala asụsụ ha n'ogo iba uru di iche. Ndi Igbo kwesiri imalite iji asụsụ ha gbasaba ozi n'ogo di iche iche n'igwe ogbara ohuru, ka a mara na igwe mgbasa ozi enweghi asụsụ o na-aso.

3.1.6 Asụsụ na-akwalite onodu akunuba obodo

Otu uru asụsụ bara nke otutu mba Afrika na-achoputabeghi bu na asụsụ bu onyinye puru iche Chineke nyere mmadu nke e nwere iji kwalite onodu akunuba mba o bu. Ufodu mba mepere emepe achoputala nke a kemgbe, ya mere na mba ndi a na-agbasi mbo ike ihu na asụsụ ha na-abawanye n'uzo di iche iche. Mba ndi a di ka Britain, China, France, Germany na-ehekwa ma na-enyeju asụsụ ha afo. Asụsụ ndi a esila n'obodo ndi nwe ha banye n'obodo ndi ozo ebe a na-amu ma na-asukwa ha di ka asụsụ nke abuo. Ufodu obodo ndi a ewuola ebe a na-amu asụsụ ha n'ulo akwukwo di iche iche n'obodo di iche iche. A na-akuzi kwa asụsụ ndi a n'ogo mmuta di iche iche. Ọ buru na o nweghi ezigbo uru di n'asụsụ, obodo ndi a agaghi eburu asụsụ ha na-aga obodo ndi ozo. Mgbe ndi na-asu otu asụsụ na-abawanye, onodu asụsụ ahụ na-agbanwe. Mgbe onu ogu ndi na-amu otu asụsụ na-abawanye, onodu aku na uba ndi nwe asụsụ ahụ na-agbanwekwa n'ihhi na ndi na-amu asụsụ na-ego akwukwo ndi eji asụsụ ahụ biputa n'udi di iche iche. Iji maa atu, ndi na-amu asụsụ China na French na-akwu ugwo iji sonye na ndi a ga na-akuziri asụsụ ahụ, ha na-egokwa akwukwo e jiri asụsụ ndi a deputa . Ọ buru na e buru asụsụ Igbo buga mba ofesi di iche iche

tụmadị obodo ndị a na-amụ asụsụ ha n'ụlọ akwụkwọ dị n'ala Igbo, ọ ga-eme ka ugwu asụsụ Igbo rịa elu, ọ ga-emekwa ka akunaaba ala Igbo na-ebilite.

3.1.7 E ji asụsụ Eme ndorondoro ochichi n'ogo di iche iche

Ihe gbasara ndorondoro ochichi di nnukwu mkpa n'ochichi onye kwue uche ya. O bu site n'asusu ka ndi na-azo okwa ochichi n'udi di iche iche si akowaputara oha mmadu ebumnobi ha ma o bu ihe ha ga-eme ma o buru na ahoputa ha inochite anya ndi ozo n'udi o bu. Ndi maara asusu ha nke oma nwere ike iji asusu gbanwee ma o bu rite obi ndi mmadu n'uru. E ji asusu eme ka ndi mmadu ghotawanye atumatu mmadu. Iji me ka ndi ime ime obodo sonye n'ochichi ma o bu tunyere otu otu ma o bu nke ozo, o di mkpa na a ga-eji asusu a na-asu n'ime ime obodo ahụ kowaara ha ihe niile a choro ka ha ghotu. O buru na akowaghi ihe gbasara ochichi nke oma site n'asusu, o ga-esi ike ime ka o haneze sonye ma o bu kwado atumatu ndi na-achoinwete nkwado o haneze.

Ajuju Nwale Onwe 1

- Choputa uru ndi ozo asusu na-abara ndi nwe ya.

3.2 Uru asusu na-abara onye na-asu ya oma

Na 3.1 elebara anya n'uru di iche iche asusu na-abara obodo nwe ya bu asusu. N'ebe a, a ga-emetu uru ndi ozo asusu na-abara onye ma asu ya nke oma. A gaghị ekwunwo uru ufodu ndi e metugoro aka n'elu nke asusu nwere ike ibara ma obodo ma onye na-asu asusu.

3.2.1 E ji asusu eche echiche

Hornby (2010) kowara echiche di ka mkparitauka di n'etiti mmadu na onwe ya (uche ya). Mmadu na uche ya nwere ike ikparita uka ma o bu tugharia uche etu mmadu na ibe ya nwere ike isi tugharia uche ma o bu kparita uka. O bu asusu mmadu maara nke oma ka o nwere ike iji tugharia uche n'ime onwe ya. O bu ezi okwu na a naghị ahụ uche mmadu anya mana o doro anya na ihe mmadu jiri di iche n'ebe anumanu ndi ozọ di bu na mmadu nwere uche; nwekwaa ike I na-atughari uche. Ihe na-enyere mmadu aka itughari uche bu asusu mmadu maara nke oma.

3.2.2 E ji asusu arọ nrọ

E nwere uwa abuo na ndu mmadu. Uwa putara ihe na uwa nrọ. Di ka Chi si kee mmadu, mmadu nwere ike inwe mmekorita n'uwa mputa nakwa n'uwa nrọ. O bu asusu ka e ji enwe mmekorita ma o bu akparita uka n'uwa nrọ. E wepu asusu o gagesi ike mmadu ighota ihe na-eme na nrọ ma o bu ichete ihe mere na nrọ ya. O bu eziokwu na nrọ bu ihe na-eme mgbe mmadu na-arahu ura n'uwa mputa mana ihe o bula na-eme mgbe mmadu na-arahu ura bu asusu ka e ji eziputa ya ma o bu aghota ya. O buru na asusu adighi o gagesi ike mmadu ighota ma o bu kowaputa ihe na-eme na nrọ.

3.2.3 Asusu na-agbanwe onodu akunuba mmadu

Di ka e siri kowa na 3.1.6 na asusu na-ebuli onodu akunuba obodo nwe ya bu asusu. N'otu aka ahụ kwa, asusu nwere ike ibuli onodu akunuba onye na-asu ya. Onye maara asusu ya nke oma nwere ike isite na ya na-eriju afo. Ima atu: Ndi odee na-eji asusu edeputa udi akwukwo di iche iche nke ha si na ya na-akpata ego. E jikwa asusu akpa ndi mmadu obi oma. O nwere ndi aka oru ha nwere taa bu ina-akpa ndi mmadu obi oma n'ogbako di iche iche. Otutu ndi e sila n'uzo di otu a buru ogaranya. Ka o si dizi taa, o nweghi ebe a na-eme ihe ma o bu ebe ndi mmadu gbakoro ka a ghara inwe onye ma o bu ndi oru ha bu ime ka ohaneze gbakoro na-enwe mkpalite mmuo.

E wepu asụsụ, a gaghi enwe aka ọrụ dị otu a. Ọzọ bụ na ndị gụrụ maka asụsụ n'ogo mmụta dị elu ji nkuzi asụsụ mere aka ọrụ sitezie na ya na-enwete ego ha ji elete ndụ anya. Ndi gụrụ asụsụ Igbo n'ogo di n'elu ka a na-ewe n'ọrụ ikuzi asụsụ Igbo di ka aka ọrụ. E nwekwara ndi ji asụsụ agbasa ozi n'ikuku ma sitezie n'uzo di otu a na-enwete nri ubochi.

3.2.4 E ji Asụsụ amụta ma na-ehekwa ihe amụtara

A kowara na 3.1.3 na o bu asụsụ ka e ji eme agumakwukwo. Nke a putara na o bu asụsụ ka e ji akuzi ihe di iche iche n'ulo akwukwo. E wepu ikuzi ihe n'ulo akwukwo nke ndi ocha wetara n'ala di iche iche, tupu agumakwukwo amalite n'udi nke a na-eme n'ulo akwukwo di iche iche, ndi Igbo nwere uzo ha si akuziri umu ha ihe di iche iche n'omenala Igbo tupu ndi ocha abia. Udi nkuzi niile ndi Igbo ji azulite umu ha n'omenala Igbo bu asụsụ ka e ji eme ya. Ndi a na-akuzikwara bu asụsụ ka ha ji aghota ihe a na-akuziri ha. O buru na mmadu aghotaghi ihe a na-akuziri ya, o gaghi enwe ike ichekwaba ihe o mutara. Nchoputa gosiri na o buru na e were asụsụ mbu (asụsụ nne) kuziere mmadu ihe na onye ahụ na-aka eme nke oma karia onye e ji asụsụ nke abuo kuziri.

3.2.5 Asụsụ na-eme ka mmadu nwee mmetuta puru ihe

O nwere ihe di n'ime asụsụ nke mere na mgbe a na-asu ya n'udi kwesiri ekwesi na o na-akpalite mmuo mmadu. Asụsụ, tumadu asụsụ nne na-ewulite mmuo mmadu tumadu mgbe otu onye na ibe ya nwere otu asụsụ na-asu asụsụ ha. Asụsụ na-ejiko onye na-asu asụsụ na mmuo na-achi obodo nwe asụsụ ahụ. Ima atu: isu asụsụ nne na-eme onye ahụ o di ka o no n'ala nna ya. Nke a na-aputakarị ihe mgbe mmadu puru uzo ije noo otutu afo. O buru na onye di otu a zute onye si obodo ya, mkparita uka n'asụsụ nne ha ga-eme ka ha na-echeta ala nna ha.

3.2.6 E ji asụsụ efe ofufe

Ndị Igbo kwenyere na e nwere Chi kere ihe niile dị n'ụwa nke na-etinye anya na ndu mmadu. Ndị Igbo na-akwanyere Chi ha ugwu site n'ofufe nru nke a na-emeputa ụfọdụ oge site n'asụsụ. O bụ eziokwu na e nwere ụzọ ndị ọzọ mmadu si efe ofufe dị ka ichu aja mana o bụ asụsụ ka e ji efekari Chi site n'itu aha, inye ekele, ikwe ukwe (igu egwu), ikpe ekpere (mkpoku) ma o bụ iriọ aririọ. E wezuga asụsụ, ihe ndị a na-eme n'ofufe nru agaghị adi ire.

Ajuju Nnwale Onwe 2

- Chọputa uru ndị ọzọ asụsụ baara onye na-asụ ya.

4.0 Mmechi

Na nkeji a, e mere ka I ghota na asụsụ bara nnukwu uru. A kowara uru asụsụ nye obodo nwe asụsụ n'uzo di iche iche, kowakwa uru asụsụ baara onye na-asụ ya nke oma.

5.0 Nchikota

Asụsụ bụ ihe di omimi dikwa ike n'udi na ka chi na-efo ka a na-achoputawanye uru o bara. E kewara uru asụsụ uzo abuo: uru asụsụ nye obodo ma o bụ agburu na-asu ya nakwa uru asụsụ nye onye na-asu asụsụ nke oma. A kowara na obodo ndi choputarala adimike asụsụ si uzo di iche iche na-akwadosi asụsụ ha tinyere ime ka asụsụ ha na-agbasa n'obodo ndi ozo. E mere ka a ghota na di ka ndi na-asu otu asụsụ na-abawanye ka onodu akunuba obodo nwe asụsụ ahụ na-abawanyekwa.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kowaa uzọ ise asusu si abara obodo nwe ya uru.
2. A choputara na ndi ocha chiburu mba Afrika ufo du mere ka o buru iwu na ndi ha na-achi ga-amutariri asusu ha. N'uche gi, gini mere ha jiri mee nke a?
3. Kowaa ka asusu si ewete mmepe obodo na-asu ya.
4. Olee uru asusu gi na-abara gi di ka onye na-asu ya nke oma?

7.0 Edensibia Akwukwo Ogugu gu

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utosusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria Publishers

Ume, I.A.O, Ugoji, J.U., Dike, G.A. (2015) *Umi Nkwa Utosusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

Ugochukwu, C. N. (2018). "Iji Adimike Asusu Igbo Rupuata Oru" in Abonyi, D.N (Ed.) *Achara: Jonalu Nkwalite Asusu Igbo (Nchikota nke mbu)*.

Hornby, A.S. (2010). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 8th ed. New York: Oxford University Press.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C. na Ilechukwu, D.I. (2019). *Kpokopi Utosusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Press.

YUNIT 5: UDI ASUSU DI ICHE ICHE

Ndina

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndina

3.1 Uđi Asusu Dị Iche Iche

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Asusu di ka a kowara n'elu bu ihe di nnukwu mkpa na ndu mmadu. Asusu niile abughi otu. E nwere udi asusu di iche iche di ka oru ha siri di. Na nkebi a, a gaakowa udi asusu ufodu di mkpa na i kwesiri ima maka ha n'ihe omumu a.

2.0 Ebumnobi

Na ngwucha yunit a, e bu n'obi na i ga-enwe ike:

- ikowa udi asusu di iche iche e nwegasiri
- inye omumaatu udi asusu nke o bu la

3.0 Isi Ndina

3.1 Asusu Nne (Asusu mbu)

Asụsụ nne bụ asụsụ mbụ nwata na-enweta ma ọ bụrụ na ndị mụrụ ya jiri asụsụ ha zụlite nwata ahụ. Ọ bụ asụsụ amụnyere mmadụ na ya, nke ndị mụrụ ya na-asụ. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) kpọrọ asụsụ nne asụsụ epum. Ha hụtarara ya dị ka asụsụ izizi nwata na-enweta nke na-emetuta ihe niile gbasara ndụ mmadụ. Asụsụ nne dị nnukwu mkpa n’ihi na ọ bụ otu n’ime omenala nke otu agbụrụ. Ọ bụ site n’asụsụ nne ka nne na nna isi ahafe omenala ha n’aka ụmụ ha. Ọ ga-esi ike iji asụsụ ọzọ wee kuziri ụmụ aka ihe gbasara omenala ha maka na asụsụ bụ otu n’ime omenala ndị. Ọ bụ site n’ịsụrụ ụmụaka asụsụ nne ha ka asụsụ si eto eto. Asụsụ ọ bụla anaghị ahafe n’aka ụmụ na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe adighị anya n’ihi na mgbe ndị okenye na-asụ ya lachara mmụọ, a gakwaghị enwe ndị na-asụ ya n’ihi na ndị nwe ya e jighi ya azulite ụmụ ha.

Agbụrụ dị iche iche na Naijiria nwechara asụsụ nne n’otu n’otu. Asụsụ nne agbụrụ Igbo bụ Igbo. Ọ bụ asụsụ Igbo ka e kwesiri iji zụlite nnwa ọ bụla onye Igbo mụrụ iji hụ na asụsụ Igbo na-eto eto ma na-agbawanye mgborogwu. Nnukwu ajujụ bụzi ma ndị Igbo aka na-eji asụsụ nne ha azulite ụmụ ha ka ọ dị taa? A ga-eleba nke a anya tupu achịkọta ihe omumụ a.

Ajujụ Nnwale Onwe 1

- Olee ihe e ji kpọọ asụsụ amụnyere mmadụ na ya asụsụ nne?

3.2 Asụsụ Mbụ

Mgbe ụfọdụ a na-ewere asụsụ nne dị ka asụsụ mbụ. Nke a adabachaghị n’ihi na ọ nwere ndị ọ bughị asụsụ nne ha bụ asụsụ mbụ ha. A choputara na ndị asụsụ nne ha bụ asụsụ mbụ ha bụ ndị e jiri asụsụ nne ha zụlite. Nke a putara na asụsụ nne nwere ike bụrụ asụsụ mbụ nwata nwetere ma ọ bụ ghara ịbụ. Asụsụ mbụ bụ asụsụ izizi nwata na-enwete site n’aka nne na nna ya na kwa gburugburu ya. Ihe anyi jiri kwuo

na asụsụ mbụ nwata nwere ike buru ma o bu ghara ibu asụsụ nne ya bu maka na ufodu nne na nna nwere ike ghara iji asụsụ ha were zulite nnwa kama ha nwere ike jiri asụsụ ozo masiri ha. Ima atu: Ufodu ndi nne na nna siri ala Naijiria gawa ala Bekee na-eji asụsụ Bekee azulite umu ha n'agbanyeghi na ha nwere asụsụ ebe ha siri putu uwa. N'uzo doro anya, asụsụ mbụ nwata nne na nna ya bu ndi Yoruba mana ha no n'ala Bekee muo ya ma jiri asụsụ Bekee zulite ya bu asụsụ Bekee ebe asụsụ nne ya bu asụsụ Yoruba. Nke a putara na asụsụ mmadu nwere ike idi iche n'asụsụ nne ya. Nke bu eziokwu bu na asụsụ nne nwata o bu kwesiri ibu asụsụ mbụ ya. Asụsụ mbụ nwata o bu e jiri asụsụ nne na nna ya zulite ga-abu asụsụ nne ya.

3.3 Asụsụ nke abuo

Di ka e kwurula na mbu na agburu bu nwere asụsụ nne ha nke nwata o bu a munyere n'agburu ahụ ga-ebu uzo muta isu. E wepu asụsụ nne, asụsụ ozo onye o bu mutara ka o mutachara asụsụ nne bu asụsụ nke abuo. A turu anya na tupu mmadu amuta asụsụ nke abuo na o ga-ebugodu uzo muta asụsụ nne ya. N'ala Igbo, asụsụ Igbo bu asụsụ nne ndi Igbo ebe asụsụ nke abuo nwere ike ibu asụsụ Bekee ma o bu asụsụ ozo o bu.

3.4 Asụsụ Izugbe

Asụsụ o bu bu asụsụ mmadu na-asu n'awa nwere udi ya abuo. E nwere udi a na-asu na mpaghara di iche iche nke agburu ahụ niile nke na-aditu iche, nwezie nke ndi niile bu ndi agburu ahụ nwekoru onu. Udi otu asụsụ nke a na-asu na mpaghara obodo di iche iche mejuputara otu agburu ka a na-akpo olundi ma o bu oluasusu, ebe udi asụsụ ahụ nke ndi niile bu ndi agburu ahụ na-asu ma na-aghotakwa ka a na-akpo

asụsụ Izugbe. Dị ka o si metụta asụsụ Igbo, e nwere olu dị iche iche e ji asụ Igbo n'akụkụ ala Igbo dị iche iche. E nwekwara olu asụsụ Igbo nke zuru ndị niile na-asụ Igbo ọnu nke a na-akpọ Igbo Izugbe. Asụsụ Izugbe bụ asụsụ na-ejikọta ndị niile na-asụ otu nnukwu asụsụ ọnu. O bụ asụsụ nke ndị niile bụ ndị agbụrụ nke asụsụ ahụ ji enwe mmekọrịta. Asụsụ ọ bụla dị n'ụwa nwere nke izugbe ya ma nwekwaa olu asụsụ ya dị iche iche nke ụfọdụ ndị ọkaasụsụ na-akpọ aha ndị a: olundị/olumba/oluasụsụ. Ihe ọmụmụ a bụ gbasara olundị Igbo. Ya bụ, a ga-akọwa ya nke ọma na modul na-esote.

3.5 Olundị

Olundị bụ isi ihe ọmụmụ a, ya bụ agaghị akọwa ihe gbasara ya ebe a. Ihe a choro imetụ aka n'ebe bụ ime ka a ghọta na olundị so n'otu ụdị asụsụ e nwere. O bụ asụsụ n'ogo nke ya n'ihi na e ji ya enwe mmekọrịta n'ụdị dị iche iche. O dika mkpa ka e kwue hoohaa na olundị bụ ụdị dị iche iche nke otu asụsụ akughị mmiri.

3.6 Asụsụ Arụmọrụ

N'obodo ụfọdụ ebe e nwere asụsụ mbụ dị iche iche, asụsụ arụmọrụ bụ asụsụ e ji enwe mmekọrịta. Obodo ọ bụla nwere asụsụ mbụ dị iche iche na-ahoputa otu asụsụ nke a ga-eji na-arụ ọrụ n'ụlọ ọrụ dị iche iche. Mgbe ụfọdụ, asụsụ arụmọrụ na-abụkarị asụsụ ofesi, nke ga-enye aka ijikọ agbụrụ dị iche iche mejuputara otu obodo. Ima atụ: Asụsụ arụmọrụ na Naijiria bụ asụsụ Bekee; n'ihi na ọ bụ ya ka e ji arụ ọrụ n'ogo dị iche iche.

3.7 Asụsụ Ofesi

Asụsụ ofesi bụ asụsụ si mba ọzọ wee rute mba ọzọ. O bughị asụsụ malitere n'ebe a na-asụ ya, kama ọ bụ asụsụ si ebe dị anya were rute ebe ọzọ. Ima atụ: asụsụ ofesi a

na-asụ ma na-amụkwa na Naijiria taa gunyere: English, French, German, Spanish, Chinese dg. Asụsụ ndị a amaliteghi na Naijiria kama ha bụ asụsụ sitere mba ụwa ndị ọzọ wee rute ala anyị. Ihe na-eme na asụsụ ofesi na-amalite n'obodo bụ site n'aka ndị mbịara chiwa na kwa ụdị mmekọrịta dị iche iche dị ka mmekọrịta azumahia n'ogo dị iche iche.

4.0 Mmechi

A kọwara asụsụ nne dị ka asụsụ mbụ nke nwata ọ bụla na-amụta mgbe ọ malitechara ịsụ asụsụ. Asụsụ nne dị nnukwu mkpa n'ihhi na o kwesiri ịbụ asụsụ nke agburu onye si na ya pụta. Ọ bụ site n'iji asụsụ nne zụlite nwata ka e si eme ka asụsụ nne na-eto. A kọwara na asụsụ nne nwere ike ghara ịbụ asụsụ mbụ nwata ma ọ buru na nne na nna ejighi asụsụ ha zụlite ya. Nke a pụtara na asụsụ mbụ nwere ike ịbụ asụsụ nne ma ọ bụ asụsụ ọzọ ọ bụla e jiri zụlite nwata n'ọnọdụ asụsụ nne ya. Asụsụ nke abuo n'aka nke ya metutara asụsụ ọzọ ọ bụla mmadu mutara mgbe ọ maliterela ịsụ asụsụ nne ya. A kọwara na asụsụ Igbo bụ asụsụ nne nke onye Igbo ọ bụla; ma a muru nwata ahụ n'ala Igbo ma ọ bụ n'ala ọzọ. A kọwakwara ihe bụ olundị na asụsụ izugbe. E mere ka o doo anya na asụsụ ọ bụla nwere ụdị ya abuo: olundị na izugbe ya. Olundị nke asụsụ bụ ụdị nke otu asụsụ dị iche iche, ebe asụsụ izugbe bụ nke e sitere n'olundị dị iche iche nke otu asụsụ meputa maka mmekọrịta nke otu agburu. a kọwaziri na asụsụ arumoru bụ asụsụ e ji emekari ihe n'obodo ebe e nwere asụsụ mbụ dị iche iche maka ezi mmekọrịta.

5.0 Nchikọta

Na nkeji a, a kọwara ihe bụ asụsụ nne na asụsụ nke abuo. E mere ka a ghota na asụsụ nne dị ezigbo mkpa n'ihhi na ọ bụ ụzọ e si ahafe omenala n'aka umu na-etolite etolite. E mekwara ka a ghota na asụsụ nke abuo bụ nke a na-amuta mgbe e nwetechara

asụsụ nne. A kuzikwara na asụsụ ọ bụla nwere olundị ma nwezie nke izugbe ya. Ọ bụ asụsụ izugbe ka ndị niile na-asụ otu nnukwu asụsụ na-eji enwe mmekọrịta. E mere ka o doo anya na asụsụ arụmọrụ bụ asụsụ e ji emekarị ihe n'obodo ebe e nwere ụdị asụsụ mbụ dị iche iche.

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Kedu asụsụ bụ asụsụ nne gi?
2. Kọwaa ndịiche dị n'etiti asụsụ nne na asụsụ nke abụọ.
3. Kọwaa ihe bụ asụsụ izugbe na asụsụ arụmọrụ.
4. Gini bụ asụsụ ofesi?

7.0 Edensibia/Akwụkwọ Ọgụgụ ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Anozie, A.C. (1999). *Lingwistiiki Sayensị Asụsụ*. Enugu: Fulladu Publishers.

Ezikeojiakụ, P.A. (1989). *Fonoloji na Ụtọasụsụ Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria Publishers

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpọkọpị Ụtọ Asụsụ Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

Yusuf, O. (ed.) (2007). *Basic Linguistics for Nigerian Language Teachers*. Port Harcourt: M & J Grand Orbit Communication & Emhai Press.

O'Grady, W., Archibald, J., Katamba, F. (2011). *Contemporary Linguistics: An*

Introduction (2nd ed). Harlow: Pearson Education.

MODUL 2 OLUNDỊ NA ASỤSỤ IZUGBE

Yunit 1: Gini bụ Olundị?

Yunit 2: Njirimara Olundị

Yunit 3: Ụdị Olundị dị Iche Iche

Yunit 4: Uru Olundị Bara

Yunit 5: Mmetụta dị n’etiti Olundị na Asụsụ Izugbe

YUNIT 1: NKỌWA OLUNDỊ

Ndịna

- 1.0 Ndubanye
- 2.0 Ebumnobi
- 3.0 Isi Ndịna
 - 3.1 Nkọwa Olundị
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchịkọta
- 6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaaki
- 7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Na Modul 1 yunit 5, e lebara anya n'ụdị asụsụ dị iche iche. A kọwara na asụsụ agbụrụ ọ bụla nwere ụdị ya abụọ: ụdị nke a na-asụ na mpaghara agbụrụ ahụ dị iche iche na ụdị nke mpaghara agbụrụ ahụ niile na-eji enwe mmekọrịta. N'ebe a, a ga-akọwa maka ụdị asụsụ nke a na-asụ na mpaghara agbụrụ dị iche iche nke otu agbụrụ nke a na-akpọ olundị/olumba/oluasụsụ.

2.0 Ebumnobi

Na ngwụcha nkeji a, i ga-enwe ike ikọwa:

- asụsụ mpaghara dị iche iche nke otu agbụrụ
- ihe bụ 'asụsụ ọdịbendị' ma ọ bụ 'asụsụ aka mkpa'

3.0 Isi Ndịna

3.1 Nkọwa Olundị

Gịni bụ Olundị?

Olundị bụ mperipe asụsụ nke otu asụsụ. Asụsụ ọ bụla nwere olu dị iche iche e ji asụ ya nke e nwere ike ikpọ olundị/olumba/oluasụsụ. Ọ bụ asụsụ ime ime obodo nke na-ejikọta otu ndị nke otu agbụrụ ọhụ. Ọ bụ asụsụ ọdịbendị. Olundị bụkwa asụsụ nke na-ekewapụ ma na-ejikọta otu ndị n'etiti ibe ha. Olu asụsụ dị ka ụdị otu asụsụ nwere ọtụtụ okwu n'usoro na mkpọpụta otu ndị bi n'akụkụ obodo ji akparịta ụka. Nke a na-egosi na olundị abụghị ozuru mba ọhụ kama ọ bụ ụdị asụsụ a na-ahụ na mpaghara obodo dị iche iche. Nordquist (2019), kọwara olundị dị ka ụdị okwu nke usoro ndepụta, mkpọpụta ya ma ọ bụ mmebe ya dị iche n'usoro olu izugbe asụsụ a na-ele anya.

Ọ bụ eziokwu na a na-enwe ndịiche dị iche iche n'olundị dị iche iche mana nghọta ha niile na-abụ otu nke gosiri na ha niile si n'otu asụsụ ma ọ bụ na ha niile bụ ụzọ dị iche iche e si asụ otu asụsụ. Ndị buru ụzọ nye nkọwa banyere olundị dị ka Johnson (1979:134), si na olundị nke ọ kpọrọ olumba bụ "otu mpaghara n'ime asụsụ", Ọ bụ ezie na nkọwa ya dị nke nke mana o doro anya n'ihi na o mere ka a ghọta na oluasụsụ akwūrughị onwe ya, kama ọ gbadoro ụkwụ n'otu nnukwu asụsụ. Nkọwa ya zuru oke n'ihi na e lebaa anya n'asụsụ dị ka Igbo na Bekee; a ga-achọputa na ha nwere oluasụsụ dị iche iche e ji asụ ha. West (1981:74) kọwara oluasụsụ nke ọ kpọrọ olumba dị ka "naanị otu ụzọ pụrụ iche e si asụ asụsụ bụ nke naanị otu ndị bi n'otu akụkụ obodo". West hụtarara olu mba dị ka otu ụzọ e si asụ asụsụ nke pụtara na otu asụsụ nwere ike inwe ụzọ dị iche iche e si asụ ya.

Ọtụtụ olu e ji asụ asụsụ Igbo mere na otu onye ọcha a kpọrọ S.C Schone tara ahụhụ lara ya n'iyi (Anozie.1999:18). Nke a mere mgbe ọ bịaara n'ala Igbo ikuzi maka ụka wee si otu a nwee mmasị n'omumụ asụsụ Igbo tumadị ka o siri gbasata iji asụsụ Igbo kuziere ndị Igbo ụka. O bu n'uche na iji asụsụ Igbo kuziere ha ụka na akwụkwọ game ka ha ghọta ihe a na-akuziri ha nke ọma. Mana mgbe ọ gara ịmụ ya bụ asụsụ Igbo, ọ maghị na Igbo ọ na-amụ bụ naanị otu n'ime olu asụsụ Igbo nwere. Ka ọ tasiri ahụhụ mụchaa "asụsụ" ahụ, bịazie ka o jiri ya kuzibe ihe ka ọ chọputara na ndị ụfọdu o ji asụsụ ahụ akuziri ihe anaghị aghọta ihe ọ na-asụ. Ọ bụ mgbe ahụ ka o jiri mata na asụsụ Igbo nwere imirikiti olu e ji asụ ya.

Na nkọwa nke ya, Ezeumudo (1985) hụtarara olundị dị ka "olu ndị ahụ digasị iche iche mba dị iche iche ji asụ otu ụdị asụsụ." Ọ kọwara na ọ bughị otu olu ka eji asụ otu asụsụ. Nkọwa ya gosiri na olu asụsụ ọ bụla e nwere n'ụwa nwere ike ịdị n'ụdị dị iche iche, mana nghọta ha niile na-abụkarị otu. Olundị dị ka (Anozie 1999:19) siri kọwaa na-ejikọta ndị niile na-asụ ya ọnụ. Ọ gara n'ihu kọwaa na ụdị nghọta a na-emetuta usoro obibi ndụ na okwu. Nke a na-egosikwa otu olu asụsụ si ejikọta ndị mmadụ n'ụzọ omenala na ndụ ha.

Asụsụ ọ bụla nwere olu dị iche iche e ji asụ ya, mana nke a apụtaghị na olu ndị a digasị iche iche bụzi asụsụ nke aka ha. Asụsụ Awụsa iji maa atụ, nwere olundị dị iche iche nke mere na ọ bughị ụdị Awụsa a na-asụ na Zaria ka a na-asụ na Kano. Otu a ka ọ dīkwa n'asụsụ ndị ọzọ dị iche iche ma nke ndị ọcha ma nke ndị ojii.

Olundị bụ asụsụ ọnumara dị iche iche. Ọ bụkwa asụsụ na-echekwaba ọdịbendị na kwa omenala ndị. E nwere ike ikpọ ya asụsụ akamkpa ma ọ bụ ihe mmadụ nwebi isi. Ọ bụ ụmụ irighiri asụsụ dị iche iche dị n'ime asụsụ Izugbe. Ọ bụkwa asụsụ obere dị iche iche n'ime otu agbụrụ nke mejupụtara asụsụ Izugbe. Ọ bụ ụmụ irighiri/mpekere asụsụ dị iche ndị a mere ka asụsụ Izugbe nke asụsụ ọ bụla zue oke. Ọzọ kwa bụ na site na nkowa Kiu, Rodman na Blair (1988:259), a chọputara na oluasụsụ bụ olu mpaghara dị iche iche ji enwe mmekọrịta n'etiti onwe ha; e jighi ya ede akwụkwọ ma ọ bụ ezikọrịta ozi n'ụlọ ọrụ ọchịchị na kwa n'ụlọ akwụkwọ. Ndị odee atọ a gara n'ihu rụtụ aka na olu asụsụ na-apụtakarị ihe n'ekwurekwu ma ọ bụ n'asụrasụ mana asụsụ izugbe bụ ya ka e ji ede akwụkwọ, were ya na-akuzi ihe n'ụlọ akwụkwọ. Ọ bụkwa asụsụ ndị ọchịchị ji arụ ọrụ na ngalaba dị iche iche dị ka nkowa ndị ọkammụta a siri dị.

N'ịga n'ihu, Onwudiwe (2006) sị na "oluasụsụ nke ọ kporo 'olundị' bụ irighiri mpekere asụsụ dị iche iche mebere otu asụsụ, ọ bụ asụsụ nke obere agbụrụ dị iche iche iche n'ime otu nnukwu agbụrụ ma ọ bụ otu ebo ji enwe mmekọrịta". Nkowa a gosiri na olu asụsụ bụ mpekere asụsụ mejuputa asụsụ izugbe. Ọ gara n'ihu sị na mmetụta dị n'etiti olu asụsụ na asụsụ izugbe bụ na asụsụ bụ ide jikọtara olu asụsụ dị iche iche n'ihu na ọ bụ olu asụsụ dị iche iche mebere otu asụsụ. Ya bụ na ọ bụ olu asụsụ dị iche iche jikoro ọnu wee mebe asụsụ izugbe; o mekwara ka a mata na olu asụsụ na asụsụ izugbe na-eziputa echiche, nkwenye na ebumnobi otu agbụrụ.

N'aka nke ya, Obi (2006) tinyesoro nghọta n'ihe ndị ọzọ kowara banyere oluasụsụ na asụsụ izugbe. Ọ sị na olu asụsụ dị iche iche mebere Igbo izugbe.

Ajuju Nnwale Onwe 1

- Gbado ukwu n'ihe ndi ode di iche iche kwuru wee kowaa ihe bu olundi.
- Olundi bu asusu odibendi. Kowaa ihe ahiriokwu a putara.

4.0 Mmechi

Na yunit a, akowara ihe bu olundi site n'itule ihe ndi ode ufodu kwuru gbasara ya. A na-ahuta olundi di ka umu obere asusu di n'ime otu nnukwu asusu. O bu asusu odibendi nke ndi nwe ya enweghi ndi ha na ha na-azo ya. O bu asusu akamkpa nye ndi nwe ya.

5.0 Nchikota

E lebara anya n'ihe gbasara olundi nke a kowara di ka mperimpe asusu nke otu nnukwu asusu. E mere ka i ghota na asusu o bula nwere udi olu di iche iche e ji asu ya ndi na-aditu iche n'ibe ya. O bu irighiri asusu mejuputara otu nnukwu asusu. A kowakwara na asusu o bula ma nke ndi ocha ma nke ndi ojii nwegbadoro olundi di iche iche n'ime ya

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Kowaa ihe bu olundi n'uju.
2. Asusu o bula nwere olundi nke ya. Gini ka ahiriokwu a putara?

7.0 Edensibịa/Akwụkwọ Ọgụgụ ga

- Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.
- Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asụsụ*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.
- Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Ụtọasụsụ Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.
- Johnson, S. (1979). *A Dictionary of English Language*. London: Times Books.
- Kiu, V.R., Rodman, C. & Blair, D. (1988). *Introduction to Language*. Sidney Holt: Rinchart and Winster.
- Nordquist, R. (2019). “Definition and Examples of Dialects in Linguistics” – ThoughtCo. Retrieved on 26/12/21 from: <https://www.thoughtco>dialect>.
- Obi, N. M. (2006). Lecture Notes on Igbo Dialects: Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Onwudiwe, G. E. (2006). Lecture Notes on Igbo Dialects: Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Ward, I.C. (1941). *Igbo Dialect and the Development of a Common Language in the Igbo Language Education*. Obosi: Pacific Publishers.
- West, M. (1981). *The New English Dictionary*. Great Britain: Longman

YUNIT 2: NJIRIMARA OLUNDỊ

Ndịna

- 1.0 Ndubanye
- 2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndina

3.1 Njirimara olundị

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Udi asusu o bua nwere ihe ndi e ji amata ya. O bu njirimara udi asusu o bua na-ekewapu ya n'udi asusu ndi ozu. Na yunit a, a ga-akowa ihe ndi e ji amata olundi n'agbanyeghi olundi nke asusu o bu.

2.0 Ebumnobi

Na njedebe ihe omumu a, i ga-enwe ike:

- ikowa ihe ndi e ji amata olundi
- inye omumaatu njirimara nke o bua

3.0 Isi Ndina

3.1 Njirimara Olundi

E nwere ihe ndi e ji mara ma o bu ihe ndi mebere olundi. Di ka anyi maara na olundi bu asusu n'onwe ya na kwa n'ogo nke ya; o ga-ahia ahụ ikwu na otu olundi ma o bu asusu di iche n'ibe ya ma o buru na emeghi nchocha ma o bu ntucha ufodu iji nye mkpebi ahụ nkwado zuru oke. Iji mee nke a, e nwere ike igbaso otu uzu ma

ọ bụ kariya n'uzo ndi a: ileba anya n'usoro mkpofuta okwu; ileba anya n'usoro mmebe/mwube okwu; ileba anya n'usoro okwu; ileba anya na nghota okwu; ileba anya na mkporokwu. A ga-akowazi ihe ndi a n'okpuru ebe a.

(a) Usoro mkpofuta okwu n'olu asusu na-adị iche na usoro mkpofuta okwu asusu Izugbe

Omuma atu: "afọ" bụ Igbo izugbe, olu asusu ya di iche iche bu: "arọ", "efu", "ahụọ", "ahụa", "awhọ" dg.

Mkpuru okwu ozo bu "ugbu a" (Igbo Izugbe). Olu asusu ya bu- "vaa", "hia", "nnu", "nha a", "pha a", "fundu a" wee hu "nwoshu a" dg.

Mpaghara o bula nwere uzo di iche iche ha si akpofuta ya mana o bu otu ihe ka ha niile putara.

(b) Usoro mmebe okwu olu asusu na-adị iche

Okwu o bula bu okwu Igbo nwere usoro a na-agbaso were emebe ya. Usoro ahụ kwesiri ibu otu n'ebe niile iji gosi na ha bu otu okwu. Ma mgbe o bula usoro mmebe okwu ndi ahụ abuzighi otu, o na-egosi na, e leghi anya na mkporokwu abuo ndi ahụ abughi otu asusu ma o bu na ha abughi otu olu asusu nke asusu Igbo.

Ima atu:

Igbo izugbe	Olu asusu
Efere	afere, ehere,, evele
Afe/efe	afe, efe, mwei

(ch) Usoro okwu olu asusu na-adị iche na nke asusu izugbe mgbe ufodu

Asusu o bula nwere usoro e si edoko mkpuru okwu ya iji meputa nkebiokwu, nkebi ahiri ma o bu ahiriokwu ya. N'otu aka ahụ; asusu Igbo nwere ike inwe mgbanwe di

iche iche n'usoro ndokọ nke mkpuru okwu ya iji meputa udi ahiri okwu di iche iche, nkebi ahiri ma o bu nkebi okwu. Na ndokọ okwu, a na-enwe usoro di iche iche nke nkeji asusu di iche iche si abata na nkega di iche iche. N'otu aka ahụ, usoro ndi a ga-eweta otu nghota nke otu asusu na udiri di iche iche n'asusu ahụ.

Lee omuma atu: n'Igbo Izugbe a na-asu ihe di ka nke a: "Akwukwo di n'elu oche" mana olundi ufodu na-asu-"Akwukwo no n'elu oche". Na nghota okwu Igbo, ngwaa "di" na-esote aha ihe enweghi ndu, ebe ngwaa "no" na-esote aha ihe nwere ndu. Nke a metutara ka ndi si asu.

(d) Udi mkpuru okwu olundi na-adi iche n'ebe mkpuru okwu asusu izugbe di.

Omuma atu:

Igbo Izugbe	Olu asusu
ibu	ivu
ahia	afia, afhia, ashua
afọ	awhọ, avọ
puo	fuo, fuu, fua

Mkpuru okwu abuo di iche iche nwere ike inwe otu nghota, mgbe nke a mere, e nwere ike ikowa mkpuru okwu ndi ahụ di ka olu asusu di iche iche nke otu asusu.

(e) Nghota okwu n'olundi na nke asusu izugbe na-abu otu.

Nke a bu isi sekpu nti n'asusu n'ihi na asusu bu izikorita ozi. Ihe ga-emekwa ka ozi ahụ nwee isi bu ma o nye nghota kwesiri ekwesi. Asusu o bu la mmadu suru kwesiri inye nghota nke onye suru ya bu n'obi wee suo ya. Nke a putara na n'agbanyeghi mkpuru okwu e jiri suo asusu ahụ na kwa etu e si dozie mkpuru okwu ndi ahụ ma o bukwari etu e siri kpopta mkpuru okwu ahụ, o kwesiri inye otu nghota ahụ nke

onye sụrụ ya bu n'obi wee sụọ ya. N'ihii nke a, nghọta okwu kwesiri ịbụ otu mgbe ọ bụla anyị na-atulekorita okwu abụọ ma ọ bụ karịa ijii mata ma ha bụ olu asụsụ dị iche iche nke otu asụsụ. Omuma atụ: **taa/faa/udunu/vaa**. Mkpuru okwu ndi a niile nwere otu nghota n'agbanyeghi na ha di iche iche. Nke a na-egosi na ha niile bu mkpuru okwu sitere n'olu asụsụ di iche iche nke otu asụsụ (Igbo).

viii) **Olundi na-eziputa ngwoolu na ngweolu**

Uzo abuo e si eziputa asusụ ma ọ bu e si eji asusụ eme ihe bu site n'isu ya n'onu ma ọ bu ide ya ede. Mgbe a na-asu asusụ asu, a na-eziputa mma ya niile tinyere ihe ndi ozo niile na-abata na kwa ihe ndi na-enyere asusụ aka iji ruzuo oru ya.

N'otu aka ahụ kwa, mgbe a na-asu asusụ n'onu, a na-esite na ya eziputa etu ndi nwe asusụ ahụ si asu ya ma ọ bu etu kwesiri ka e si sụọ ya. Ọ bu nke a mere na isu asusụ asu na-akowaputa asusụ nke oma karịa ide ya ede.

Ngwoolu bu otu n'uzo asusụ si eziputa odidi ma ọ bu ihe ọ bu mgbe a na-asu ya asu. Ngwoolu n'onwe ya bu etu onye na-asu asusụ si debe olu ya mgbe ọ na-asu asusụ. O nwere ike buru na ọ na akpoli ihe ọ na-akpo/asu elu na njedebe ya ma ọ bu na ọ na-edebe olu ya n'uzo ozo nke na-eme na ihe ọ na-asu di iche n'etu ndi ozo si asu nke ha. N'uzo di otu a, Ngwoolu na-enye aka n'ikowaputa otu olundi na ibe ya.

Ima atụ: Mpaghara Ekwulobia, Igboukwu, Ekwulu mmiri dg. na Steeti Anambra na-asuli asusụ ha elu na njedebe mgbe ha na-asu asusụ. Ndi mpaghara Umoji, Onitsha, na Obosi na-etinyekwa ngwoolu puru iche mgbe ha na-asu asusụ nke mere na ihe ha na-asu puru iche.

Ọ di mkpa ikwu na ngwoolu abughi asusụ n'onwe ya kama ọ bu etu mmadu siri debe olu wee sụọ asusụ ya. Ọ kara metuta mkpuru udaasusụ karịa asusụ ahụ n'onwe ya.

Mgbe ngwoolu metutara ihe mmadu na-asu n'asusụ ya, ọ na-arụ oru n'ebe a naani di ka ngwoolu opuru iche. Ma e nwere mgbe ngwoolu na-emetuta usoro otu ndi nabatara e si asu asusụ ha. Asusụ Bekee nwere etu e si asu ya a si na a sutara ya. Otu aka ahụ kwa, asusụ Igbo nwere etu e si asu ya ọ buru na a sutara ya. Mgbe nke a

mere, ngwọolu n'ebe ahụ na-arụ ọrụ dị ka Ngwọolu Ozuru ọha. Nke a pụtara na e nwere ụdị ngwọolu abụọ:

a) Ngwọolu Izugbe

b) Ngwọolu ndị

Ngwọolu Izugbe bụ olu dị iche iche ma ọ bụ akparamagwa dị iche iche na-emetụta Igbo Izugbe mgbe a na-asụ ya asụ. Ọ bụkwa olu ma ọ bụ akparamagwa nke ndị Igbo nabatara nke kacha mma iji wee sụọ asụsụ Igbo. Ọ bụ olu nke onye ọ bụla na-asụ Igbo dị ka asụsụ amụnyere ya na ya, ma ọ bụ onye mụrụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ ga-aghọta ihe e kwuru mgbe ọ bụla a sụrụ ya asụsụ Igbo. N'ihia ya ngwọolu Izugbe bụ ngwọolu ozurumba/ozuruọha.

Ngwọolu Ndị: Nke a bụ ngwọolu ọpuruiche. Ọ bụkwa nke na-eziputa ndiiche n'uzo olundị si akpọputa ma ọ bụ asụ asụsụ. Ọ dị iche na ngwọolu Izugbe n'ihia na ọ na-eziputa etu otu mpaghara olundị si akpọputa ma ọ bụ asụ asụsụ ha, bụkwa nke nyere aka mee ya ka ọ dị iche n'ebe olundị ndị ọzọ dị nakwa n'ebe Igbo Izugbe dị.

Ngwọolu na-ekwu maka mkpọputa okwu; o metụtara mgbakwunye dị iche iche a na-etinye mgbe a na-ekwu okwu. Ọ bụ nke a mere na e nwere ụdị ngwọolu dị iche iche dị ka mpaghara obodo dị iche iche ma ọ bụ otu ọgbọ dị iche iche si dị. Ya mere mpaghara obodo ma ọ bụ otu ọgbọ dị iche iche nwere ngwọolu dị iche iche ha na-etinye mgbe ha na-ekwu okwu.

Ịma atụ: A bịa n'isụ asụsụ Bekee, ndị Naijiria sitere mpaghara agburu dị iche iche nwere olu ma ọ bụ ngwọolu dị iche iche ha ji akpọputa okwu Bekee. Nke a abughị na okwu Bekee, utoasụsụ ma ọ bụ mkpuruokwu ya dị iche na nke Bekee, kama ọ bụ na usoro mkpọputa ha na ndebeolu ha na-adị iche iche na nke Bekee.

A chọputara na ndị Igbo na-eji olu ike asụ asụsụ Bekee. N'otu aka ahụ olundị ọ bụla nwere ngwọolu nke ya dị ka nchọputa si gosi.

Ngweolu

Ngweolu bụ akara mbokwasị nke a na-etinye na mkpuru ụdasusu mgbe a na-asu ya. Nke a na-eme ka mkpuruokwu nye nghota di iche iche. Ngweolu na-abatakwa n'asusu naani mgbe a na-asu ya n'onu. Ha gunyere akara mbokwasị ụdaimi, akara mbokwasị mkponangu na akara mbokwasị mkponaakpo.

Akara mbokwasị ụdaimi – /m/

Akara mbokwasị mkponume – /h/

Akara mbokwasị mkponaakpo /j/

Mkponeegbugbereonu /w /

Akara mbokwasa nwere ike ime ka okwu abuo di iche di ka na mpaghara Owerri, okwu a bu 'ara' bu ara nwaanyi (breast); ebe 'ar^ha' nke nwere akara mbokwasị bu mmadu igba ara (madness).

Ozo, na mpaghara Ngwa, okwu a bu id^hu putara idu mmadu ntutu (pierce), ebe 'idu' putara ikunya ihe n'ala (plant a seed).

Ngweolu na ngwoolu metutara asusu mgbe a na-asu ya n'onu.

Nnwale

- “Olundi bu asusu okpu”.Gbaghaa
- Nye omumaatu njirimara olundi gi nke mere ya ka o pu iche n'olundi Igbo ndi ozo.

(ix) Olundi na-enwe Agbata-oke

Ihe ozo e ji amata olundi bu na olundi na-enwe agbata oke (agbata-oke olundi). Olundi o bu la nwere ebe a na-asu ya ma nwekwaa ebe o na-ejedebe. Ebe otu olundi jedebere ka olundi ozo na-amalite. Nke a na-aputa ihe ebe o bu la e nwere mkpoputa di iche iche maka otu mkpuru ụdaasusu. Ichoputa agbata-oke olundi adichaghi mfe kama site na mmuta sayensi asusu, ndi okaasusu nwere ike isite na mkpoputa mkpuru ụdaasusu na mkpuruokwu choputa ebe otu olundi jedebere na ebe olundi

ọzọ malitere. Ebe ọ bụla e nwetere ndiiche di iche iche ọ kachasi di ka o si metuta mkpofuta mkpuru udaasusu na mkpuru okwu ka a na-ewere di ka agbata-oke olundi.

4.0 Mmehi

Na yunit a, akuziri maka njirimara olundi nke otu asusu. A kowara na njirimara olundi bu ihe ndi a na-eleba anya na ha iji kpebie ma asusu a na-ele anya o bu asusu nke aka ya ka o bu udi di iche iche nke otu asusu. A na-eleba anya n'ihe ndi a iji nye mkpebi banyere onodu otu asusu: ileba anya n'usoro mkpofuta okwu; ileba anya n'usoro mmebe/mwube okwu; ileba anya n'usoro okwu; ileba anya na nghota okwu na kwa ileba anya na mkpuruokwu.

5.0 Nchikota

Nkebi a lebara anya na njirimara olundi. A kowara ihe ndi a na-eleba anya na ha iji nye mkpebi gbasara onodu ma o bu udi asusu o bula. A naghị enye mkpebi ma otu asusu o bu asusu izugbe ka o bu olundi n'ikuku kama a na-agbakwasị ukwu n'ihe ndi e metugara aka n'elu tupu enye mkpebi o bula.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kowaa njirimara olundi anọ doro gi anya
2. Kowaa ihe ndi a na-alekwasị anya na ha iji nye mkpebi gbasara olundi.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing

Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Utoasusu Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

O'Grady, W., Archibald, J., Katamba, F. (2011). *Contemporary Linguistics: An Introduction* (2nd ed). Harlow: Pearson Education

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpokopi Uto Asusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

Yusuf, O. (ed.) (2007). *Basic Linguistics for Nigerian Language Teachers*. Port Harcourt: M & J Grand Orbit Communication & Emhai Press.

YUNIT 3: ỤDỊ OLUNDỊ DỊ ICHE ICHE

Ndịna

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndịna

3.1 Ụdị Olundị Dị Iche Iche

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

6.0 Ajụjụ Onye Nkuzi ga-amaakị

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

N'ihe omumụ gara aga, anyị lebara anya na ihe ndị a na-eledo anya na ha iji mata ma otu asụsụ ọ bụ olundị ka ọ bụ asụsụ nke aka ya. Na nkebi nke a, a ga-akọwa ụdị olundị dị iche iche e nwere.

2.0 Ebumnobi

Na ngwụcha ihe omumụ a, i ga-

- enwe ike ikọwa ụdị olundị dị iche iche
- iziputa ihe ndị mebere ụdị olundị nke ọ bụla

3.0 Isi Ndịna

3.1 Nkenụụdị Olundị dị iche iche

Ọ bụ olundị mụtara asụsụ nke pụtara na ọ bụ site n'olundị ka e si chikọta asụsụ Izugbe. E nwere nkenụụdị Olundị abụọ – Olundị mpaghara obodo/ogbe na olundị ọgbọ/ebiri.

(a) Olundị mpaghara obodo/ogbe bụ olundị nwere ntọala ya n'asụsụ Igbo kpomkwem. Ọ bụkwa olundị nke na-akọwaputa ọdibendi nke mpaghara ala Igbo dị iche iche. N'ihia ya olundị ogbe bụ asụsụ Igbo n'ozuzu oke. Ọ bụ asụsụ nke na-eziputa echiche na nkwenye ndị Igbo. Olundị mpaghara obodo bụkwa asụsụ ime ime obodo. Nke a gosiri na ọ bụ asụsụ a na-asụ n'ime ala Igbo. Ọ bụ asụsụ nke na-akọwaputa echiche na nkwenye ndị Igbo n'ozuzu oke. Olundị ogbe na-aputakarị ihe n'ime ime obodo karịa n'obodo mepere emepe. Olundị ogbe na-eyite onwe ha ma na-adikwa iche oge ụfọdụ. Nke a bụ n'ihia na e nwere mpaghara dị iche iche n'ime otu ogbe asụsụ.

(b) Olundị ọgbọ/ebiri:-

Nke a bụ olundị metụtara otu òtù ma ọ bụ otu ndị nke otu ihe ma ọ bụ ihe ọzọ jikọtara ọnụ. Ọ bụkwa olundị nke enweghị ntọala ya n’otu asụsụ kpomkwem. N’ihi ya a na-akpọkwa ya olundị ngwaramgwara oge ụfọdụ . Ọ gbasaghị omenala otu ndị ma ọ bụ otu agbụrụ, kama ọ na-akọwapụta omenala nke otu ndị nọkọtara ọnụ n’otu òtù dị ka ndị gburu otu ụdị ihe ọmụmụ, ndị na-arụ otu ụdị ọrụ, ndị sonyere n’otu ekpemekpe ma ọ bụ otu nkwenye, ndị nọ n’otu ụdị ọkwa, ndị huritara onwe ha n’otu ụzọ.

Ihe dị iche n’etiti olundị ogbe na olundị ọgbọ, bụ na olundị ọgbọ e nweghị ntọala ya n’otu asụsụ. Ọ bụ mgwaramgwara mana olundị ogbe nwere ntọala ya n’otu asụsụ, ya bụ n’asụsụ Igbo dị ka o siri metụta ihe ọmụmụ a. Ihe ndị na-enye aka na mwube olundị ogbe bụ:

- i. Ebe ndị siri malite/otu ndị siri malite.
- ii. Ndị ha na ha gbara agbataobi.
- iii. Ebe ha bi
- iv. Omenala ha dgz.

Ihe ndị a niile na-emetụta olundị ogbe a ga-enweta n’ebe ọ bụla na mpaghara ala Igbo ụfọdụ. Olundị ogbe bụ asụsụ Igbo nke anyị maara, mana ihe dị iche iche mere na asụsụ ọtụtụ ndị ala Igbo dị iche iche.

Ịma atụ: Nnewi – Asụsụ gbasara alundị na nwunye n’ebe a bụ: Ịkwa nkwụ (Ịgba nkwụ bụ Igbo Izugbe)

Ụfọdụ na-akpọ ya “Isi nri nwaanyị.”

Ndị Ọka na-akpọ ya Igbo ọkọko onye ụwa.

Olundị ọgbọ dị ka aha ya siri dị anaghị enwe ntọala ya n'otu asụsụ, n'ihị ya ọ na-abụ ngwakọta nke asụsụ dị iche iche. Ụfọdụ ihe ndị na-enye aka imeputa olundị ọgbọ ụnyere:

1. Ihe onye na-arụ ma ọ bụ aka ọrụ ya.
2. Ihe mmadụ gurụ n'akwụkwọ
3. Ụlọ akwụkwọ mmadụ gara.
4. Ebe mmadụ gụdebere akwụkwọ
5. Ọkwa mmadụ nọ na ya.
6. Ekpemekpe mmadụ na-ekpe

Nke ọ bụla na ndị a na-ejikọta ndị sonye na ha ọrụ ma na-ekewaputakwa ha n'ebe ibe ha nọ dị ka ndị nwere otu echiche mọ bụ ebumnuche òtù ha, ma ọ bụ amamihe ha nwere. N'ihị ya, ọ naghị adịcha mfe onye anọghị n'otu òtù ọgbọ ighotacha ihe ndị otu ọgbọ nke ọzọ na-asụ.

Òtù ọgbọ dị iche iche e nwere ụnyere:

1. Otu ụmụ akwụkwọ dị iche.
 Ịma atụ: kegites, kọoltu.
2. Òtù ọrụ dị iche iche, Ahịa, ndị dibịa bekee.
3. Otu ekpemekpe: Sisters, legion, ụka ọdinala.

4.0 Mmechi

Na yunit a, e lebara anya n'ụdị olundị dị iche iche e nwere. A kọwara ụdị olundị abụọ pụtakarịchara ihe: olundị ogbe (olundị mpaghara obodo) na olundị ọgbọ. E mere ka ị ghọta na olundị ogbe bụ asụsụ Igbo akụghị mmiri n'ihị na o nwere ntọala

ya n’omenala Igbo; ebe olundị ọgbọ bụ ụdị olundị nke e nwere ike ịkpọ nke ngwarangwara.

5.0 Nchịkọta

Na yunit a, a kọwara na e nwere ụdị olundị abụọ sere elu. Otu bụ nke gbanyere mgborogwu n’omenala Igbo; ebe nke ọzọ bụ ụdị olundị agwakọtara agwakọta n’ihi na ndị hibere ya si na mpaghara dị iche iche .

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Deputa ma kọwaa ụdị olundị abụọ doro gi anya.
2. Olee ndịiche dị n’etiti olundị Ọgbọ na olundị Ogbe

7.0 Edensibịa/Akwukwọ Ọgụgụ ga

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asụsụ*. Nsukka: Fulladu Publishing

Company. Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghọta Ụtọasụsụ Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Fingan, E. 2007). *Language: It’s Structure and Use*. 5th edition. Boston: Thomson Wadsworth.

O’Grady, W., Archibald, J., Katamba, F. (2011). *Contemporary Linguistics: An Introduction* (2nd ed). Harlow: Pearson Education.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019)

Kpọkọpị Ụtọ Asụsụ Igbo na Ntughari. Awka: Divine Printing & Publishing.

McGregor, W.B. (2009). *Linguistics: An Introduction.* New York:Continuum International Publishing Group.

Yusuf, O. (ed.) (2007). *Basic Linguistics for Nigerian Language Teachers.* Port Harcourt: M & J Grand Orbit Communication & Emhai Press.

YUNIT 4: URU OLUNDỊ BARA

Ndịna

- 1.0 Ndubanye
- 2.0 Ebumnobi
- 3.0 Isi Ndịna
 - 3.1 Uru Olundị Bara
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikọta
- 6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaakị
- 7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Olundị bụ asụsụ mbụ e ji enwe mmekọrịta na mpagbara obodo dị iche iche n'ihi na ọ bụ ya bụ asụsụ soro ndị nwe ya wee malite. Ọ bụ asụsụ akamkpa nke mpaghara obodo ọ bụla na-asụ ya. Ọ bụ asụsụ omenala ndị ka ọ bụ maka na dị na-asụ ya ji ya

egbo mkpa mmekorita ha tupu ha e nwee mkpa imuta asusu ozo. A ga-akowa uru olundi na-abara ndi na-asu ya.

(i) E ji olundi amata ebe onye si

Olundi di mkpa iji mata ebe mmadu siri puta uwa. E wepu olundi, o nweghi etu a ga-esi mara mpaghara obodo mmadu siri puta. O bu asusu nhubaama nke na-eme ka amara ebe onye na-ekwu okwu si. O bu eziokwu na otutu mgbanwe abatala n'obibi ndu mmadu n'uwa taa, mana a ka na-esite n'olundi amata ntola mmadu.

(ii) O bu na ya ka e siri mebe asusu Izugbe

Di ka a kowara n'elu, asusu izugbe e sighi n'elu wee da. O bu olundi nyere asusu izugbe ebe mgbakwasa ukwu. E wezuga olu di iche iche e ji asu otu ogbe asusu, agaghị enwe asusu izugbe o bula. Nke bu eziokwu bu na olundi mpaghara obodo o bula zuuru ha iji nwe mmekorita n'etiti onwe ha; mana mgbe akuku obodo di iche iche malitere njem na mmekorita n'udi di iche iche di ka azumahia na agumakwukwo a choputara na e nwere mkpa inwete asusu ga-ejiko ndi niile si otu agburu puta onu nke ha ga-eji na-enwe ezi mmekorita n'etiti onwe ha mgbe ha bjakotara onu. O bu site n'olundi ka e siri chikota mkpuru okwu mebere asusu izugbe o bula. Nke a gosiri na olundi di asusu izugbe nnukwu mkpa maka otito na mbawanye.

(iii) E ji ya ehekwa asusu ndi na omenala

Olundị mpaghara obodo ọ bụla na-enyere ha aka ichekwa asụsụ ha na omenala ha. E jighi asụsụ ofesi echekwa asụsụ ọzọ. Ọ dị mkpa ka amata na asụsụ ọ bụla enweghị nchekwa nwere ike ifu ma ọ bụ nwụọ n’oge na-adighi anya. Olundị di nnukwu mkpa maka nchekwa ọdibendị di iche iche. O siri ike iji asụsụ ọzọ chekwa ma ọ bụ hafee ọdibendị ọzọ maka na o nwere ihe ndi agaghị enwe ike itughari n’asụsụ ọzọ.

(iv) Ọ bụ asụsụ izizi nwata kwesiri imuta.

Obodo ọ bụla nwere olundị nke ha nke ụmụaka amuru n’obodo ahụ na-ebu ụzọ amuta. Ọdi nnukwu mkpa na ndi nne na nna ga na-eji olundị azulite umu ha iji hu na olundi ha na-aga n’ihu. O kwesiri ka e buru ụzọ jiri asụsụ olundị zulite umu aka tupu ha ebido imu asụsụ ọzọ ọ bụla.

(v) E ji ya agụ aha

Tupu e weputa asụsụ izugbe, ndi bi n’ime obodo di iche iche ji olundị aba umu ha udi aha di iche iche. Ọ bụ olundị ka e ji aba aha n’omenala Igbo. Udi aha mbu ndi Igbo na-agu bu aha ahia nke ha ji agukwa ubochi: Eke, Ori, Afo, Nkwọ. Aha ha na-agu gunyere: Okeke, Okeye, Nwankwo, Nweke, Okafo, Mgbokwu, Mgbankwo, Mgebeke, Mgboli (Mgboye), Akueke dg. Ndi Igbo na-agukwa aha e ji eto Chukwu n’ihi nkwenye ha nwere na o nwere Chi ukwu kere ihe niile di n’uwa di ka: Chiamaka, Chidimma, Chidiomimi, Chukwuevuka dg. Ha na-agukwa aha na-egosi nsirihundu ha di ka: Nwakaego, Ndukaaku, Obiageli, Somadina, Somtoochukwu dg. Udi aha ndi a niile bucha olundị ka e ji agu ha. Ọ bụ ezie na otutu ihe agbanweela n’ala Igbo tumadi etu o siri metuta omenala igu aha mana rukwaa taa, ndi bi n’ime ime obodo ka na-eji olundị ha agu aha.

(vi) E ji ya achọ edemede mma okachasi n'edemede abụ, akukọ na ejije.

Olundị bụ asụsụ okpụ ma burukwa asụsụ odibendi; ya mere na ndi odee maara nke ekwe na-aku na-ewebatakarị olundị ha n'edemede ha di iche iche. Nke a na-eme ka agumagu kaa akaa ma dikwa uto na nti. Oge ufođu a na-esite n'edemede mmadu mata ebe onye ahụ si.

(vii) Ndi nwe ya, ji ya kporo ihe.

O nwere ndi olundị ha bụ naani asụsụ ha maara. Ndi di otu a agaghị na-eji olundị ha egwu egwu. O bụ naani ndi nwere asụsụ mbụ na asụsụ abụọ nwere ike ichefu olundị ha mana ndi bi n'ime ime obodo enweghị asụsụ ozo anaghị eji olundị ha egwuri egwu.

4.0 Mmechi

Na yunit a, e lebara anya n'uru ufođu olundị bara. A kowara na olundị bara nnukwu uru n'ihi na o bụ ya bụ asụsụ mbụ ndi nwe ya ji enwe mmekorita tinyekwara uru ndi a; asụsụ mbụ a na-akuziri nwata; nchekwa asụsụ na omenala, igu aha, mmebe asụsụ izugbe. E jikwa olundị kporo ihe n'ime ime obodo n'etiti ndi o bụ ya bụ naani asụsụ ha nwere.

5.0 Nchikota

Olundị bụ nnukwu onyinye mbụ Chukwu nyere mmadu iji nwe mmekorita. O buru na olundị adighi, inwe asụsụ izugbe gaara ahia nnukwu ahụ maka na o bụ ya bụ ebe mgbakwasa ukwu nke mmuta asụsụ o bula ozo mmadu nwere ike imuta.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kowaa uru olundị gi baara gi.
2. Olee uru olundị na-abara mpaghara obodo nwe ya?

7.0 Edensibịa/Akwụkwọ Ọgụgụ ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asụsụ*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Ụtoasụsụ Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpọkọpị ỤtoAsụsụ Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

YUNIT 5: MMETỤTA DỊ N’ETITI OLUNDỊ NA ASỤSỤ IZUGBE

Ndịna

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndịna

3.1 Mmetụta Dị N’etiti Olundị Na Asụsụ Izugbe

4.0Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaakị

7.0 Edensibịa/Akwụkwọ Ọgụgụ ga

1.0 Ndubanye

N'ihe ọmụmụ nke gara aga, anyị kọwara uru dị iche iche olundị bara. E kọwara na e wezuga olundị na agaghị enwe asụsụ izugbe, nke pụtara na olundị bụ ntọala nnukwu asụsụ ọ bụla. Na yunit nke a, a ga-akọwa mmetụta dị n'etiti olundị na asụsụ izugbe. A ga-atụle etu olundị na asụsụ izugbe si enyeritara onwe ha aka.

2.0 Ebumnobi

Na ngwụcha ihe ọmụmụ a, ị ga-amụta:

- ka olundị na asụsụ izugbe si metụta
- ụdị mmetụta olundị na asụsụ izugbe nwere

3.0 Isi ndịna

3.1 Mmetụta Dị N'etiti Olundị Na Igbo Izugbe

Ọ bụ ezie na asụsụ Igbo jikọtara agburu Igbo niile ọnu ma burukwa na olundi Igbo di iche iche metutara naani mpaghara Igbo ndi ahụ ebe a na-asu nke ọ bụla, ọ dikwa mkpa ime ka a mata na udidị asusụ abuo a metutara onwe ha n'uzo di iche iche.

- Na mbu, Igbo izugbe jikotara mmadu niile bu ndi Igbo na kwa ndi na-asu Igbo, ma olundị Igbo bu mpekere asusụ Igbo di iche iche mejuputara Igbo izugbe.

- Dị ka anyị maara na asụsụ na-eto eto, mmeju ma ọ bụ mgbanwe na-abata n'Igbo izugbe ọtụtụ oge na-esite n'olundi Igbo dị iche iche.
- Asụsụ izugbe na-akọwapụta naanị ihe Igbo niile zuko tara ọnyịkwekorita, ma olundi Igbo na-akọwapụta ihe ndị ahụ Igbo izugbe akọwapụtaghị.
- Ọzọ, Igbo izugbe bụ asụsụ amụmamụ, n'ihị ya ọ bụ asụsụ emem nchọcha ma burukwa nke e ji akparita ụka n'ogbakọ jikotara mba ọnyị. Ma olundi na-agaru ime ime obodo ma na-ejikotakwa mmadụ niile ma ndị gụrụ akwukwo ma ndị agughị akwukwo.
- Igbo izugbe bukarị asụsụ edemede ma olundi n'aka nke ya bụ asụsụ asumasu. O doro anya na asụsụ a na-asukari n'onyị na-aka emetuta ndị ka n'onyị ọgụ karịa nke a na-edekari ebe. N'ihị nke a asụsụ izugbe dabeere n'olundi n'uzo dị iche iche iji tozu etozu nakwa iji too eto. Ebe olundi n'aka nke ya dabeere n'asụsụ Izugbe iji nwete onodu putara ihè dị ka asụsụ. Olundi Igbo bụ ntọala asụsụ Igbo.
- Olundi na Igbo izugbe na-arukọ ọrụ iji mee ka asụsụ na-eto eto. Ọ bụ olundi mere na na asụsụ izugbe na-abawanye mgbe ọ bula n'ihị ụtụ asụsụ olundi na-atunye na ya iji mejuputa ya. N'ihị nke a, asụsụ izugbe agabigala ọtụtụ asụsụ olundi wee rute taa.

3.2 Ndịiche dị n'etiti Olundi na Igbo Izugbe

S/N	Olundi	Igbo Izugbe
1	Olundi Igbo dị iche iche bụ asụsụ Igbo kpom kwem.	Igbo Izugbe bụ olundi Igbo dị iche iche mebere ya.
2	Olundi Igbo dị iche iche malitere mgbe ndị Igbo malitere. Ọ dị ọkputorokpu.	Igbo Izugbe malitere n'ihị mkpa mmekorita dị n'etiti obodo dị iche iche mejuputara ala Igbo

		nakwa agum-akwukwo (Igbo a ga-eji kuzie ihe n'ulo akwukwo).
3	Olundi di iche iche nwere mpaghara ala Igbo ebe a na-asu nke o bu.	Igbo Izugbe zuru Igbo niile onu.
4	Olu ndi na-eme ka a mara nkuku ala Igbo ebe onye na-asu ya si.	E jighi Igbo Izugbe amata akuku Igbo ebe onye ahụ si. E ji ya amata ndi Igbo niile.
5	Olundi na-ekewasi ndi Igbo na mpaghara na mpaghara.	Igbo Izugbe na-ejikota ndi Igbo niile onu.
6	Olundi abughi asusu agumagu na edemede.	Igbo Izugbe bu asusu agumagu na edemede.
7	E ji olundi achọ edemede mma.	O bu ya ka e ji ede udi edemede di iche iche a na-edede n'asusu Igbo.
8	Olundi bu asusu onatarachi.	Igbo Izugbe bu aka mere (ngwara ngwara).

4.0 Mmechi

Olundi na asusu izugbe na-enwe mmetuta n'udi di iche iche. A kowara na asusu izugbe esighi n'elu da; kama o bu site n'olundi ka e siri meputa ya. Olundi na-atunye utu mkpuru okwu n'ime asusu izugbe iji mee ka o na-eto eto ebe asusu izugbe na-eme ka olundi na-aputa ihe. A kowara na olundi na asusu izugbe bucha asusu na-ejiko ndi na-asu ya n'ogo di iche iche mana nke o bu nwere ebe oru ya na-ejedebe.

5.0 Nchikota

Mmetuta di n'etiti asusu izugbe na olundi bu nke aka nri kwoo aka ekpe, aka ekpe akwoo aka nri. Asusu abuo ndi a na-enyeritara onwe ha aka iji me ka nke o bu n'ime

ha nwee ezi ọ̀nọ̀dụ. Ọ bụrụ na olundị kwụsị ịtụnye ụtụ ya n'ime asụsụ izugbe, asụsụ izugbe ga-amalite ilaghachi azụ; olundị n'onwe ya agaghị enwetezi ezi ọ̀nọ̀dụ n'ogbo asụsụ.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kowaa uru olundị gi baara gi.
2. Olee uru olundị na-abara mpaghara obodo nwe ya?
3. Kowaa mmetuta di n'etiti olundị na Igbo izugbe.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Utoasusu Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpokopi Utoasusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

MODUL 3: OLUNDỊ IGBO NA NKEWASỊ HA

Yunit 1: Nkọwa ndị E Ji Olundị Igbo Mara

Yunit 2: Nkewasị Olundị Igbo

Yunit 3: Otu Olundị Dị Iche Iche Na Mmewere Ha

Yunit 4: Njem Asụsụ Igbo site n'Olundị rue n'Igbo Izugbe

YUNIT 1: NKỌWA NDỊ E JI OLUNDỊ IGBO MARA

Ndịna

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndịna

3.1 Nkọwa Ndị E Ji Olundị Igbo Mara

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaakị

7.0 Edensibịa/Akwukwọ Ogugu ga

1.0 Ndubanye

N'ihe omumụ nke ikpeazụ, anyị kọwara uru dị iche iche olundị na-abara ndị nwe ya. O dị mkpa ka a ghọta na olundị na-abara mpaghara obodo nwe ya uru ma na-abakwara

onye na-asụ ya nke ọma uru. Na yunit a, a ga-enye nkenke nkọwa gbasara ndị e ji olundị Igbo wee mara kpomkwem.

2.0 Ebumnobi

Na njedebe ihe ọmụmụ a, a na-atụ anya na ị ga-enwe ike

- ịkọwa ndị e ji asụsụ Igbo mara
- Inye nkọwa banyere ebe ndị Igbo bi na kwa ndị gbara ha gburugburu

3.0 Isi Ndịna

3.1 Nkọwa Ndị E Ji Olundị Igbo Mara

Olundị Igbo bụ asụsụ e jiri mara agburụ ndị isi ojii bụ Igbo. Ndị Igbo bụ otu n'ime agburụ n'ime agburụ atọ kacha pụta ihe na Najirịa. Ndị a na-akpọ ndị Igbo dị ka Ngoesi (2000:2) si kọwaa bụ ndị bigasị na steeti Anambra, Enugu, Imo, Abia, Ebonyi na n'ala ụfọdụ na steeti Delta na Rivers ndị asụsụ ala nna ha bụ Igbo. Ekwealor (2013) sị na ndị Igbo bụ ndị ahụ bi n'ala a maara dị ka ala Igbo, ma nwekwaa asụsụ Igbo dị ka asụsụ nne. Onwuejeogwu (1981) kọwara na Ala Igbo sitere n'Agbọ na Kwale nke steeti Delta wee gbadaa Ahoada, Diobu na Ụmụabayi dị na mpaghara Port Harcourt. Ọ gafekwara Arọchukwu nke dị na steeti Abia ruo Afikpo na Isiagu nke mpaghara Abakaliki. Ebe ahụ ka o si gbadoo Enuwgu-Ezike nke mpaghara Nsuka, ma gafekwa Ebu nke Ala Igbo Ofesi Naija. Nkọwa a gosiri na ọ bụ ndị Igbo mejupụtara steeti Anambra, Enugu, Ebonyi, Imo, Abia na mpaghara ụfọdụ na steeti Delta, Akwa Ibom na Rivers. Ọtụtụ ihe jikọtara ndị a na-akpọ ndị Igbo ọnụ bụ: asụsụ, omenala, ụdị ịkpa agwa, ụdị nkwenye ha nwere n'ebe ndụ dị (oriri na ọnụ, ihe mgbu na iru ụjụ) okpukpe na nkwenye n'ebe mmọọ dị (Chukwu, agbara/arụsị na chi dị iche iche). Obodo dị iche iche n'ala Igbo ji olu nke ha asụ Igbo.

4.0 Mmechi

Asụsụ Igbo bụ asụsụ e ji mara ndị isi ojii bụ Igbo. O dī n'òtù asụsụ Kwa. Ndi na-asụ Igbo bụ ndi bigasi na steeti Abia, Anambara, Ebonyi, Imo, na mpaghara steeti Delta na Rivers. Ufodu ihe jikotara ndi niile na-asu Igbo onu gunyere: asusu, omenala, akparamagwa, nkwenye, ofufe dg. Igbo niile enweghi otu olundi kama mpaghara o bula nwere olu nke ha ji asu asusu Igbo.

5.0 Nchikota

E ji asusu Igbo mara ndi isi ojii bi na mpaghara odida anyanwu mba Afrika bu Igbo. O so n'otu asusu a kporo 'Kwa'. Steeti e ji asusu Igbo mara gunyere: Abia, Anambara, Enugu, Imo, Ebonyi, akuku ufodu na Delta na Rivers. Asusu Igbo bu otu n'ime asusu ato putakarichara ihe na Naijiria. Ufodu ihe jikotara ndi niile a na-akpo ndi Igbo gunyere: asusu, omenala, akparamagwa, nkwenye di iche iche gbasara onwu na ndu dg.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Olee ndi bu ndi Igbo?
2. Kedu ebe ala Igbo malitere na ebe o jedebere?
3. Deputa ihe ufodu e ji amata agburu Igbo niile.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Ekwealor, C.C. (2013). *Omenala na Ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL XV.

Ngoesi, M.C. (2000) *Nchikota Ihe Omumụ nke Asụsụ Igbo*. Nkpor: Optimal press.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Ogbalu, F.C. (1981). *Ndụ Ndị Igbo*. Onitsha: University Publishing Company.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Onwuejeogwu, M.A. (1981). *An Igbo Civilization: Nri Kingdom and Hegemony*. London: Ethiope Publishing Corporation.

YUNIT 2: NKEWASỊ OLUNDỊ IGBO

Ndịna

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndịna

3.1 Nkewasị Olundị Igbo

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Na yunit 1, a kwara na ndi Igbo bu ndi e ji olundi Igbo mara. A kwara ebe ndi Igbo bi na kwa ndi gbara ha gburu gburu. E mere ka i ghota na o bughu otu olu ka e ji asu Igbo, kama udi olu di iche iche e ji asu Igbo ka a na-akpo olundi Igbo. Na yunit nke a, a ga-eziputa ka e si kewasija olundi Igbo di ka ndi okammuta ufodu siri ziputa nchocha ha mere. Ndi mbu gbara mbu ileba anya na kwa ikwasu n'olundi Igbo bu ndi ocha ndi hutara mkpa olundi di n'ikuziri ndi ime ime obodo ihe. N'oge nke Koelle (1854) site n'akwukwo a kporo Polyglotta Africana a gbara otutu mbu ikowaputa olundi ole di n'asusu Igbo. Site n'ajujuonu a gbara ndi ohu nweerela onwe ha, o kpebiri na e nwere olundi Igbo ise ndi a:

1. Isoa:ma (Isuama)
2. Ishie:le (Ishielu/isienu)
3. Aba:dja (probably Agbaja nke di na steeti Imo)
4. A:gho/A:ro (Aro Chukwu)
5. Mbofi:a/mbof:fi:a (Mbaofia/Ohafia)

Ndi ozu gbara mbu ikewasi olundi Igbo gunyere Samuel Crowther (1859), Taylor (1860), Schon (1861). Ndi ozu bu Ida Ward (1936) Armstrong (1967), Welmers (1970), Oluikpe (1979) na Ubahakwe (1980).

Di ka oge na-aga, e nwere nkwa di iche iche di ka otu nchoputa di iche iche e nwere n'oge ndi ahụ si di; mana iji mee ka o di mfe imu olundi Igbo; e nwere nkewasi olundi Igbo uzu isii ndi a:

1. Olundị Ọwụwa Anyanwụ Naija
2. Olundị Ọdịda Anyanwụ Naija
3. Olundị Mgbago Ugwu
4. Igbo Nnọnetiti
5. Igbo Cross River
6. Ọhaji Egbema

N’afọ 1985, Ikekonwu tulerere olundị ukwu abụọ ọ kpọrọ olundị Ọnicha na Olundị Otu Ọnicha a gwara ọgwa. Ikekeonwụ kọwara na e nwere ike isi na ndị a meputa Igbo ‘ozuru – Igbo – ọnu’. O mechara kewaputa olundị ukwu ise ndị a:

1. Igbo ndị Naija
2. Igbo ime obodo Ọdịdaanyanwụ
3. Igbo ime obodo Ọwụwaanyanwụ
4. Igbo ndị Wawa (Igbo ndị mgbago ugwu)
5. Igbo ndị bidebere Mmiri.

Ọ bụzi na ntuputa a Ikekonwụ tuputara ka a gbadoro ukwu wee kewaa olundị Igbo ụzọ isii ndị a:

1. Olundị Ọdịda anyanwụ Naija:

Nke a bụ olundị a na-asụ n’akụkụ ọdịda anyanwụ nke osimiri Naija dị ka Asaba, Agbo, Ogwashiukwu, Ibusa Onicha Ugbo, Onicha Ọrọ na Ụmụnede, Iseleukwu, Isele Azagba, Ukwuani dgz.

- 2. Olundị Ọwụwa anyanwụ Naija:** Nke a bụ olundị ogbe metutara obodo ndị a: Ọnicha Ado, Obosi, Nnewi, Ọka, Aguata, Uruala, Umunze, dgz. E kewasiri ya ụzọ atọ ndị a:

- a. Olundị Ọnịcha nke ndị mebere ya bụ: Enu Ọnịcha, Ọnịcha Izugbe, Ọnịcha Obosi, Ọnịcha Umuoji, dg.z
 - b. Olundị otu Ọnịcha, nke ndị mejupụtara ya gụnyere Ọnịcha Nsinobosi, Ọnịcha Nsinọka, Ọnịcha Nsinawere dgz.
- ch. Olundị Aguata: Ndị mejupụtara ya bụ: (a) Olundị Amaiyi (b) Olundị Umunze, Eziagu, Ufuma, Ezire, Isulo, Ogbunka dgz.
- d. Olundị Enugwu-Ukwu, Nọfia, Nri dgz.
3. **Olundị Nnọnetiti:** bụ nke obodo ndị mejupụtara ya bụ ndị a: Ụmụahịa, Ụmụahịa Ngwa, Olu, Okigwe dz.
4. Igbo ndị mgbago ugwu/Igbo ndị Nkanu: Nke a bụ Igbo a na-asụ n'obodo ndị a: Nsuka, Udi, Okunano, Abakeleke, Ogwu, Achi dgz. Ụfọdụ ihe ndị pụtara ihe n'olundị a bụ na:
- a. O nwere ụdaume itoolu ebe ụfọdụ nwere iri.
 - b. O jighị - 'ghị' emebe nju, kama o na-eji – 'ro', -ge, mọbụ kwa – 'koge'
- ch. O na-eji – 'gwo' na 'me/-ma' emebe ndimechea.
5. **Igbo ndị Kros Riva:** Nke a bụ Igbo a na-asụ n'obodo ndị dị n'oke ala Igbo na ndị Ibibio na Efik. O bụkarị n'Itumbuzo ka o pụtara ihe.
6. **Olundị Ikwere/Ọhaji:** Nke a bụ olundị obodo ndị dị na Steeti Rivers na-asụ. Obodo ndị a gụnyere Ikwere, Ogbali, Egbema, Igwunita Ọmagwa, Isiokpo, Ubimiri Rumu Ọkpa, Mbirichi, Ohuba, Asaa, Aboa.

O bughị ihe dị mfe ichikọta oluasusu dị iche e ji asụ Igbo. O bụ ya mere na a na-enwe ndiche na nkewasi ma o bụ nchikọba oluasusu dị iche iche e nwere n'Igbo. Ụfọdụ ndị okaasusu anwaala oko ha n'ichikọta na ikewasi olundị dị iche iche e ji asụ Igbo.

Nwaozuzu (2008) kewara olundị nke asụsụ Igbo ụzọ asatọ ndị a na-esote. O mere nchọcha ya n'olundị nke asụsụ Igbo ma were asụsụ Bekee deputa olundị Igbo n'usoro a:

a) West Niger Group of Dialects (WNGD)

b) East Niger Group of Dialects (ENGD)

Ch) East Central Group of Dialects (ECGD)

d) Cross River Group of Dialects (CRGD)

e) North Eastern Group of Dialects (NEGD)

f) South-Eastern Group of Dialects (SEGD)

g) South-Western Group of Dialects (SWGD)

h) Northern Group of Dialects (NGD)

E nwere olu dị iche iche n'asụsụ Igbo. Etu onye ọ bụla siri nwee oluonye ka mba ọ bụla siri nwee olumba ya. A bịa n'akụkụ ala Naijiria ebe a na-asụ Igbo, steeti dị iche iche e nwere n'ala Igbo nwere olu asụsụ e jiri mara ha. Dị ka Okafo na Ewelukwa (2012:15) siri chikọba ha, e nwere olu asụsụ ụfọdụ ndị a na steeti dị iche iche ebe a na-asụ Igbo:

A. Steeti Anambara nwere otụtụ oluasụsụ dị ka:

(i) Olu Aguleri

(ii) Olu Orumba

(iii) Olu Idemmili

(iv) Olu Oba

(v) Olu Ihiala

(vi) Olu Ogbaru

(vii) Olu Onicha dg.

B. Na steeti Enugwu, e nwere ụfọdụ oluasụsụ ndị a:

(i) Olu Achi

(ii) Olu Agbaja

(iii) Olu

Inyi

(iv) Olu Nkanu
Ogwu

(v) Olu Nsuka

(vi) Olu

(vii) Olu Udi dg.

CH. Na Steeti Abia, ufodu oluasusu e nwere gunyere ndi a:

(i) Olu Ehugbo

(ii) Olu Mkpoto

(iii) Olu Ngwa

(iv) Olu Ohuhu dg.

D. Steeti Ebonyi nwere oluasusu ndi a:

(i) Olu Ehugbo

(ii) Olu EhugboEzaa

(iii) Olu Izii

(iv) Olu Ikwo

E. Steeti Imo nwere oluasusu ndi a:

(i) Olu Awọ

(ii) Olu Egbema

(iii) Olu Mbaise

(iv) Olu Okigwe

(v) Olu Olu

(vi) Olu Ugwuta dg.

F. Steeti Delta nwere oluasusu ndi a:

(i) Olu Ukwuanị (ii) Olu Ika (iii) Olu Enuani

(iv) Olu Agbo (v) Olu Asaba

G. Steeti Rivas nwere oluasusu ndi a:

(i) Olu Obigbo (ii) Olu Echee (iii) Olu Ndoke

(iv) Olu Ikwere dg.

4. Mmechi

A kowara ihe banyere nkewasi olundi Igbo na yunit a. Otutu ndi gbara mbo ikewasi olundi Igbo ndi gunyere ma ndi ocha ma ndi ojii. Nkewasi nke a nabatakariri bu nke ndi okaasusu bu ndi Igbo mere site na nchocha ha mere. Ka o sila di, o doro anya na nkewasi olundi abughi ihe di mfe.

5.0 Nchikota

Yunit a, kowara maka mbo di iche iche a gbaarala iji kewaa olundi Igbo di iche iche. E deputara nkewasi nke a kara nabata nke gbadoro ukwu na nchocha nke okasusu Ikekeonwu mere n'afọ 1985. Nchoputa ozo e mere gbasara olundi Igbo bu nke Nwozuzu (2008) mere. E deputara nkewasi olundi o mere nke o jiri asusu Bekee deputa.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Choputa ma deputa nkewasi olundi e mere site n'aka ndi ocha ato.
2. Choputa ndi Igbo abuo mere nchoputa maka olundi ma e wepu Ikekeonwu.
3. Gbado ukwu na nkewasi olundi nke Ikekeonwu (1985) kowaa olundi nke obodo gi dabara na ya.
4. Deputa ihe di iche iche e jiri mara olundi obodo gi.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*.
Nsukka: University Press.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Utoasusu Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL XV.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Schon, J.F. (1861). *Oku Igbo. Grammatical Elements of the Igbo Language*. London

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpokopi Utoasusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

YUNIT 3: OTU OLUNDI DI ICHE ICHE NA MMEWERE HA

Ndina

- 1.0 Ndubanye
- 2.0 Ebumnobi
- 3.0 Isi Ndina
 - 3.1 Otu Olundi Di Iche Iche Na Mmewere Ha
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikota
- 6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki
- 7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Na yunit 2, e lebara anya na nkewasị olundị Igbo dị ka ndị odee siri deputa ha. N’ebe a, a ga-agbaso usoro nke Nwaozuzu (2008) wee weputa ihe ndị gbara okpurukpu gbasara òtù olundị nke ọ bụla. A ga-ebu ụzọ deputa òtù olundị dị iche iche dị ka Nwaozuzu si chikọba ha; a ga-edepụtakwa obodo dị iche iche mebere òtù olundị nke ọ bụla tupu e deputa ihe ndị putara ihe gbasara nke ọ bụla.

1 . West Niger Group of Dialects (WNGD)

Mpaghara ala Igbo ebe e nwere nchikọta olundị a bụ na steeti Delta. Ha na Bini na Ida gbara nke so na-emetuta usoro ochichi na obi bi ndu ha. Obodo ndi mejuputara nchitota olundị a gụnyere: Ika (Agbor) Oshimiri (Asaba, Ibusa), Aniocha (Ogwashiuku, Iseleuku) tinyere Ezechima, Ubulu Ụnọ, Ọlana, Obomkpa and Ogbodu, Ukwuani, Akoko, Illa, Kwalle dg.

Ufodu ihe ndi putara ihe gbasara olundị ndi dabara n’otù a bụ na ufodu nwere udaume iteghete ebe ndi ozọ nwere udaume iri. Mpaghara ufodu n’otù a nwere mgbochiume iri abuo na isii ebe ndi ozọ nwere iri abuo na asato di ka o di n’Igbo Izugbe. Ima atu: Asaba nwere mgbochiume iri abuo na isii ebe Ika nwere mgbochiume iri abuo na asaa. Mkpuru okwu ha ufodu puru iche na nke Igbo izugbe di ka : enya (anya), eka (aka), ekpa (akpa) dg. N’Asaba na Agbor, ha na-eji ‘nw’ anochi anya ‘n’, ya mere na ha na-akpo ‘anuri/anuli’ “**anwuli**“. Ihe ozọ putara ihe n’olundị mpaghara a bụ na ha na-eji –ro/họ eziputa nju di ka:

West Niger Group of Dialects (WNGD)	Standard Igbo
Ọ biahọ/biarọ ụlọ	Ọ biaghị ụlọ

O liho/liro nri	O righi nri
O dahoro enu	O daghi elu
O laho/ro miri	O nuhi mmiri
O diho/ro mma	O dighi mma

Ozo bu na ha na-eji ‘-go’ eziputa mmecha, ebe Igbo izugbe na-eji ‘-la’. Ima atu:

West Niger Group of Dialects (WNGD)	Standard Igbo
O nyego m ego	O nyela m ego
O kwugo okwu	O kwuola okwu
O kugo aka	O kuola aka
O ligo enu	O riala elu
O chigo ochi	O chiala ochi

Na mpaghara Asaba na Iseleuku, a na-eji ‘ri-’ eziputa nnemaka ngwaa nke e ji ‘na-’ eziputa n’Igbo izugbe.

West Niger Group of Dialects (WNGD)	Standard Igbo
Oke ri-ata azu	Oke na-ata azu
Nwa ri-akwa akwa	Nwa na-akwa akwa
We ri-agba mgba	Ha na-agba mgba
Miri ri-ezue	Mmiri na-ezo

2 . East Niger Group of Dialects (ENGD)

Otu olundị nke a metụtara ndị a na-asụ na mpaghara okpuru ọchịchị ndị a: Ihiala, Ogbaru, Ekwusigo, Nnewi South, Nnewi North, Oyi, Anambra (East na West), Ayamelum, Aguata, Anaocha, Njikoka, Orumba (North na South), Awka (North na South), Idemili (North na South).

Ụfọdụ ihe ndị pụtara ihe gbasara olundị ndị dabaraa n’òtù a bụ na ụfọdụ nwere ụdaume dị n’agbata asatọ na ụdaume iri. Mpaghara ụfọdụ n’òtù a nwere mgbochiume dị n’agbata iri abụọ na ise na iri atọ na asatọ.

N’ebe ụfọdụ, a na-eji ‘l’ na ‘n’ anọchị anya ‘r’ dị n’Igbo izugbe dị ka:

Igbo Izugbe	ENGD
Arụ	alụ
Nri	nli
Eri	elili
Afọ	ahọ/afọ/awhọ
Ihere	ifere/ihere/if^hele
Ahụhụ	afụfụ/ahụhụ/af^hụf^hụ
Ahịa	afịa/af^hịa
Afọ	awhọ
Otu	ofu/owhu/nnaa/ovu/ofuke/otuke

Ụfọdụ obodo dị n’ime Aguata na Orumba enweghị mgbochiume ‘r’, ha na-eji ‘l’ anọchi anya ya. Ịma atụ: **mmili, ile, Ebele, bledị, laisi, anụlị dg..** A na-ejikwa nsonazụ ‘-lv’ ezipụta oge ndinazụ nke e ji ‘-rv’ ezipụta n’Igbo izugbe n’obodo ụfọdụ dị ka Aguleri, Umuleri, Igbariam, Omor, Anaku, Umuelum.

ENGD	Igbo Izugbe
Abịali m be gị	Abịara m be gị

I jeli avia	I jere ahia
Va kwuli okwu	Ha kwuru okwu
Ọ galị avia	Ọ gara ahia

Ihe ọzọ pụtara ihe gbasara olundị a, bụ na ebe mpaghara ụfọdụ dị ka: Ihiala, Akpo, na Achina na-eziputa mmecha dị ka ọ dị n'Igbo Izugbe, mpaghara ndị ọzọ na-enwe mgbanwe na nziputa mmecha ha. Ha na-agbanwerita mkpuruasusu ndị a na nziputa mmecha ha: **‘na/ne’, -gwo/gwe/gwela’, –go’ ‘-wo’, ‘chọ/shọ’**.

ENGD	Igbo Izugbe
O riena/riene nni	Ọ riela nri
O jeene ahia	O jeela ahia
O beene akwa	O beela akwa
O rigwo nri	O riela nri
O rigwela nri	O riela nri

A na-ji mkpuruasusu ndị a eziputa nju n'olundị ndị dị n'otu a: **‘-họ, -họ/hi, -lọ, -rọ, -ge, -ro/re/ra, -ha/he, -mmu, -hụ dg.**

ENGD	Igbo Izugbe
O lihọ/lihi nni	O righi nri
O jelọ avia	O jeghi ahia
Ọ biarọ ụka	Ọ biaghị ụka
Unu ekwuro/ekwummu okwu	O kwughi okwu
O nyege ya ego	O nyeghi ya ego
Ọ gaha/gahụ abia	Ọ gaghị abia

3 . East Central Group of Dialects (ECGD)

Otu olundị nke a bụ na Steti Imo na Abjia ka ha dabara. Obodo ndi so n’otu olundị a: Owerenchiise, Ohi, Ihiagwa, Obinze, Naze, Orji, Orogwe, Agbala, Obibi, Amakohia, Emil, Irete, Egbu, Awaka, Emekuku, Ułakwọ dg. Obodo ndi mejuputara okpuru ochichi Ngor Okpala, Mbaitolu, Ikeduru, tinyere obodo niile di n’okpuru ochichi Oru Imo socha n’olundị a. Di ka nchoputa Nwaozuzu siri di, otu ihe putara ihe gbasara olundị mpaghara a bụ na ufođu mgbochiume ha nwere adighi n’Igbo Izugbe. Otutu n’ime olundị e nwere na mpaghara a nwere uđume asato ebe ndi ozọ di ka: Owerri, Ihiagwa, Mbieri, Ogwa, Obinze, na Emekuku nwere uđume itolu. Olundị ufođu na mpaghara a (Mbieri, Ogwa, Orododo dg.) enweghi mkpuruudasusu /v/ nke di n’Igbo izugbe. N’ebe ufođu, ha na-eji ‘sh’ edochi ‘s’ na mkpopta mkpuruokwu ufođu.

ENGD	Igbo Izugbe
Hwe	Ihe
ahwuhwụ	Ahuhụ
ihwụ	ihụ
Ishi	Isi
ishị	isi
Oshishi	Osisi
ashị	asi
ashiri	asiri

N’otu olundị a, a na-enwekarị uđi mbokwasa uđa di iche iche di ka: mkponuume, mkponaakpo na mkponimi. Ha na-ejikarikwa –‘rV’ eziputa oge ndinazu di ka o di na Igbo izugbe. A na-emeputa ndimechaa site n’igbakwunye nsonazu ‘-na/ne’

ma ọ bụ ‘-la/le’ n’azu isingwaa. Ha na-eziputa nju site n’igbakwunye ‘-hụ/hi/di/ghi’.

Na nziputa ngawanye, ha na-eji mkpuruasusu ndi a: ‘-ga/ge’ ma ọ bụ ‘-gha/ghe’.

Ọmuma atụ ụfọdu mkpuruokwu putara ihe n’otu olundi ECGD

ECGD	Igbo izugbe
ejedi (did not go)	ejeghi
agbadi (did not kick)	agbaghi
ekwudi (did not speak)	Ekwughi
atahu (did not chew)	ataghi
taga (is chewing)	na-ata
lege/lega (is looking)	na-ele
riga (is climbing)	na-ari
righe (is eating)	na-eri
gbagha (is dancing)	na-agba

4 . Cross River Group of Dialects (CRGD)

Nke a bu otu olundi a na-ahu na mpaghara Arochukwu, Bende, Igbere na obodo niile di n’okpuru ochichi Ikwuano di ka Oboro, Oloko, Anam dg. tinyekwara mpaghara okpuru ochichi Ohaofia di ka Abiriba na Isiam. E nwere udaume iteghete n’olundi a nke gunyere uda ndape (schwa sound) nke na-aputa ihe n’udi a: **eka** (aka), **ebuọ** (abuọ).

Na mpaghara ufodu, ha na-eji ‘-ghi’ eziputa nju ebe mpaghara ufodu na-eji ‘-baa’ egosi nju ndinihu ma na-eji ‘mbe’ egosi nju ndinazu.

Ịma atụ:

Ọ baa ri (Ọ gaghị eri)

Ọ baa so m (Ọ gaghị eso m)

Ọ wu mbe ji (Ọ sibeghi ji)

Ọ je mbe ubi (Ọ jebeghi ubi/ugbo)

Na mpaghara Arochukwu, a na-eji mkpụrụasụsụ ‘-gị’ egosi nju dị ka:

Ọ gagi eri (Ọ gaghị eri)

Ọ gagi eso m (Ọ gaghị eso m)

Ọ gagi ubi (Ọ gaghị ubi)

A na-eji ‘maa’ egosi nju ndịnihu dị ka:

Ọ maa chu miri (Ọ gaghị echu mmiri)

Ọ maa ri (Ọ gaghị eri)

Na mpaghara ụfọdụ, a na-asụ ahiriokwu ndị a:

Ọ wugi nri (Ọ sighi nri)

Anị m eje (Anaghị m eje)

Ọ nọgụ n’ụlọ (Ọ nọghị n’ụlọ)

Ọ dijị eri ife (Ọ naghị eri ihe)

Ọ kọgụ ji (Ọ kọghị ji)

Ọ rigi ife (Ọ righi ihe)

A na-eji nsonazụ ‘-la/le’ eziputa ndimecha na mpaghara ụfọdụ.

Azaale - azaala

Esiele - esiela

Na mpaghara Ihechiowa, a na-eji nsonazu ‘-ale’ egosi ndimecha

Ọ gwuāle (Ọ gwuāla)

Ọ zuāle (Ọ zuāla)

Ọ gale ubi (Ọ gaala ubi)

A ga-edepūta ụfọdụ ahiriokwu a na-asukari na mpaghara olundị a n’okpuru ebe a:

CRGD	Igbo Izugbe
Ọ rīa ihe	Ọ na-eri ihe
Ọ fūa oku	Ọ na-afu oku
Ọ ba je afia	Ọ ga-eje ahia
Ọ meo ihe	Ọ na-eme ihe
Ọ ni-iwu nri	Ọ na-esi nri
Ọ la-esi ndi	Ọ na-esi nrị
Ọ mma je avia	Ọ ga-aga ahia
Ọ mma ga ubi	Ọ ga-aga ubi/ugbo
Ọ yi echu miri	Ọ ga-echu mmiri
Ọ yi agu akwukwo	Ọ ga-agu akwukwo

5 . North Eastern Group of Dialects (NEGD)

Otu olundị nke a metutara olundị niile a na-asu na mpaghara steeti Ebonyi. O metutara obodo niile di n’okpuru ochichi ndi a: Abakaliki, Ezaa North na South, Ikwo, Ishielu, Ivo, Izzi, Ohaozara, Ohaukwu na Onicha. O bu eziokwu na ufodu udaasusu a na-anu na mpaghara a di kwa na Igbo izugbe mana e nwere udaasusu ndi

puru iche a na-anukari n'akuku ala Igbo a. Udaasusu ndi ahụ putara ihe na mkpuru okwu ndi a di ka Nwaozuzu (2008) siri deputa ha:

pfu - (speak)

bvu – (swim)

utsọ – (sweat)

ndzu (life)

l^wa – (returu)

eswe –(afternoon)

hwu -(see)

bya (come)

N'Ikwo, a na-enwekari mkponume na mkpopta ufodu mgbochiume ha di ka:

t^het^he - (nine)

ud^ha - (swamp)

uz^ha - (pepper)

ep^he - (afternoon)

E nwere otutu ihe di iche n'etiti Igbo Izugbe na otu olundi nke a. Naani ufodu n'ime ha ka a ga-arutu aka ebe a. Omumu atu ndi e webatara ebe bu di ka Nwaozuzu (2008) siri deputa ha.

Na nziputa nju, o bughu otu uzọ ka e si eme ya. Na mpaghara ufodu, e nwere mkpuru asusu abuo a na-ebu uzọ ewebata tupu mkpuru asusu nke ha ji egosi nju kpomkwem. Mkpuru asusu abuo a na-ebutere nju uzọ bu 'te' na 'ta', ebe mkpuru asusu na-egosi nju kpomkwem bu '-du'. N'akuku ufodu, a naghị etinye mkpuru asusu 'te' na 'ta'

kama a na-eji naani ‘-du’. Mkpuru asusu ndi ozo e ji eziputa nju n’olundi ufo du e nwere na mpaghara a gunyere: ‘dugu/gu/jene/nu’. Lee ufo du ahirikwu na-eziputa nju na nchikota olundi a:

North East Group of Dialects (NEGD)	Igbo Izugbe
Mu te eridu nri	Anaghi m eri nri
Anyi ta agugu ebvu	Anyi anaghi agu egwu
Adu m eme wo	Agaghi m eme ya
Adugu m eje	Agaghi m eje
Amagu m	Amaghi m
Mu emejene ye	Agaghi m eme ye
Mu ejejene	Agaghi m eje
(Le) mu amanu	Amaghi m
Mi ejenu	Agaghi eje

A ga-ejizi ahirikwu wee gosi ndiche ndi ozo putara ihe n’olundi mpaghara a :

North East Group of Dialects (NEGD)	Igbo Izugbe
Mu eje as ^{wa}	Aga m aga ahia
O o je ozi	O ga-eje ozi
Anyi abya	Anyi ga-abia
Mu eri nri	Ana m eri nri

Anyị eje as ^w a	Anyị na-eje ahịa
O dee ife	Ọ na-edede ife
Ada mee ife	Ada na-eme ihe
Ọ la-eri if ^w e	Ọ na-eri ihe
Ọ la-edede akwụkwọ	Ọ na-edede akwụkwọ
Ọ nọwa eri ji	Ọ na-eri ji
Ọ nọwa asụ uwe	Ọ na-asụ uwe/akwa
Ọ nọwa eje af ^w ia	Ọ na-eje ahịa

Na mpaghara ụfọdụ, ha na-eji mkpụrụasụsụ ndị a ‘**-la/le/-wara/-waru/-wa/-wo/-woro**’ egosi ndịmecha. Lee ha n’ahiriokwu na-esote.

North East Group of Dialects (NEGD)	Igbo Izugbe
Ọ tala oji	Ọ taala oji
O rile nri	O riela nri
O riwara nri	O riela nri
Ọ sụwaru ekwa	Ọ sụọla akwa
Ada eriwaru nri	Ada erielala nri
O shiwara nri	O siela nri
Ọ tawa oji	Ọ taala oji
O mewe if ^w e	O meela ihe
O riwo nri	O riela nri
Ha eshiwo nri	Ha esielala nri
O riworo nri	O riela nri

6 . South-Eastern Group of Dialects (SEGD)

Ebe a na-asụ olundị nke a bụ n'okpuru ọchịchị ndị a: Isiala Ngwa North na South, Obioma Ngwa, Osisioma Ngwa, Ukwa East na West. Ụdaasụsụ ụdaume ha dịkwa asatọ dị ka ọ dị n'Igbo izugbe mana ha nwere ụdaasụsụ mgbochiume o peka mpe iri anọ ruo iri anọ na isii (Oluikpe, 1979). Ihe abụọ pụtakarịchara ihe gbasara ụdaasụsụ mgbochiume ha bụ na ha na-enwe mkpọnimi na mkpọnime na mkpọputa ụfọdụ mgbochiume ha. E nwere ndịiche dị n'etiti mgbochiume abụọ ndị a: /p/ na /p^h/; /t/ na /t^h/

Ịma atụ: pụta - come out from

P^hụta - drag to

te - rub

t^he - wake from sleep

Ha na-eji mkpụrụasụsụ ndị a ezipụta nju: **'-ghị/fughị/ghụ'**.

Ad^ha esitafughị ghụ mee nja (Ada ejighi maka gi mee ya)

Anyị ewerefughị ọgụ gaa ọrụ (Anyị ejighi ọgụ gaa ọrụ)

Ha na-eji mkpụrụasụsụ ndị a ezipụta ndịmechaa: **'-la/lu'**.

N'ebe ụfọdụ, a na-agbakwunyere **'-ha'** na mkpụrụasụsụ e ji egosi ndịmechaa iji gosi nkwusi ike ma ọ bụ ihe emechara nke ọma. Ịma atụ:

Ọ zaala ụlọ

I meelu (I meela)

O rielu nri (O riela nri)

Okechukwu azaalu ulue (Okechukwu azaala ulo)

I mehalu (I mere nke oma)

Orihalu (O richaala)

Ngawanye n'olundi a na-aputa ihe n'uzo di iche iche. N'akuku ala Ngwa ufodu, a na-eji mkpurasusu 'di-' + **mfinitivu** emebe ngawanye. N'Azumiri, a na-eji mkpurasusu 'de-' emebe ndimecha. Mpaghara Obohia na-eji mkpurasusu 'we-' egosi ngawanye. A ga-ejizi ahirikwu ole na ole wee ziputa ngawanye tinyere mpuriche ndi ozo putara ihe n'olundi mpaghara ala Ngwa di ka mgbakwanye myiriudame n'ihu mkpurasusu e ji egosi nnyemakangwaa tumadi mgbe ahaaka/izugbe malitere ahiri ngawanye.

O di-iju ahu/O saga ahu (O na-asa ahu)

Ibe ndi-iso enyi ya (Ibe na-eso enyi ya)

Ada ndi-ichu nwa ya (Ada na-achu nwa ya)

I di-inu miri (I na-anu mmiri)

Adi m iri hwe (Ana m eri ihe)

Ada nriri hwe (Ada riri ihe)

Anyi ndi l'ulo (Anyi no n'ulo)

Ha de-eri ji (Ha na-eri ji)

O bu ke ka i de-eme/O bu ngini l'idi-ime ? (O bu gini ka i na-eme)

I mewe ihe (I na-eme ihe)

I mee ke (I na-eme gini?)

Adha nchoro di (Ada choro di)

Umụ nwoke ngara ahia (Umụ nwoke gara ahia)

Obi mmara mma (Obi mara mma)

7 . South-Western Group of Dialects (SWGD)

Nchikota olundị nke a bụ ndị a na-asụ na mpaghara ala Igbo ndị a (Ọ bụ eziokwu na e nwere ndorondoro ma ha bụ ndị Igbo ma ha abughị mana nke a adighi mkpa ebe o bụ na a na-asụ Igbo na gburugburu ha): Ahoda, Etche, Tai, Afam, Eleme, Port Harcourt, Onuoky, Andoni, Bonny, Akukutori, Bori, Okirika, Opobo, Degema, Ikwere, Omuma, Aboa, Emuoha, Egbema dg.

N'udaasusu ha, e nwere udaume asato di ka o di n'Igbo izugbe nwezie ihe di ka mgbochiume iri anọ na abuo nke gunyere uda ndi nwere mkposo udaimi.

Ha na-eji mkpurasusu '-lam/lem' eziputa nju.

Uzo ha si egosi oge ndiugbu a na nke Igbo izugbe enwekebeghi ihe di iche. Naani ebe e nwere ndiche ka a ga-eji omuma atu ziputa.

Ima atu: N'Ikwere, a na-esi uzo ato ndi a egosi oge ndinazu -: (a) **Site n'isingwaa mfe**, (b) **Site na igbakwunye '-kwolem'** (ch) **Site n'iji mgbakwunye '-rV di ka o di n'Igbo izugbe.**

O zi paa/pii (O no ebe ahụ)

O rukwolem eru kii (O ruru oru ahụ)

Ya dere akwukwo kii (Odere akwukwo ahụ)

Ya shiri wuri kii (Ya siri nri ahụ)

N'olundi Etche, a na-ji nnyemakangwaa 'ga + mfinitivu eziputa oge ndinihu di ka o di n'olundi Owerri. Ha na-ejikwa mkpurasusu '-la/le' ma o bu '-kwelem' (maka nkwusi ike) egosi ndimecha. N'olundi Ikwere, a na-eji nsonazu '-ga' na '-balam'

na-egosi ngawanye ngwaa ụfọdụ. Ahiriokwu ndị na-esote ga-eziputa ihe ndị a nke ọma.

Obi ga-iza ụmụlọ (Obi ga-aza ime ụlọ)

Uche ga-ibaha ji (Uche ga-egwute ji)

O zielem (O gaala)

O gbakwelem akwụkwọ kii (O deela akwụkwọ ahụ)

O gbaga akwụkwọ (O na-edede akwụkwọ)

O tega eri (O na-agba egwu)

O zebalam skuulu (O na-aga akwụkwọ)

8. Northern Group of Dialects (NGD)

Nke a bụ nchikọta olundị a na-asụ na mpaghara mgbago ugwu ala Igbo. Ikekeonwu (1986) kpọrọ ha olundị Waawa. Ebe a na-asụ olundị a gụnyere obodo niile dị na Nsukka, Enugwu-Ezike, Uzo-uwani na obodo gbara ha okirikiri. Ụfọdụ olundị n'òtù a nwere ụdaume iteghete ebe ụfọdụ nwere ụdaume ruru iri ma ọ bụ iri na otu n'ụdaasụsụ ha.

Ụfọdụ ụdaume dị n'olundị a nke adighị n'Igbo Izugbe gụnyere ụda ndape (schwa) /ə/, na /ɛ/ nke ha na-eji anọchi anya ụdaume /a/ n'ọnọdụ ụfọdụ tinyere ụdaume /ɔ/. Ọmụma atụ mkpuruokwu ebe ụdaume ndị a pụtara ihe bụ ndị a: /ɛgəə/ = **agụu**, /əkə/ = **aka**, /əkɔ/ = **ọkụ**, /ikəkə/ = **ikuku** (Nwaozuzu 2008).

Nchọpụta gosiri na mgbochiume e nwere n'ụdaasụsụ olundị a na-asụ na mpaghara a abụchaghị otu ihe. Mpaghara ụfọdụ nwere mgbochiume iri abụọ na iteghete ebe

akukū ụfọdū dī ka Nsukka nwere mgbochiume kariri iri atọ na atọ. E nwere nnukwu ndiiche n’etiti olundī nke a na Igbo izugbe. Otu ndiiche a bu na ụfọdū mkpuru ụdasusu mgbochiume dī n’asusu Bekee ndi adighi n’Igbo izugbe (ima atu: /θ/,/ð/) dī n’olundī mpaghara ala Igbo a. Ụfọdū mgbochiume ndi ozo dī n’olundī mpaghara a adighi n’Igbo izugbe gunyere ndi a: /tf/, /dv/, /ts/, /tʃ^w/ and /φ^w/. A ga-eji mkpuru okwu ụfọdū ziputa ndiiche dī n’etiti olundī a na Igbo izugbe.

Northern Group of Dialects (NGD)	Igbo Izugbe
etfu	atụ (chewing stick)
odvu	odu (pestle)
atsitsi	Atiti /inyi (dirt)
dzi	di (husband)
ashi/anu/ehu/eshi	ahụ (body)
waaya/onyenye	nwaanyi (woman)
madu/onyene	mmadu (human being)
Eka	aka (hand)
Eshi	ezi (pig)
rehọ	reghi (did not sell)
Rikwe	righi (did not eat)
abịama	abiala (has come)

Na mpaghara ala Igbo a, a na-eji mkpuruasusu ndi a: **-ho/ge/koge/kwa/kwe** eziputa nju. Lee ha n’ahiriokwu:

Northern Group of Dialects (NGD)	Igbo Izugbo
Ọ bachahọ ji	Ọ bachaghị ji

Asụkọge m akwa	Asụghị m akwa
O tekọge egwu	Ọ gaghị ete egwu
O rikwe/rikwa	O righi nri

N’otu olundị NGD, a na-eji nsonaazụ ‘-rv’ dị ka ọ dị n’Igbo Izugbe eziputa oge ndinazu, mana n’akukụ obodo ụfọdụ, a na-eji ụda ndape (shwa) /ə / edochi anya ụdaume /a/ dị n’Igbo Izugbe.

Na nziputa ndimecha ngawanye, ha na-eji mkpuruasusụ ndị a: **-wo/wọ, -gwome/gwo, ma/me, tinyere -gbome.**

Northern Group of Dialects (NGD)	Igbo Izugbe
Emeka anụwo/anụwọ	Emeka anụla
Ugwu ejegwome	Ugwu agawala
Ọ kagwome le ị bịara	Ọ kwuola na ị bịara
Ọ tagwo	Ọ taala
Ọ teeme ụra/ure	Ọ teela/tetela ụra
Ada abịama	Ada abịala
Ọ gwuma	Ọ gwula
Eshigbome m nri	Esiela m nri

Mkpuruasusụ ndị ha ji eziputz ndiugbua ngawanye bu ndi a: **na-/ne-/ni-, kọ-, le-, gana- .**

Omuma atụ ahiriokwu ha na-esote n’okpuru ebe a.

Northern Group of Dialects (NGD)	Igbo Izugbe
---	--------------------

Ọ na-/ne-/ni-eme ihe	Ọ na-eme ihe
Ọzọ riko ihnye	Ọzọ na-eri ihe
Uche le-abia	Uche na-abia
Ọ gana-eku ụra	Ọ na-arahu ụra

4.0 Mmechi

E deputara ma kowaa ihe gbasara olundị Igbo dị iche iche n'ebe a. N'ihia n'haahụ na mgbagwojuanya dị n'ichikọta olu asụsụ Igbo niile ọnụ, a gbasoro nchikọta nke Nwaozuzu mere n'afọ 2008 were nye nkowa na ọmuma atụ ndị e webatara n'ihe ọmumụ a. Olundị Igbo ndị a kowara maka ha bụ ndị a dị ka Nwaozuzu (2008) siri deputa ha: West Niger Group of Dialects (WNGD), East Niger Group of Dialects (ENGD), East Central Group of Dialects (ECGD), Cross River Group of Dialects (CRGD), South Eastern Group of Dialects (SEGD), North Eastern Group of Dialects (NEGD), South Western Group of Dialects (SWG D), Northern Group of Dialects (NGD). E deputara mpaghara ala Igbo dị iche iche ebe a na-asụ olundị nke ọ bụla na nkenke tinyere ndiiche ụfọdụ putara ihe banyere olundị nke ọ bụla. Site n'ileba anya n'olundị Igbo dị iche iche, o doola anya na ọ bụ eziokwu na e nwere ndiiche banyere ụdị Igbo a na-asụ na akụkụ ala Igbo dị iche iche mana mputara ha niile bụ otu ihe.

5.0 Nchikọta

Na unit a, elebara anya n'olundị dị iche mejuputara asụsụ Igbo di ka Nwaozuzu (2008) siri chikọta ha. Ọmuma atụ niile ewebatara n'ebe a sitere n'akwukwo Nwaozuzu. Onye chorọ imatakwu ihe ndi ọzọ gbasara olundị Igbo dị iche iche ga-ahụ ha n'akwukwo Nwaozuzu.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

- i. Deputa olundi Igbo asato a kowara n'ihe omumu a tugharia aha ha n'Igbo.
- ii. Deputa obodo di iche iche ebe a na-asu olundi nke o bua.
- iii. Ziputa ndiche putara ihe n'olundi nke o bua.
- iv. N'uche gi, deputa olundi ato kacha pu iche n'ebe Igbo Izugbe di. Jiri atu dadara adaba kwado aziza gi.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Utoasusu Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL UV.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Oluikpe, B.O. (1979). *The Igbo Transformational Syntax: The Ngwa Example*. Onitsha: Africana Publishers.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpokopi Utoasusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

YUNIT 4 NJEM ASỤSỤ IGBO SITE N’OLUNDỊ RUE N’IGBO IZUGBE

Ndịna

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndịna

3.1 Njem Asụsụ Igbo site n’Olundị rue n’Igbo Izugbe

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaakị

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

Asụsụ bụ ejighi ebule ma si elina dike na ndụ mmadụ. Na mmadụ na ibe ya na-emekọ bụ site n’asụsụ. O bụrụ na ezi mmekọrịta adighi n’etiti mmadụ, a gaghị enwe ezi ọganiihu n’obodo. Ihe na-ewete oganihu bụ mgbe ndị na-aghota onwe ha site n’otu asụsụ jikoro aka onụ iji meputa ihe a na-ahụ anya. N’ihi olundị di iche iche nke otu asụsụ nwere, o na-esi ike inwe ezi mmekọrịta n’etiti ndi niile na-asu otu nnukwu asụsụ. Nke a mere na asụsụ o bula na-akaba ahụ iweputa asụsụ izugbe ha nke a na-esite n’olundị di iche iche achikoba.

2.0 Ebumnobi

Na njedebe nkeji a, i ga-amuta maka:

- Nsogbu ụfọdụ e nwere tupu atụputa atumatụ maka ichikoba Igbo izugbe
- Etu asụsụ Igbo si malite n'olundị wee rute n'Igbo izugbe

3.0 Isi Ndịna

3.1 Njem Asụsụ Igbo site n'olundị rue n'Igbo Izugbe

Asụsụ malitere site na mkpa mmekọrịta daputara n'etiti mmadụ na ibe ya. O bụ eziokwu na otutu ndị ọkaasụsụ na-agba mbọ ikowa otu asụsụ siri malite mana e nwebeghi otu e si kwekọrịta kpomkwem banyere ka asụsụ siri malite. Ihe doro anya banyere asụsụ bụ na dị ka mmadụ na-abawanye n'ụwa ka asụsụ sikwa na-abawanye. Dị ka e meturu aka n'elu, asụsụ Igbo bụ nke olumba/olundị dị iche iche mejuputara. Mpaghara ala Igbo dị iche iche nwere oluasụsụ Igbo nke ha dị ka a kowara n'elu. Dị ka mmadụ na-abawanye, mmekọrịta na-abawanyekwa, ndị Igbo si otu akukụ ala Igbo na-aga akukọ ala Igbo ọzọ maka azumahia, alumalu na kwa ihe ndị ọzọ. A chọputara na a na-enwe nhiaahu n'ihe gbasara nghota mgbe o bula ndị Igbo esighi otu mpaghara biakotara onu. A chọputara na o bụ eziokwu na o bụ asụsụ Igbo ka ha na-asu mana e nwere ndiche na-eme na ha anaghi aghotacha onwe ha ofuma.

Nsogbu a doziri anya nke oma mgbe ndi ocha butere uka ha na agumakwukwo n'ala Igbo. Ndi ocha hutara na o ka mma iji asusu nne mmadu kuziri ya ihe, nke a mere ka ha malite imu asusu ndi ha na-akuziri ihe gbasara uka. Ka ha muchara asusu ahụ otu ha ga-esi nwee ike iji ya na-akuzi nkwenye ndi uka; ha malitere iji ya na akuziri ndi obodo ihe site n'otu obodo gaa n'obodo ozo. Ka ha na-eme nke a ka ha chọputara na o bughị obodo niile na-aghota asusu Igbo ha na-asu nke oma. O bụ nke a mere ka ha leruo anya n'asusu ndi ha na-anu n'akukụ Igbo ufodu wee chọputa na e nwere ndiche n'etiti oluasusu nke ha muru na nke mpaghara Igbo ndi ozo. Ndi ocha bu ndi mbu gbara mbọ ichikota na idetu olundị Igbo dị iche iche n'akwukwo mgbe ha na-

achọ ụzọ ha ga-esi mee ka ndị mpaghara ala Igbo dị iche iche ebe ha na-arụ ọrụ ụka na azụmahịa na-aghọta ihe ha na-akụzi.

Malite n’ihe dịka n’afọ 1852, ndị ụka CMS ji usoro asụsụ a kpọrọ ISUAMA were edepụta ihe nke onye webatara ya bụ Ụkọchukwu Schon, onye mba “Germany”. Mgbe usoro asụsụ a nwụchara n’asụsụ Igbo n’ihe dị ka na “century” nke iri na itolu, e webatara olundị ọzọ a kpọrọ ya na Bekee (Igbo Union) na mmalite century nke iri abụọ nke onye webatara ya bụ Archdeacon Denis. N’ihi nsogbu e nwere ịsụ olundị union a, nke bụ olundị ise a gwara ọgwa; a malitekwara ịchọ olundị ọzọ a ga-eji dochie Igbo Union. Olundị mejupụtara Igbo Union bụ: Arochukwu, Ehugbe, Onitsha Ibeani na Owerri

N’afọ 1933, Ida-wards webatara olundị nke ọ kpọrọ Igbo Central ma ọ bụ Central Igbo nke o weere dị ka Igbo etiti. Olundị ndị a gbakwasara ụkwụ wee meputa nke a bụ Olundị ndị Owerri na nke ndị Ọhụhụ. Nke a ka o zipụtara n’akwụkwọ ọ kpọrọ “Ibo Dialects & Development of A Common Language” bụ nke e bipụtara n’afọ 1941.

O nweghị mpaghara Igbo ọ bụla e mere na ọ bụ ha nwe Central Igbo (Igbo Etiti). N’ihi ya, ọ bughị mpaghara Igbo niile nabatara ya bụ Igbo etiti. Ma n’ihi na o nweghị asụsụ Igbo nke Igbo niile nabatara dị ka nke jikọtara ha ọnụ dị ka Igbo Izugbe, a malitere ịgba mbọ ịchọputa asụsụ Igbo nke ga-ejikọta ndị niile na-asụ asụsụ Igbo, malite mgbe a lụchara agha Biafra na Nigeria. Ọ bụ mgbe ahụ ka ha jiri ghọta na asụsụ Igbo nwere olundị ya dị iche iche. Nke a butere nsogbu n’ihi na ka agụmakwụkwọ malitere, e bidoro ideputa Igbo n’akwụkwọ. Nsogbu buruzie olundị Igbo nke a ga na-eji ede Igbo n’ihi na mpaghara ala Igbo ọ bụla chọrọ ka ọ buru oluasụsụ nke ha ka a ga-eji na-edede Igbo. Ọ bụzi nke a mere na ndị ọkammụta dị iche iche malitere inwe ọgbakọ gbasara ihe a ga-eme iji gbochie nsogbu oluasụsụ a ga-

eji na-edeputa asụsụ Igbo. Ọ bụ site n’ogbakọ dị etu a ka e siri chepụta ihibe Igbo izugbe nke e siri n’olundị dị iche iche meputa iji wee gbochie nsogbu na ndorondoro olundị dị iche iche iche. Ndi hibere Igbo Izugbe bụ otù na-ahụ maka Iwelite Asụsụ na Omenala Igbo (SPILC). Igbo Izugbe bụ ngwakorita olundị Igbo dị iche iche. E mere ya n’udị na o nweghi mpaghara Igbo ga-asị na Igbo izugbe bụ olundị ndị be ha. Igbo Izugbe bụzi asụsụ Igbo nke e ji enwe mmekorita n’ala Igbo. Ọ bụ ya bụ asụsụ agumakwukwo na kwa asụsụ e ji eme ihe n’ogbakọ ebe ndị Igbo sitere na akukụ ala Igbo dị iche biakoro onu.

4.0 Mmechi

A kowara na asụsụ na-eme ka ndị na-asụ otu asụsụ na-enwe ezi mmekorita. N’ihi ndiche dị n’olundị Igbo dị iche iche, ọ na-esi ike onye Igbo si otu mpaghara ala Igbo na kwa onye Igbo si mpaghara ala Igbo ozọ inwe ezi mmekorita. N’ihi nka, e sitere n’olundị dị iche iche chikoba Igbo Izugbe ka ndị Igbo niile were ya na-enwe mmekorita. O nweghi akukụ ala Igbo ga-asị na ọ bụ ha nwe ya kama ọ bụ asụsụ ndị Igbo niile nwe.

5.0 Nchikota

Olundị Igbo bụ nke a na-asụ na mpaghara ala Igbo dị iche iche. Ndiiche dị n’olundị na-eme na ndị Igbo si na mpaghara ala Igbo dị iche iche anaghi aghotacha onwe ha nke oma. A chikobara Igbo izugbe maka mmekorita ndị Igbo niile nke na o nweghi ndị nwe ya iche.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Gini butere nsogbu a na-enwe ma ndị Igbo si na mpaghara ala Igbo dị iche iche bịa? Ọnụ?
2. Kedụ ebe Igbo izugbe si pụta?
3. Olee ihe dị iche n'etiti olundị na Igbo Izugbe?

7.0 Edensibia/Akwụkwọ Oḡụgụ ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikọta Asụsụ na Ụtọasụsụ Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Ụtọasụsụ Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL UV.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Ogbalu, F.C.(1974). *Standard Igbo: Path to its Development*. Onitsha: University Publishing Company.

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkpör: Njikoka Press.

MODUL 4: OLUNDỊ IGBO NA ỌDỊNIHU ASỤSỤ IGBO

Yunit 1: Ndi Igbo na Olundi Igbo n'Oge Ugbu a

Yunit 2: Olundi na Nkwalite Asusu Igbo

Yunit 3: Uzo Nkwalite Olundi Igbo

YUNIT 1: NDI IGBO NA OLUNDI IGBO N'OGE UGBU A

Ndina

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndina

3.1: Ndi Igbo na Olundi Igbo n'Oge Ugbu a

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

1.0 Ndubanye

N'ihe omumu ikpeazu anyi nwere, a kowara maka njem asusu Igbo site n'olundi Igbo wee rute n'Igbo Izugbe. Di ka arutugara aka, o were otutu oge na agbam mbo di iche iche iji chikota na kwa ihazie olundi di iche iche iji nwete Igbo izugbe. Na yunit a, a ga-eleba anya n'akparamagwa ndi Igbo n'ebe olundi ha di, o kachasi n'oge ugbu a.

2.0 Ebumnobi

Na ngwucha nkeji a, i ga-amuta

- ihe gbasara akparamagwa ndi Igbo n'ebe olundi ha di
- olile anya asusu Igbo nwere

3.0 Isi Ndina

3.1 Ndi Igbo na Olundi Igbo n'Oge Ugbu a

A kowara olundi na mmalite ihe omumu a di ka asusu onatarachi nke mpaghara obodo di iche iche nwere maka mmekorita n'etiti onwe ha. O nweghi akuku uwa a ga-asị na ha enweghi olundi nke ha. E mekwara ka o doo anya na asusu o bula a na-akpo asusu izugbe adighi n'udi onatarachi kama ha bu asusu emeputara site n'olundi nke nnukwu asusu. Di ka chi na-efo, otutu ihe omimi gbasara asusu nke ndi mmadu amaghi na mbu na-aputa ihe site na choputa ndi okaasusu di iche iche na-eme. Otu n'ime nchoputa e mere na-egosi na asusu o bula bara uru ma nwekwaa adimike puru iche iji ruru ndi nwe ya oru o bula ha choro iji asusu ruo. Ozo bu na olundi agburu o bula jikotara ihe niile gbasara omenala ha onu. O doro O doro anya na onyinye Chukwu nyere agburu o bula ma o bu mpaghara o bula di iche iche; o nweghikwanu ka agburu o bula ga-esi nwetuzue ma o bu ritezue uru onyinye ha ma e wepu olundi ha. Nchocha ufodu e merela na-akowa na otutu agburu na-ahapu olundi ha n'ihi na ha mutara asusu ndi ozo na-abughi nke ha. N'onodu di otu ufodu olundi na-alaghachi azu n'ihi na ndi nwe ya e jighizi ya aru oru na ndu. Nke a bu otu nsogbu na-echere olundi Igbo di iche iche aka mgba. Di ka agumakwukwo na mmekorita n'uzo ogbaraohuru na-abawanye, otutu ndi si mpaghara ala Igbo di iche iche na-ahapu ala ha gaa ebe ozo biri. Otu nnukwu ihe di iche n'ebe ndi ocha na ndi ojii no bu na 'onwe' ndi ocha /ihe ha nwere na-eju ha afu. Ha huru ihe niile banyere ndu ha n'anya; mana ndi isi ojii tumadu ndi Igbo e nweghi ihe o bula ha ji ihe ha nwere tumadu asusu ha kporo. Otu ima atu ndiche na akparamagwa a bu na ndi ocha na-

ebu asụsụ ha aga ebe ọ bụla ha na-aga, mana ndị Igbo na-ahapụ asụsụ ha. Onye Igbo na-etinye nnukwu uchu iji mụta asụsụ mba ọ bụla ọ chọrọ ịga ka ya na ha wee na-enwe ezi mmekọrịta. Nhapụ ndị Igbo na-ahapụ ala nna ha na-ewetere olundị Igbo nnukwu ndaghachi azụ; nke bụ na ọ bụrụ na o nweghị ihe e mere gbasara ya, a ga na-achọ mmadụ achọ n'ime ime obodo dị iche iche. Otu ihe pụtara ihe ndị Igbo ji ahapụ ala ha bụ ka ha gaa ebe ha ga-akpata ego n'ebe o buru ibu n'agbanyeghi na o nwechara ụzọ mkpata akụ Chukwu nyechara agbụrụ ọ bụla maka ilete ndụ anya, mana oke ọchịchọ aburula ọgbatuhie nye onye ihu na onye azụ. Nsogbu a na-emetuta olundị Igbo n'udị dị iche maka na uto na agamnihu asụsụ ọ bụla na-adabere na mbawanye ọnụogugu ndị na-asụ ya tinyekwara ihe ndị e ji asụsụ ahụ emegasi. Ọ jọgburu onwe ya na ihe ka n'ọnụogugu n'etiti ndị hapurụ ala Igbo gaa biri n'ala ọzọ ejighi olundị Igbo azulite umu ha; nke a na-eweghachi aka elekere azụ n'ebe olundị Igbo dị.

4.0 Mmechi

A kowara maka ọnodu ọjọọ olundị Igbo nọ na ya nke ọ bụkwa ndị Igbo n'onwe ha tinyere olundị ha na ya. E mere ka a ghota na ihe bụkarisi nsogbu ndị Igbo bụ ahughị ihe ha nwere tinyere onwe ha n'anya. Nke a bụ eziokwu maka na onye huru onwe ya n'anya ga-ahụ ihe o nwere ọ kachasi nke chukwu nyere ya n'anya. Ebe ndị ọcha na-ebu asụsụ ha na-agaghari, ndị Igbo na-ahapụ nke ha ma mgbe ha nọ n'ala Igbo na kwa mgbe ha hapurụ ala Igbo

5.0 Nchikọta

Yunit a kuziri maka akparamagwa ndị Igbo n'ebe olundị ha dị. E mere ka ị ghota ihe dị iche n'ebe ndị ọcha na ndị Igbo nọ dị ka o si metuta asụsụ; ebe ndị ọcha na-enwe

mmasị ịsụ na ịkuziri ndị ọzọ asụsụ ha, onye Igbo na-enwekarị mmasị ịmụ na ịsụ asụsụ ndị ọzọ n'achoghị ịma ma olundị nke ya ọ na-aga ihu ma ọ na-ala azụ.

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaakị

- Gini bụ uche gị banyere olundị Igbo?
- Olee ndịiche dị n'etiti akparamagwa ndị ọcha na nke ndị Igbo n'ebe asụsụ dị?

7.0 Edensibia/Akwukwọ Ọgụgụ ga

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikota Asụsụ na Ụtọasụsụ Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Greenberg, J.H. (1966). *The Languages of Africa* (2nd ed.). Bloomington: Indiana University.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL UV.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Ụba-Mgbemena, A. (2009). *Ntọala Usoroasụsụ Igbo*. Ibadan: Gold Press.

Ume, I.A.O., Ugoji, J.U., Dike, G.A. (2015). *Ụmị Nkọwa Ụtọasụsụ Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

YUNIT 2: OLUNDỊ NA NKWALITE ASỤSỤ IGBO

Ndịna

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Isi Ndịna

3.1 Olundị na Nkwalite Asụsụ Igbo

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

6.0 Ajujụ Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Akwụkwọ Nrutuaka/Ngụwanye

1.0 Ndubanye

N'ihe omumụ ikpeazụ anyị mere, a kọwara ka ndị Igbo si akpaso olundị ha agwa. E mere ka anyị ghọta na akparamagwa ndị ọcha na ndị Igbo abughị otu n'ebe asụsụ dī. Ndị ọcha na-ebu asụsụ ha agaghari n'ihī mmasi ha nwere n'ebe asụsụ ha dī mana ndị Igbo anaghị ebu asụsụ ha aga ebe ọ bụla ha na-aga n'ihī na ha enweghị mmasi n'ebe asụsụ ha dī. Na yunit nke a, a ga-akọwakwu ihe gbasara ọrụ ma ọ bụ uru olundị bara n'ikwalite asụsụ Igbo.

2.0 Ebumnobi

Na njedebe nkeji a, i ga-enwe ike:

- ikowa ka olundi si akwalite asusu Igbo
- inye omumutu ka olundi Igbo di iche iche si akwalite Igbo Izugbe

3.0 Isi Ndina

3.1 Olundi na Nkwali Igbo Izugbe

Olundi, di ka a kowara na mmalite ihe omumu a bu mperimpe asusu ime ime obodo di iche iche mejuputara asusu Igbo. O bu asusu odibendi nke e ji mara ime ime obodo Igbo di iche iche. A kowakwara na modul 3 yunit 3 na o bu site n'olundi di iche iche ka e siri chikoba Igbo izugbe e nwere taa. O di mkpa ka aghota na asusu di ndu ma na-anwukwa anwu. Ufodu uzo asusu si eto bu site n'isu ya n'onu, ide ya ede na kwa iji ya na-eme ihe di iche iche e nwere ike iji asusu me. E wepu uzo ndi a asusu si eto, ihe ozo dikwa mkpa maka otito asusu bu nchukwa. A na-echukwa asusu echukwa ka o wee nwee ike ina-aru oru ya etu o kwesiri. Agbam mbo a gbara iji chikoba asusu Igbo izugbe adighi mfe; o bughu ihe mere n'otu ubochi. O were otutu oge na nchocha di iche iche iji chikota mkpuru okwu di iche iche site n'olundi di iche iche. Otutu mgbe, ufodu ndi na-ekwu na asusu Igbo ezughi oke n'ihu na a ka nwechara otutu ihe e nwebeghi ihe a na-akpo ha n'Igbo Izugbe. Nke a bu eziokwu; mana ajuju buzi, kedu ka a ga-esi mee ka asusu Igbo zue oke? O bu site n'olundi Igbo di iche iche ka a ga-esi mee ka Igbo Izugbe na-eto eto. Oru di etu a chororonyemaka ndi maara ihe gbasara asusu. Iguzobe otu na-ahu maka mmepe n'auto asusu di nnukwu mkpa nye agburu o bu la ghotara uru asusu onatarachi ha di. Okonkwo (1970) kowara nke a nke oma na Bekee mgbe o na-ekwu maka mbo agburu abuo ndi kacha puta ihe na Naijiria na-agba maka asusu ha kara ndi Igbo.

....giant strides have been made in the study of other two main languages of Nigeria – Yoruba and Hausa. Comprehensive

schemes of the study of these languages have been worked out. A permanent committee made up of educated men, indigenous language experts and ordinary people versed in local customs has been formed for each of the languages. These committees strongly backed by the governments concerned with the languages encourage enthusiasm and scholarship in these languages. They work hard for the improvement of the study of these languages and (the) production of standard literature in them.

Na nkowa nke Afigbo (1985), o kwuru na e nweghi otu nwere ezigbo nkwardo eguzobere maka agamnihu asusu nke na-ebutere asusu Igbo oke ndaghachi azu. O bu ezie na iguzobe otu nkwardo asusu a ga-ewe oge na ego mana o di nnukwu mkpa maka mbawanye Igbo izugbe. Afigbo mekwara ka aghota n'asusu Bekee na otu nke e jisiri ike guzobe maka nkwalite asusu Igbo (S.P.I.L.C.) n'afu 1949 enweghi ezigbo nkwardo nke ndi Igbo n'onwe ha.

The Igbo have had in the S.P.I.L.C., founded as long as 1949 an opportunity to dictate the pace of development of their language and culture, but they have left the few dedicated members of that Society to be reduced to the proverbial voice in the wilderness. The Society has led a heroic but rather unfulfilled existence having been denied the massive moral material support it needs.

Oge eruola mgbe a ga-ehibekwa otu ga na-ahu maka ikwalite Igbo Izugbe nke ebe mgbakwasa ukwu ha ga-abu n'olundi di iche iche iji choputa uzọ a ga-esi kwalite asusu Izugbe. E kwesiri idetu ihe ufodu ka bu ogbatuhie n'Igbo Izugbe, iji nwee

ike ịbanye n’olundị maka inwete ụsa nye nsogu ndị ahụ. Ọ bughị ọrụ otu onye nke o ji abụ ọrụ mmadụ abụọ kama ọ bụ ụdị ọrụ a na-ahọputa ndị nwere mmụta gbasara asụsụ ka ha mee nnyocha pụrụ iche iji nye mkpebi kwụ ọtọ gbasara asụsụ Izugbe.

4.0 Mmechi

A kowara na mbido ihe omumụ a na olundị bụ asụsụ odibendị nke agburu o bula. Ọ bụ ya bụ ntọala asụsụ Igbo. A kowara na o were otutu oge tupu e nwee ike ichikoba Igbo Izugbe. Kemgbe a chikobachara Igbo izugbe site n’aka otu a na-akpo SPILC (otu na-ahụ maka ikwalite asụsụ na omenala Igbo), o nwekebeghi mbọ a na-agba iji hụ na Igbo Izugbe na-etowanye. A na-ekwusi ike na ọ bụ site n’olundị Igbo ka a ga-esi na-eme ka Igbo Izugbe na-etowanye.

5.0 Nchikota

E lebara anya n’uru olundị na-abara Igbo Izugbe. A kowara na o nweghi ka asụsụ Izugbe ga-esi na-amuba ma ọ bughị site n’olundị. Nke a bụ ọrụ ga-ewe oge na kwa ego iji guzobe otu ndị nwere mmụta n’asụsụ, ndị ga-enye aka n’ichikota olundị di iche iche na kwa ichoputa mkpuruokwu ndị a ga-ewebata n’Igbo Izugbe maka mbawanye ya.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Kowaa ka olundị si akwalite Igbo Izugbe
2. Kedụ ndị ọ bụ ọrụ ha inye aka n’ikwalite asụsụ izugbe
3. Chọputa ma deputa mbọ ndị nwe asụsụ agburu ndị ozo na-agba banyere asụsụ ha.

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

- Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.
- Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.
- Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.
- Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL XV.
- Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.
- Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.
- Okonkwo, M.N. (1970). Report and Observations on the Sixth Meeting of the Nigerian Languages Working Party of the West African Examination Council.

YUNIT 3: ỤZỌ NKWALITE OLUNDỊ IGBO

Ndịna

- 1.0 Ndubanye
- 2.0 Ebumnobi
- 3.0 Isi Ndịna

3.1 Ụzọ Nkwalite Olundị Igbo

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

7.0 Akwukwọ Nrutuaka/Nguwanye

1.0 Ndubanye

Akọwaala olundị n'uzọ dị iche iche n'ihe omumụ a. E mere ka ị ghọta na olundị dị iche n'ebe Igbo Izugbe dị n'ihu na ọ bụ ụdị olu dị iche iche e ji asụ asụ Igbo. A kọwakwara na ọ bụ sịte n'olundị Igbo dị iche iche ka e sị chikọba Igbo Izugbe; nke na-egosi na e wepu olundị, na a gaghi enwe asụsụ izugbe. Olundị Igbo dị nnukwu mkpa maka uto asụsụ Igbo. Ebe ọ bụ na olundị Igbo dị nnukwu mkpa maka ọganihu Igbo Izugbe na kwa uru ndị ọzọ, o kwesiri ka e nyere olundị Igbo aka ka o wee na-arụ ọrụ ya nke ọma.

2.0 Ebumnobi

Na njedebe nkuzi a, ị ga-enwe ike:

- ịkọwa ụzọ ihe atọ a ga-eme iji kwalite olundị dị iche iche
- ịmata ka ị ga-esi nye aka n'ikwalite olundị ogbe gị?

3.0 Ndina

3.1 Ụzọ Nkwalite Olundị Igbo

Ihe ọ bụla bara uru kwesiri ka e jikwaa ya nke ọma ka o wee na-aba uru na-aga n'ihu. Olundị Igbo bụ ntọala asụsụ Igbo, ya mere o ji dị mkpa ka a na-akwalite ya n'uzọ dị

iche iche. Ọrụ nkwalite asụsụ a bụ nke ndị Igbo ga-anọriri n'isi ya maka na o nweghi nkwado a ga-enye asụsụ ọ bụla nke ndị nwe ya enweghi mmasi na ya. Nke a ka otu onye ọcha, (Leith-Ross, 1939) mere ka a ghotá mgbe o kwuru uche ya banyere asụsụ Igbo na akparamagwa ndị Igbo n'ebe asụsụ ha dị.

“The ultimate future of the language must lie in the hands of the Ibo himself”

Nkọwa onye ọcha a na-egosi na ezigbo agamnihu nke asụsụ Igbo ga-esiteriri n'aka ndị Igbo n'onwe ha. Dị ka ilu ndị Igbo siri kwuo na mmiri dọ n'eju dọrọ nwa nkita; mmepe na ọganihu olundị Igbo bụ n'aka ndị Igbo sitere na mpaghara ala Igbo dị iche iche ka ọ dị.

A ga-elebazi anya n'uzọ dị iche iche e nwere ike isi kwado ma ọ bụ kwalite olundị Igbo dị iche iche:

(i) Ime ka ndị mmadụ mara uru olundị ha bara

Ịkwalite olundị bụ ọrụ diiri onye ọ bụla bụ onye Igbo. Nke a dị nnukwu mkpa n'ihi na kemgba ndị ọcha biachara ala Igbo, ndị Igbo na-ahutazi ihe niile banyere ndị ọcha dị ka 'okachamma'; ebe ha na-ewere ihe niile e jiri mara ndị Igbo dị ka 'adigboroja'. Onodu dị etu a jogburu onwe ya n'ihi na ọ na-eme ka ndị Igbo na-ahapụ asụsụ ha ma na-achuso asụsụ Bekee na asụsụ ofesi ndị ọzọ. Ọ dị mkpa ka a na-enwe ọgbakọ ebe a ga-na-akowara ndị Igbo maka uru isụ asụsụ ha bara. Ọgbakọ dị etu a bụ nke ndị nwere mmụta banyere asụsụ ga-na-enye ma ndị okenye ma ndị na-etolite etolite nkuzi puru iche maka uru dị n'ikwalite olundị ha. Otutu ihe Chukwu ji gozie agburu dị iche iche na-efu ọhia n'ihi na ndị nwe ha enwezighi mmasi na ha. E kwenyere na site n'ichikoba ọgbakọ nkuzi banyere uru dị n'ikwalite olundị na ufodu ndị Igbo ga-agbanwe echiche ha banyere asụsụ ha.

(ii) Iji olundị ogbe na-akuzi ihe

Ihe ọzọ e chere na ọ ga-enye aka n'ikwalite olundị bụ iji olundị nke mpaghara ogbe ọ bụla na-akuzi ihe n'ụlọ akwụkwọ dị na gburugburu mpaghara ahụ. O kwesiri ka e nwee etu e si e ji asụsụ a na-asụ na gburugburu ụlọ akwụkwọ ọ bụla dị n'ala Igbo na-akuziri ụmụ akwụkwọ na-agụ akwụkwọ na gburugburu ahụ. Nke a ga-eme ka ha mara na olundị ahụ bara nnukwu uru. Ọ bụrụ na ahapụ olundị ogbe n'ejighi ya akuzi ihe ọ bụla ụmụ akwụkwọ ga na-eche na o nweghi uru di n'olundị ha. Ọ bụ eziokwu na mgbe ụfọdụ na ndi nkuzi na-akuzi n'ụlọ akwụkwọ di n'ime obodo anaghi abucha ndi sitere n'obodo ma ọ bụ n'ogbe ahụ pụta mana e nwere ike ichota onye nwere nka n'olundị ahụ ma ọ bụ onye okwu na-adịmma n'onụ nke maara olundị ahụ nke oma ka o were ya na-akoro ụmụ akwụkwọ akukọ ifo ma ọ bụ na-akuzi ihe banyere odibendi ogbe ahụ.

(iii) Mmepụta ejije n'olundị di iche iche

Iji olundị mepụta ejije bụkwa otu ụzọ e nwere ike iji hụ na olundị na-aga n'ihu. Nke a bụ otu ụzọ isi tinye olundị n'ọrụ. O nweghi asụsụ e nweghi ike iji mee ihe ọ bụla a chorọ. Ọ di mkpa ka a na-emeputa udi ejije di iche iche n'oluasusụ di iche iche; nke a ga-eme ka ndi Igbo puru uzo ije nwee ihe ha ga-eji na-akuziri umu ha olundị ha. E kwesiri ka e lebaa nke a anya n'ihu na o nweghi etu olundị ga-esi na-eto eto ma ọ bụ na-aga n'ihu ma ọ bụrụ na ndi nwe ya enweghi usoro ha maputara maka nkwalite olundị ha. Ọ bụrụ na a na-emeputa omenala ndi mpaghara ala Igbo di iche iche n'ejije nke a ga na-agbasa n'ikuku, ọ ga-eme ka ndi Igbo ebighi n'ala Igbo nwee

ihe ha ga-eji na-eme ka ụmụ ha mata maka omenala na olundị e jiri mara ebe ha siri pụta ụwa.

(iv) Iji olundị na-agbasa ozi n'ikuku

E kwesiri ịna-eji olundị na-agbasa ozi n'ikuku. A ga-akwụsịlata iji asụsụ Bekee na-agbasa ozi n'ikuku ala Igbo maka na asụsụ Bekee bụ asụsụ ofesi. Tinyere na ọ na-eme ka uche ndị Igbo na-apụ n'olundị ha. Iji asụsụ Bekee na-agbasara ndị Igbo ozi bụ iji asụsụ onye ọzọ na-eme ngara na kwa ikwalite asụsụ ofesi ebe asụsụ nke ndị Igbo enweghi onye ji ya eme ngara ma ọ bụ na-akwalite ya. Inwe oge e ji asụ olundị dị iche iche n'igwe mgbasa ozi dị oke mkpa maka nkwalite olundị Igbo.

(v) Ime ka ọ bụrụ iwu na ndị Igbo bi ala ọzọ ga-enwe mgbe ha ga na-alọta n'ogbe ha.

Ihe ọzọ dị mma ka a na-eme maka ikwalite olundị Igbo bụ ịma iwu na a ga na-enwe mgbe ndị niile sitere n'otu ogbe ga na-enwe ọgbakọ zuzugbe nke onye nta na onye ukwu ga-esonyeriri na ya. A ga-eme ya n'ụdị na onye ọ bụla na ezinụlọ ya ga-alọta. E nwere ike ikpọ ya “Mmemme Nwanne Mara Nwanne Ya”. N'ụdị ọgbakọ a, ọ ga-abụ iwu na asụsụ a ga-eji na-eme ihe niile ga-abụ olundị ogbe ahụ. A ga-etinye nnukwu ego onye abịaghị ọgbakọ ahụ ga na-akwụ kwa afọ. Ụdị ọkụrụkpụ ego a ga-etinye dị ka nha onye alọtaghi maka ọgbakọ a ga-ebu nnukwu ibu na o nweghi onye ga-achọ ịtufu ụdị ego ahụ. Ọzọ bụ na ịsụ olundị ogbe ga-abụkwa iwu ga-enwe nha so ya n'azụ ka ndị mmadụ wee gaghachi azụ were olundị ha kpọrọ ihe. Anyị na-eche na nke a ga-eme ka ndị nne na nna malite iji olundị ha na-arụ ọrụ n'ezinụlọ.

4.0 Mmechi

Na nkebi a, e lebara anya n'uzo di iche iche e nwere ike isi kwalite olundi ndi Igbo. A kowara na nke a di ezigbo mkpa maka na olundi bu ntala asusu Igbo tinyere na Igbo Izugbe gbanyere mgborogwu na ya. A turu aro ndi a maka nkwalite olundi Igbo niile: Ime ka ndi mmadu mara uru olundi ha bara kwa mgbe; Iji olundi ogbe na-akuzi ihe; Mmeputa ejije n'olundi di iche iche; Iji olundi na-agbasa ozi n'ikuku; Ime ka o buru iwu na ndi Igbo bi ala ozo ga-enwe mgbe ha ga na-alota n'ogbe ha.

5.0 Nchikota

Yunit a mere ka a ghotu ihe di iche iche e nwere ike ime iji kwalite olundi. A kowara na nkwalite olundi di nnukwu mkpa oganihu asusu izugbe. O bu ndi okaasusu ka o diiri ina-eme ka ndi mmaadu mata uru olundi bara. Nkuzi na nkowa puru iche di mkpa maka asusu iji mee ka akparamagwa ojoo ndi Igbo n'ebe asusu ha di belata.

6.0 Ajuju Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Gini mere o ji di mkpa ikwalite olundi Igbo?
2. Kowaa ihe anoo a ga-eme iji kwalite olundi Igbo di iche iche.
3. Di ka nwa afo Igbo, keduu ka i ga-esi nye aka n'ikwalite olundi ogbe gi?
4. Jiri olundi gi dee nkenke edemede maka onwe gi na onye ebe i bu. (Naani ahiriokwu ise ka a choroo ka i jiri kowaa onwe gi).

7.0 Edensibia/Akwukwo Ogugu ga

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL XV.

Leith-Ross, S. (1939). "Igbo Culture " in *African Women*. London.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja: Centre for Igbo Arts & Culture.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019). *Kpokopi Utoasusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.